

VAJZA ME ÇANTE SPORTIVE

TREGIME

BIBLIOTEKA
SHITEIT

854-32

1975

891.783-52

V 13

S

VAJZA
ME ÇANTE
SPORTIVE

TREGIME

~~56919~~ 3296

SHTËPIA BOTUESE
«NAIM FRASHËRI»

GRATË E FSHATIT TONË

Në fshatin tonë kishin pllakosur gjermanët dhe mercenarët e Xhafer Devës. Ishte mesi i janarit të vitit 1944 dhe dimër si atë vit nuk mbahej mend.

Në këtë dimër të paparë, kur fillon tregimi ynë, operacioni i egër i gjermanëve, i mbërtheu fshatarët brenda katër mureve të shtëpisë dhe ullinjë (ashtu si fiqtë në verë), piqeshin e breshëronin për tokë e kalbeshin shpejt pa arritur t'i mblidhnim, kurse për portokallet, nerënxat e mandarinat, as që bëhej fjalë. Me to ëmbëlsoheshin gjermanët dhe mercenarët e Xhafer Devës.

Unë isha i vogël, s'kisha mbushur dhjetë vjeç dhe as fjalën operacion nuk e kuptoja dhe as mercenarët e Xhafer Devës nuk i merrja vesh, tek kërkonin petulla me gjalpë. Dhe kur them që kërkonin petulla me gjalpë nuk tallem hiç. Ata donin petulla me gjalpë, kurse ne as miell të grunjë nuk kishim dhe as gjalpë nuk ja mbanim mend se si e kishte erën atë dimër. Bagëtia na kishte ngordhur me kohë. Ishte luftë. Ky Xhaferi që atëhere më dukej se ishte kushëri i Hitlerit, mbase edhe vëllai i tij i vogël, pasi edhe emrat u mbaronin njësoj dhe të bëmet i kishin njësoj. Në edhe atë pikë vaj që kishim e ruanim si ujët e bekuar

të gjyshes, pasi me të mund t'i shtyje lakrat e egra e përkalidhet. Kurse mercenarët donin petulla dhe gjermanët proshuto me mish derri. Por ne fjalën proshutë e dëgjonim për herë të parë. Gjyshja u thosh që «ju jeni vetë derra», por gjermanët nuk dinin shqip që t'i merrnin vesh fjalët e saj.

Dimri ishte i egër shumë. Të shumtën e kohës unë rrija shtrirë në dërrasa, tok me mëmën time. Mëma ishte e re, por e sëmurë.

Unë kam dashur të mësoja gjithmonë se ku ishte babai atë dimër. Po babai nuk u kthye më në fshat. Ai mbeti maleve, vrarë nga gjermanët, jo atë dimrin që s'do ta harrojmë kurrë, por në verë, kur kishte dalë bari i ri dhe kur kopetë kishin filluar të ngjiteshin përpjetë maleve, që kundërmorin erë trëndeline dhe çaji. Mbase ndaj dhe u vra babai në verë që të rrinte gjithmonë me bagëtinë dhe me trëndelinën si çoban që kishte qënë...

Babait i thrisnin Nase, si atij trimit që i këndohet kënga. Për Nase Labin e kam fjalën. Ndosh-ta nuk ju kujtohet: është ai që i tha marshallit të Italisë:

Mua s'më lidhi Turqia
Jo do më lidhë Italia!

Dhe gjithmonë si atëhere, kur akoma s'kisha mbushur dhjetë vjeç, edhe sot që jam burrë, emri Nase më duket se është emër për trima, për kapedanë e partizanë. Dhe atë dimër, tek rrija e ngroheshja në shtrojet e mëmës së sëmurë, mendoja që babit tim duhet t'i këndohej kështu:

Mua s'më lidhi Italia,
Jo do më lidhë Gjermania!

Se italianin e kishin mundur partizanët dhe tani ishte radha e gjermanit. Kurse, ngadonjëherë,

kur vinin mercenarët e Xhafer Devës në shtëpinë tonë, më shkante mendja edhe kështu:

Mua s'më lidh dot Hitleri,

Jo do më lidhë Xhaferi!

Dhe kështu ishte vërtet. Babanë me shokët e tij atje në male, nuk i lidhte dot as Hitleri dhe as Xhafer Deva, që na kishin zënë shtëpitë.

Gjermanët erdhën e na i morën edhe ato pak velenxa të leshta që i kishte punuar mëma, kur kishte qënë mirë me shëndet. Tani as ergalin nuk e kishim më. Mercenarët e Xhafer Devës na e dogjën për dru, që të ngroheshin. Atyre nuk u mjaftonin as batanijet e Italisë, as çarçafët e gjyshes dhe as velenxat e mëmës sime të sëmurë. Uh, sa të babëzitur që ishin.

Fshati po hiqte të zitë e ullirit atë dimër. As gjyshja ime, që qe grua e vuajtur dhe e munduar shumë, nuk dinte si ta quante atë dimër. Herë-herë ajo thoshte se i kishte ardhur fundi botës, «katak-lizmoi».

Por kur ne hiqnim të zitë e ullirit, që në fund të fundit ishim brenda në shtëpi e më të rrallë edhe e ngjyenim kërcën e misrit me lakrat e ëgra, po partizanët atje, në malet e Gurrës, ç'bënin? Si i bënin ballë këtij dimri? Bora atje në Gurrë ishte dy bojë njeriu dhe kishte ngrirë e ishte bërë akull, aqë sa edhe me kazmë nuk çahej. Për të ngrënë partizanët nuk kishin, pasi as lakra e as bari nuk gjendeshin dot nën atë shtresë të trashë bore, as derr i egër e as dru që të ngroheshin nuk gjendeshin. Majat e maleve tona në këtë anë të bregut janë të zhveshura fare. Thonë që dikur ka pasur pyje me pisha, si në Llogora, por njerëzit i kanë djegur për të fituar kullota dhe tani ato ishin si male të nëmura, pa asnjë dru.

... Ato ditë kur gjermanët dhe mercenarët kishin pllakosur fshatin tonë dhe kishin rrethuar gjithë fshatrat e tjerë të Bregut, që të mos u shkonte dot asnjë ndihmë partizanëve në mal, ato ditë kur ata e kishin vënë ndërmend t'i shuanin partizanët në malet e Gurrës me uri e me të ftohët, jo vetëm gjyshja, mëma ime dhe unë mendonim për partizanët, po për ta mendonin të gjithë fshatarët.

Në ato ditë të gjata dimri e shumë të hidhura, goftë nga të ftohtit e ca më tepër nga armiqtë, gratë e fshatit, vajzat, motrat, nënat dhe gjyshet, bënin çorape e fanella të leshta për djemtë e mallit. Gjyshja tirte leshin me furkën e gjatë sa unë, kurse mëma bënte, ashtu rënë, çorape prej leshi të butë, që partizanëve të mos u mbërthenin këmbët e të mos i vrisnin opingat.

Gratë e fshatit tonë bënë atë, që ai dimër të mos harrohet kurrë në anët tona.

Ato ditë janari çdo grua kishte gatuar bukën e misërt në magje, kishte nxjerrë ullinj të fundit nga talëret e qilarit dhe kishte mbaruar çorapet e fanellat e leshta. Partizanët e kompanisë së dytë të batalionit të parë atje në Gurrë, për t'u bërë ballë këtij dimri dhe këtij operacioni armik, kishin shumë nevojë për atë bukë, për ata ullinj dhe për ato çorape e fanella të leshta.

Dhe gratë i kishin bërë gati të gjitha.

Në shtëpinë e Zahet, që ishte bërë me kohë si depo e partizanëve, qenë grumbulluar njëqind e tridhjetëkatër palë çorape dhe tetëdhjetë e një fanella të leshta, hem të buta hem të sërta. Këto ishin siguruar, por si t'u dërgoheshin partizanëve, asnjë nuk e dinte.

... Një pasdite tek ne, si për të takuar nënën time të sëmurë, erdhën Takja e Mitrushit, mëmë

e dy djemve partizanë, Lilua e Zahet, që kishte tre vëllezër partizanë, Dhoksia e Thanet, që kishte dy motra dhe vëllanë partizan, dhe një vajzë e re, që mbase donte të delte vetë partizane.

Në shtëpinë tonë drutë ishin mbaruar dhe vaj nuk gjetën më as gjermanët as mercenarët, andaj tek ne atë pasdite nuk kishte më nga ata. Ishin larguar nga ne e qenë ngulur në shtëpi të tjera. Nëna kujtonte se ata ishin trembur se mos u ngjitej veremi i saj, ndaj qenë larguar. Kurse gjyshja thoshte që as kolera nuk i zë ata, jo veremi, vetëm plumbi i partizanëve bën punë në ta.

Gratë erdhën tek ne, e si pyetën për shëndetin e mëmës, filluan pastaj të flisnin për punën e çorapeve dhe të fanellave.

— Janë shumë, një barrë e mirë mushke, — tha e para Takja e Mitrushit.

— Sikur të nisnim ndonjë nga pleqtë e fortë të fshatit, si për në Kallarat. Ta ngarkojmë kafshën me plaçkat e djemve, t'ja kuçundrisnim me ullinj, që të mos dukeshin çorapet e fanellat e, po ta takojnë të paudhët në të dalë të fshatit, t'u thotë që vete të këmbej ullinj të miell të grunj-të në Kallarat. Mbase gënjehen këta të liqtë e Xhafer Devës, se për petulla këta shesin edhe nënën; — dha mendimin e saj Lilua e Zahet.

— Punë që s'bëhet ajo. o bijë! — tha gjyshja ime menjëherë — Gjermanët, sa të marrin vesh që kafsha e ngarkuar me ullinj po ngjitet malit do ta kuptojnë që shkon tek partizanët, kështu që do ta vrasin në vend dhe plaçkat nuk do t'u venë djemve në mal. «Pse, me ullinj do t'i ushqejmë partizanët»? — do të thonë gjermanët. — Duhet menduar nonjë gjë tjetër, kjo nuk vete fare, — shtoi ajo.

— O hallë Mara, po sikur të nisej ndonjë nga burrat që ka mbetur në fshat, ndonjë nga ata të teritorialit, natën, pa e diktuar njeri? — pyeti gjyshen Dhoksia e Thanet.

— Mirë do të ishte. Po të mos e diktonin ama, — ndërhyri në vend të gjyshes Takja e Mitrushit.
— Po kush na siguron që do të mundë të ikë ai pa u rënë në sy e në vesh koshallëve të gjermanit? Mirë po iku, po në mos iktë dot? Edhe njeriu vete dëm, edhe mallin e merr dreqi e djemtë do të na mbeten brinjëve të malit...

— Jo, nuk e kam menduar kaq thellë, — u shfajësua Dhoksia.

Ato po e pleksnin dhe shpleksnin historinë për t'u shpënë gjënë partizanëve në mal, gjithfarë mënyrash, edhe kështu edhe ashtu, e nuk po ja delnin dot mbanë. Më dukej se këtë punë më mirë se kushdo mund ta zgjidhnin burrat, por ato nuk kishin thirrur asnjë burrë. Nuk e dija unë që burrat, ata pak burra që kishin mbetur në fshat, ua kishin besuar këtë shërbesë grave dhe vajzave, se për të çarë rrethimin e gjermanëve e të mercenarëve të Xhafer Devës më lehtë do ta kishin gratë.

Dhe gratë në shtëpinë tonë vazhdonin të shkëmbenin mendime për çorapet dhe fanellat e partizanëve.

Deri tani ajo vajza e re, që mbase donte të delte partizane, nuk kishte folur fare. Por tani i erdhi radha edhe asaj të thoshte fjalën.

— O mëmani, o motrani, po sikur të na i linit ne vajzërisë së fshatit t'ua shpinim mallin partizanëve?

— Folë më shkoqur, — tha Takja e Mitrushit.

— Ja, ne vajzave na ka vajtur mendja kështu:

T'u themi mercenarëve dhe gjermanit se do të ngjitemi deri në Mblerëz për dru. Se drutë na duhen dhe neve edhe atyre të liqve, që na kanë zënë shtëpinë. Zjarri në vatër është i mirë për të gjithë. Dimri do të vijë edhe më i egër, kurse dru s'kemi fare. Kështu nisemi për në Mblerëz, pa po vrapin do ta mbajmë më tej, në majë të malit të Çikës, në Gurrë. U shpiem partizanëve fanellat, çorapet, bukën e ullinjë, që do të kemi me vete. Pastaj, më t'u kthyer, fët e fët një vrap në Mblerëz, bëjmë ca marishte dhe mbrëmanet në darkë kthehem në fshat me barrën e druve ngarkuar. Veç për këtë duhen gra të forta, ndaj them të na e lini ne, vajzërisë, të çajmë malin, — tha vajza e re.

Gjyshja ime me shoqet e saj nuk po e kuptonin se si do t'i çonin këto vajza çorapet e fanellat në majë të Çikës. Ndaj Lilua e Zahet e pyeti vajzën:

— Mirë, o zemër. Ta zëmë se ua hodhëm këtyre të paudhëve që nisemi në mal për shqopa e mare, se mirë e the, zjarri është i mirë për të gjithë. Por si kujton ti, se nuk do të na kontrollojnë trastat apo futat?

Problemi u shtrua tani thjesht, pa asnjë mëdyshje. Dhe mua m'u duk se ajo vajza mbeti ligisht. Vallë si do të përgjigjej? Por u habita kur dëgjova:

— Jo. Ne nuk kujtojmë se nuk do të na kontrollojnë trastat e futat. Por ne mendojmë të bëhemi nja njëzet-tridhjetë vajza, nga më të fortat e fshatit, që ta ngjisim majën e Çikës jo për shtatë-tetë orë, po e shumta për pesë orë dhe, më të zbritur, do të arrijmë të bëjmë edhe shqopë e kucure për zjarr.

Ajo ndjeu që përsëriti atë që kishte thënë pak

më parë dhe që kështu akoma nuk i kishte dhënë përgjigje pyetjes së Lilos së Zahet dhe shtoi:

— Kurse çorapet dhe fanellat ne themi t'i veshim vetë. Të mbathim nga tre-katër çorape dhe të veshim nga dy apo tri fanella në mish. Sado të djallëzuar të jenë mercenarët dhe gjermanët, nuk besoj se do t'iu vejë mendja të na numërojnë sa çorape kemi mbathur.

Pashë që edhe gratë e tjera e miratuan këtë mendim të vajzave. Megjithatë Dhoksia tha:

— Por për bukën e partizanëve si do t'ja bëjmë? Atë nuk e vesh e as e mbath dot si fanellat e çorapet.

— Ne kemi menduar edhe për këtë, — tha vajza. — Them i të marrim për udhë nga një gjysmë karvele buke a gjysmë kulaçi dhe një çanak ullinj, sa për vete. Të gjithë bukën dhe ullinj të t'ua japim partizanëve, kurse për vete atë ditë të rrimë pa ngrënë.

— Ne mund të dëndemi me përvlak mirë atë mëngjez që do të nisemi, — tha Dhoksia.

— Po, — tha vajza dhe vazhdoi, — Do ta kemi vështirë shumë. Ndaj themi që duhen vajza e gra të reja e të forta, pasi do të duhet të bëjmë mbi dhjetë orë rrugë, të ngjitemi e të zbresim malet në mes të borës e të suferinës, të bëjmë drutë e të kthehemi në fshat me to ngarkuar.

— Dhe të gjitha me bark thatë, — tha Dhoksia si për të plotësuar mendimin e vajzës.

Unë, që e kisha ngjitur një herë malin për të gjetur babanë në malet e Bufit, e dija sa e vështirë ishte ajo rrugë, prandaj prisja ç'do të thoshin gjyshja me shoqet e saj.

— Mirë e keni menduar, bija, — tha gjyshja

ime. Por atë punën që doni të shkoni vetëm ju vajzëria, nuk e keni drejt. Nuk është hiç e udhës.

— Pse, hallë Mara? — pyeti e çuditur vajza.

— Si pse? Ti vetë the që do të mbatheni e do të visheni me çorapet dhe fanellat e djemve. Kjo do të thotë që sa më shumë gra e vajza të vemi në mal atë ditë, aqë më pak mund t'i bjerë në sy gjermanit veshja jonë. E në anën tjetër, sa më shumë gra e vajza të jemi, aqë më tepër do të shumohen buka e ullinjte për djemtë. Kështu de, bija. Ndaj është e mbara e punës të nisemi të gjitha, jo vetëm ju, por edhe ne gratë e plakat e forta të fshatit. Sos është e para herë që i ngjitemi Çikës. Ne strallet e Çikës na i kanë ngrënë shollët, por ama edhe kockën na e kanë bërë më të fortë se stralli. Durojmë shumë na, o zemër, — shtoi gjyshja për të forcuar një mendim, të cilin të gjitha e besonin edhe pa këtë sqarim. Të nesërmen 48 gra e vajza më të forta të fshatit, u ngjitën malit për dru. Ato kishin mbathur kush dy palë e kush tri palë çorape e kishin veshur nga dy fanella. Dhe dukeshin atë mëngjez të shëndosha si asnjëherë. Trastat e tyre, kur i kontrolluan bashi-bozukët e gjermanët në të dalë të fshatit, nuk ngjallën dyshime.

Ato u nisën që me natë. Bënte ftohët. Unë dëgjova gjyshen kur iku, sepse në të errët kërkonte nën jastëk rripin e brezit, të cilin e shtrëngoi fort si ushtarët. Ishte e fortë gjyshja ime, ndaj edhe brezin e shtrëngonte si ushtarët, ndaj edhe malin e ngjiste si vajzë.

— Udhë e mbarë! — i tha mëma, të cilën nuk e morën në mal, pasi ishte e telekosur nga sëmundja.

— Ruaje veten, — i tha gjyshja. — Ki kujdes djalin.

Kjo porosi ishte për mua. Unë bëra sikur nuk e dëgjova, por qefi m'u bë shumë.

Atë mëngjez bënte ftohët, por ato, gratë e vajzat, që ngjitën malin, nuk mbërdhinin, pasi ishin veshur e mbathur si asnjëherë dhe në zemër kishin dashurinë për partizanët dhe në gojë këngën e tyre:

«Lule djemtë e nënave».

Kur ato ja morën këngës në majë të Mjegulloshit dhe ne i dëgjua në fshat, e kuptuan që e kishin kaluar rrezikun. Atë mëngjez shumica e fshatit u zgjua jo nga gjelat, por nga kënga e grave në majë të Mjegulloshit. Kurse i madhi i mercenarëve kujtoi se ato këndonin që të largonin të ftohtin. Dhe këngën e djemve të nënave as ai s'e dinte, e ca më tepër gjermani, që nuk e merre vesh aspak.

Ato i ngjitën malet shkallë-shkallë, si ato shkallët e stadiumeve e të amfiteatrove. Kaptuan Mjegulloshin me mjegull, (ndaj i thonë Mjegullosh), pa zbardhur akoma kapën majën e Mblerëzës, pa u shuar akoma Ylli i mëngjezit ato panë hiqlet e buta, marishtet e shkurtëra, dëllinjën, gjëmbaçen, shqopën që digjet me bujë, memretet, që i duan aqë shumë dhinë. Këto do të ishin drurët e shkurret që do të prisnin më të ardhur poshtë e që do t'i ngarkonin në kurriz.

Kur arritën në Gurrës, që ka ujë me emër në të gjitha malet e Vetëtimave, ato nuk e shuan etjen, pasi bora këtu ishte afro një bojë njeriu. Askujt nuk i vajti mendja për ujë.

Në majën e Mesimerit, 1800 metra mbi det, i preu era keqazi dhe ato, që të mos i rrëmbente murlani, u lidhën varg njëra pas tjetrës, siç bëjnë sot ata çiliminjtë e çerdheve e të kopshteve, kur shkojnë nëpër bulevardet.

Si duket, atje në Mesimer, tek luftonin me erën e fortë, i panë edhe partizanët nga shpellat e Çikës, sepse kur ato ngjitnin majën, drejt tyre po zbrisnin nja dhjetë partizanë.

Në mbrëmje, kur u kthyen nga mali, ato ishin aqë të lodhura, sa që gjyshja ra e fjeti dhe u zgjua të nesërmen në darkë. Ishte hera e parë në jetë që gjyshja nuk zgjohej me kokosharët. Kur u zgjua ajo i tha nënës sime:

— I siguruam mirë djemtë, o nuse!

Siç duket, gjithë ato njëzet e katër orë që kishte fjetur, gjyshja kish parë ëndrra për djemtë e malit, për partizanët. Nëna ime nuk foli, por me siguri përpiqej ta merrte me mend se sa mund u ishte dashur grave e vajzave për të çarë malet me borë, se sa duhet të kenë mardhur kur u kthyen gjysmë të zhveshura dhe të pangrëna, sa janë lodhur kur në atë gjendje bënë shqope e kucure e i sollën poshtë në fshat.

Me siguri këtë mendonte nëna ime atë mbrëmje.

Kur gratë e vajzat u kthyen dhe gjermani i numëroi rrishtazi, e fjeti mendjen nga çdo e keqe. Kujtuan gjermanët e mercenarët se atë janar do të shuheshin maleve partizanët, kurse vetë do të ngroheshin me zjarrin e druve që bënë gratë tona. Kështu kujtuan ata.

Po, pas tri ditësh u mblodh i gjithë batalioni, djemtë e malit zbritën dhe i dëbuan gjermanët e mercenarët nga fshati. Mbase edhe e kanë kuptuar atëhere ata rengun e grave tona. Mbase...

Duke u futur në mes të partizanëve, ne çiliminjtë e fshatit, dallonim në gjimitret dhe brezat e çorapeve dhe në ojnata e fanellave të tyre mjeshhtërinë e nënave, motrave dhe gjysheve tona.

Kështu ka ndodhur në fshatin tonë në mes të janarit të vitit 1944.

VIZATIMET E XHAMADANEVE

Dy të shtëna me pushkë. . .

Ngriti kokën nga puna dhe vështroi nga dritarja me kafaz. Vijat e rrudhave të ballit ju kapërthyen si labirantat e filigrameve që kishte në duar. Kishte zënë të errej. Pas dy krismave qetësi e thellë.

Gjilpëra mezi gjente vendin e duhur. Mjeshtri hoqi gjyslykët dhe zuri t'i fshijë. Pastaj u zgjat dhe ndezi llampën e madhe; një goxha llampë bakri si një kupolë katedraleje gotike. Fundi i saj qe holluar me një dritë të butë. Në ndonjë familje të pasur, ajo relike e moçme do të shërbente si zbukurim, ndërsa këtu luante rolin modest të ndriçimit. Llampa vinte nga lashtësia dhe për ato ditë të turbullta kur korenti vinte me të tekur, qe ngushëllimi më i mirë për mjeshtrin.

E ndezi llampën dhe u ul të punonte. Po, nuk u kënaq me ndriçimin e saj dhe e ngriti fitilin. I pa kënaqur e zgjati edhe më atë. Nuk donte të pajtohej as me dorën që i dridhej gjithnjë e më shumë, as me sytë që po e linin. Në paqë të përherëshme qe vetëm me punën e tij dhe me atë dhomë të varfër. Një minder dhe dy qilima të rrëmuar nga përdorimi ishin gjithë trashëgimi që kishte mbetur në atë shtëpi nga disa breza mjeshtrish të rrobave kombëtare. Mjeshter Idrizi nuk kishte arritur t'i shtonte

gjë asaj që i kishin lënë. «Sa është gjilpëra, është edhe fati» — thoshin për zanatin e tij. Po kjo të vinte në mendime...

Muret nuk qenë të varfra. Mbase qenë muret më të pasura që mund të mendohen. Anë e kënd tyre qenë varur tirqe e xhamadana të qëndisura me fije të arta, tallaganë të malësisë, xhupa shajaku të Mirditës, xhubleta të fryra si këmba madhështore... Ato mirë i ngjisnin një vitrine muzeu.

Idriz Laçi u hodhi sytë dhe psherëtiu. Shumë nga ato rrobe ishin të pambaruara. Nuk i bënte dot ballë punës se ishte plak, se nuk donte ta nxirrte nga duart punën pa u kënaqur me të; nuk i bënte dot ballë punës se të gjithë tek ai vërshonin. Mjeshtër Idrizi...

Në qytet kishte edhe zanatçij të tjerë të zot, po atë e pëlqenin se ruante me fanatizëm modelet e lashtësisë. Grindej me ata që i ndryshonin, mallkonte të huajit, që vinin duart mbi to, hahej me orë të tëra me ata që i donin nga një zbukurim ylli e hëne në xhamadanat dhe gajtane kryqesh mbi xhupat e mirditorëve. Mbi dorën që i dridhej ai vizatonte ornamentet e vjetra të ilirëve. Ai mbase nuk dinte që ishin ilirët, ai i quante thjesht «të parë tonë»... Atyre që nuk pranonin të bënte sipas mendjes së tij, nuk ua mbante punën.

Mjeshtër Idrizi ngriti fitilin. Pas shpinës zgjatej hija e tij, kupa e qeleshes, e mëngëve të varur të mitonit e humbiste në rrobot e varura në mur. Qe një plak i bardhë, një plak që rruhej ditë për ditë, me këmishë që vetëtinte dhe tirqe pa asnjë njollë. Nënë lëkurën e zbetë të fytyrës, nënë atë lëkurë gati të tejdukëshme rrëmbat e dabet e gjakut dukeshin sikur do të shpërthenin. Kishte dy vjet që s'dil-

te më në dyqan. Punonte në shtëpi. Dimrit binte dy tre muaj sëmurë, po asnjëri nuk vinte të tërhiqte rrobat. Prisin të ngrihej. Dhe ai ngrihej, vinte gjyslykët, afrohej në minder pranë xhamave dhe sajonte ato qëndizmat e famshme të xhamadanave. Borën e kundronte përmes dritares, përmes tirqeve dhe xhuletave që i sillnin. Bota e tij qe tepër e thjeshtë, ai nuk i jepte rëndësi asaj. Qe bota e një plaku me një këmbë në varr. Ai më shumë shqetësohej për atë që e rrethonte, për botën e të tjerëve. Ai i bënte gishtrinjte të flisnin pa e ngritur kokën nga puna. Po kur gjilpëra pushonte një çast, ajo i përgjigjej të therurës në zemrën e plakut. Kohë të këqia... Hasmi po shkretonte tokën tonë...

Mjeshtri hante veten që ishte plak, hante veten që s'kishte një djalë. Kishte Selimenë, këtë çupë të pleqërisë së vonë, por ajo... «Mjaft! Mjaft! — u thërriste ai myshterinjve me zë të vendosur pastaj rrëmbente gjilpërën dhe niste të punonte me vull. Zhytej në botën e magjepsur të qëndizmave dhe duke kaluar gjilpërën anë e mbanë cohës ndjente sikur po tërhiqte çarkun... Nuk harronte një ditë... Gjermanët e shtynë me forcë derën e jashtme dhe u ngjitën me poterë nëpër shkallët e vjetra. Mjeshtrit i qe dukur se po binte tërmet. Pastaj ata i kishin dalë përpara syve. I kishte vështruar vetëm një çast, pastaj kishte ulur kokën mbi qëndizmat. Ata kishin zënë të trazonin rrobat e varura në mur me tytat e automatikëve. Dhe ja kishin dhënë gazit. Një e qeshur që të fuste lemerinë. Pastaj njëri kishte dashur të vishte një xhamadan. Po ai s'qe bërë për atë kërcu të ngjallur, qe bërë për vllastarët e bjeshkëve. E kishin hedhur tutje xhamadanin. Gjer në kthesën e rrugës kishte ushtuar e qeshura e tyre e

32 96

ftohët. Mjeshtrit i kujtohej gazi i tyre i huaj dhe i shkonin mornica nëpër trup.

Boshllëku rreth qypit të llampës qe mbushur plot me fitil të djegur. Plaku nuk kishte pushuar së ngrituri atë.

«As gazi s'bën — pëshpëriti ai — i shtien ujë me shtëmba». U mat të ngrente edhe një herë llampën, por dora i mbet pezull. Një krismë e dytë arme e pasoi të parën fare pranë. Ndjeu derën të hapet me zhurmë. Të jenë prap ata? Vështroi rrobat e varura në mur. Nuk donte t'ja trazonin më! U ngrit dhe zu t'i fuste në një sëndyk. Dera u çel. Ai s'arriti t'i fuste të gjitha. Po, ata ishin, një oficer me revole në dorë dhe pas tij dy ushtarë me helmata dhe automatikë.

Ata hynë brënda pa folur. Oficeri dhe një nga ushtarët ju afruan dritares. I treti qëndroi te dera.

Mjeshtri uli kokën mbi punë. Për të, ata nuk ishin aty. Ai nuk i ftoi. Armikun nuk mund ta ftosh. . . Le të ndodhte ç'të ndodhte, ai do të punonte. Xhamadani qe i një malësoi që do të martohej së shpejti. Një rrobe dasme. . . «Sikur të më vrisnin këta — sesi i shkoi ndërmënd atij — do të doja të më fusin në dhe me këtë xhamadan. . .» E kishte punuar me dashuri të madhe atë veshje. Ajo punë nuk po i dilte nga duart. Dhe do të thuash që për atë rrobe e kishin shtyrë dasmën dy herë.

Po, kështu qe veriu ynë, shtynte dasmën për një xhamadan. . .

«Jo, mendoj Idriz Laçi — nuk dua që të më varrosin me të. Nuk dua që ai malsori të shtyjë dasmën më. . .»

Plaku u drodh. Ju kujtua e bija në kthinën matanë. A thua nuk i kishte dëgjuar këta djaj?

Ata të tre nuk kishin lëvizur nga vendet. Dy të parët vështronin rrugën, i treti po te dera. Në rrugë u ndjenë hapa të rënda dhe urdhëra në gjuhë të huaj. Dritaret binin drejt mbi udhë, zhurma vinte lart sikur të të flisnin pas veshit.

Hapat në udhë zunë të rrallohen. Pas pak humbën në kthesën e saj. Njëri nga ata të tre mori frymë thellë. Mjeshtri ngriti kokën. Vështrimet e tyre u kryqëzuan. Ju duk sikur ushtari me helmetë i buzëqeshi.

«Djall! Kujt i buzëqesh ti? Mendoj mjeshtri. Apo më bëjnë sytë? Sytë e kanë fajin, këta djaj nuk buzëqeshin!»

Ai zgjati dorën të marrë llampën. Desh ta ngrinte atë për t'i parë në fytyrë. E sprapsi dorën. «Do të më vrasin në vend» — pëshpëriti. Kërciti dera e dhomës pastaj. Plakut i theri në zemër. Selimeja!

Ai u ngrit instinktivisht në këmbë, u ngrit ta mbroj, pa lëshuar nga duart gjilpërën dhe xhamadanin.

— Selime! Shoqe!

Mjeshtri mendoj për ndonjë mrekulli. U kthye nga oficeri pa u zënë besë veshëve.

— Selime, shoqe!

Mjeshtrit ju këputën gjunjët. U mbajt pas murit.

— Komunistë? — Pyeti ai me një fije zëri.

— Komunistë! Buzëqeshi ai tek dera. (Kësaj rradhe mjeshtrë Idrizi e dalloj si duhet buzëqeshjen).

— Dhe të na falësh — ndërhyri «oficeri». S'ishte koha për spjegime. Po na ndiqnin. Pastaj ne e dinim që kjo ishte shtëpia e Selimesë.

— Unë u mundova të buzëqesh — foli prap ai që rrinte te dera.

Plaku tani vështronte të bijën. Ajo kishte mbe-tur keq përpara atyre të treve.

— Ja dollëm mbanë, Selime — tha «oficeri».
Vajza u kthye nga i ati.

«Punoka me ta — mendoj ai — pa më thënë asgjë...» I erdhën ndër mënd vajtjet e ardhjet e dyshimta të së bijës, përshtypjet e një komshije, librat që lexonte, ndryshimi që shihte tek ajo:

«Pa më thënë asgjë...»

Ndjeu si të përzjerë dhe u ul përdhe.

«Pa më thënë asgjë... Ta merr mendja! Kujt i duhem unë tani?»

Nuk ja kishte besuar atij këtë të fshehtë. Dhe kujt? Idriz Laçit që kishte kaluar gjithë luftën ballkanike maleve, që kishte akoma cifla predhash në trup, që kishte ndënjur kaq kohë syrgjyn në Ibrik Tepe!

Mjeshtri u ul dhe zu punën. S'donte të dinte më asgjë. Duart i dridheshin, gjilpëra nisi të bëjë udhë të gabuar.

— Ç'do të bëjmë tani? — pyeti ai që rrinte tek dera.

— Hë përhe do të presim. Nuk bën të dalim tani.

— Të vete të siguroj derën — gjeti një shkak Selimeja.

I ati e ndoq me bisht të syrit.

— Kjo luftë është njësoj si për ne, si për shoqet, xha Idriz — i tha me ëmbëlsi ai që mbante rroba oficeri.

Plaku e vështroi krenar.

— Unë e mbaj mend Shotën — tha.

Tjetri nuk e kuptoi në ishte i zemëruar akoma, por kjo mënyrë të foluri që një trill prej plaku. Zu-

ri të vështrojë punën që kishte mjeshtri në dorë.

— Mrekulli! Mrekulli — pëshpëriti.

Idriz Laçi këputi me dhëmbë fijen e verdhë dhe nxori pastaj një psherëtimë të thellë. Xhamadani qe gati. Pastaj vështroi atë që rrinte përballë. Ishte alamet djali ai që rrinte përballë.

Hiqe xhaketën — i foli me zë të vendosur. Hiqe atë levere të huaj!

Tjetri u bind. Plaku u ngrit dhe i veshi xhamadanin. U spraps dhe qëndroi një çast ashtu. Pastaj u ul dhe rroku llampën me të dyja duart. (Këtij s'kishte frikë t'i afronte llampën në fytyrë). Pastaj e uli prap përdhe atë. Kaq i mjaftoi. Ai tani mund ta mbante mënd edhe në të errët xhamadanin që kishte qëndisur. Mund ta mbante në mënd edhe atë farë trimi. Një punë aq e hollë si kjo që kishte nxjerrë nga duart, nuk duronte të binte te dokushdo.

«Edhe ai dhëndri vllastar, vllastar si ky këtu...» Plaku fërgëlloi nga kënaqësia.

— Kësaj i them veshje unë — tha i mahnitur ai që rrinte tek dritarja.

— Veshje për kokë të veshjes!

— Mos vdeksh kurrë, mjeshër — tha ai që kishte veshur xhamadanin.

— Shëëëët! Ja bëri ai që rrinte tek dritarja.

Në udhë u dëgjuan hapa. Më shumë se përpara, më pranë. Dera u trondit. Po i binin fort.

Ata në dhomë u vështruan sy më sy.

— Për hajr na qoftë, pra — kërceu në këmbë mjeshtri.

— Ai ngriti kapakun e syndykut dhe nxori që andej një nagant me dorezë të larë në argjend. Pastaj zu vënd tek dritarja përbri atyre të treve.

Sapo kishte rënë hëna. Rrezet e saja binin mbi

xhamadanin që mbante akoma ai djaloshi dhe mbi dorezën e praruar të nagantit të mjeshtrit. Trokitjet në derë kishin pushuar. Tani rrihnin diku tjetër.

Hapat në udhë vazhdonin. Ato herë treteshin pas kthesës, herë vinin fare pranë. Mjeshtri shtrëngonte fort armën. Përpara syve të tij vezullonin vizatimet e xhamadanit.

+ NËNA E LUFTËTARËVE

Tregim i jetuar për nënë Makon (Esmë Kafazin)

Ishte qershor i vitit 1943. Lufta në mal kishte marrë përpjesëtime të gjëra. Në prag të Tiranës, grupi partizan i Pezës kornte fitore mbi forcat e armikut, kurse ata kudo villnin vrer. Operacione pas operacionesh derdheshin mbi Pezën e papërkulur. Luftëtarët tanë luftonin me guxim e me trimëri. Me trimëri luftoi edhe partizani i ri Skënderi, i cili u plagos rëndë. Shokët u kujdesën për të dhe vendosën ta nisnin menjëherë në Tiranë, ku dyert e shtëpive të popullit për luftëtarët e lirisë, ishin të hapura. Ato ishin shtëpi të partisë. E një ndër to, nga më të rëndësishmet në kryeqytet ishte edhe shtëpia bazë e Hilmi Kafazit, e nënë Makos, në rrugën «Rriza Cerova», pranë vilës së kryeministrit kuisling Maliq Bushati. Po të shpënit në Tiranë e të plagosurit nuk ishte e lehtë; armiqtë i kishin bërë sytë katër, rrugëve kishte spiunë.

...Një veturë e vogël «Mileçento» u nis në drejtimin Tiranë-Ndroq. Brenda ishin vetëm dy vetë, shoferi dhe «udhëtari», komunisti e korieri Haxhi Shurdha. Pas pak vetura iu afrua postëblokut mbi Erzen.

Karabinieri e ndali maqinën. Shoferi e përshëndeti dhe i buzëqeshi.

— Deri në Ndroq. — i tha me zë të qetë dhe bindës, — i kam ndërruar motorin dhe dua ta provoj. Automjeti është i «zotnisë»...

Karabinieri nderoi dhe ngriti trarin. Maqina vazhdoi rrugën në drejtim të Ndroqit.

Pas disa çastesh i plagosuri, i veshur me një kostum të ri qytetari, hyri në «Mileçento». Fytyra e tij ishte e hequr dhe e zbrehtë. I kishte shkuar shumë gjak dhe plaga i ishte acaruar.

Maqina mori drejtimin për në Tiranë. Në të afruar të urës, mbi Erzen, pranë postëblokut, i plagosuri u krus, kurse shoferi i ra lehtë bories. «Zotnia» i maqinës, me revolverin në dorë u bë gati për çdo të papritur. Por karabinieri, që pak më parë e kishte kontrolluar maqinën, duke mos dyshuar, e ngriti me shkujdesje trarin dhe «Mileçentua» fluturoi para tij me 80 km. në orë.

* * *

Disa orë më parë Hilmi Kafazi, i cili ishte ngarkuar me një shërbim partie, kishte dalë nga shtëpia. Para se të mbyllte derën ai i thirri së jëmës.

— Po ikën? i tha ajo.

— Po. Veç edhe një herë po të them, kujdes të plagosurin që do të të sjellin. Quaje sikur të jem unë, nënë.

Ajo e pa me dhëmshuri dhe i hodhi duart mbi supe.

— Po pse më porosit, Hilmi? Kur i ka ndarë nëna shokët e luftës nga ty?

— E di nënë. Por kam edhe unë merak. Kujdes që të mos i bjerë askujt në sy.

Nënë Makua i buzëqeshi ëmbël.

— Eh, mor bir, se mos është hera e parë që pres e përcjell shokët e tu!

Hilmiu shpejtoi për në detyrën e ngarkuar, kurse nëna e vajzat e saj përgatitën ndërresat dhe shtratin ku do të pushonte i plagosuri, që po vinte nga Peza.

Në mbrëmje, një karrocë u ndal para portës së tyre. Nëna dhe e bija, që ishin prej kohe në pritje, rendën dhe çelën derën.

— Bir! — i tha nëna me të mbyllur derën dhe, ashtu siç rrokte Hilmiun, e përqafoi dhe e puthi të plagosurin. Pastaj menjëherë bashkë me vajzat e ndihmoi të ngjitej lart, në dhomën e sipërme të shtëpisë dykatëshe, në afërsi të vilës së kryeministrit kuisling. Iu ul te koka dhe me fjalë të ëmbla, nisi ta qetësojë.

— A ke nënë? — e pyeste. — Po motra? — Po vëllezër?... — Dhe rrinte i tregonte se si edhe djali i saj përditë ishte në zjarrin e luftës, por nëna e kishte zemrën e fortë, dhe se bijtë dhe bijat e saj do të fitonin. Dhe duke vështruar nga vajzat e saj, Taibeja dhe Zyba, tregonte se edhe ato luftonin për liri, shëtitnin rrugicë më rrugicë, bënë mbledhje, ndanin trakte. Të gjithë luftonin. Pastaj, duke u drejtuar nga vajzat, tha se ishte koha që do të vinte mjeku.

Pas pak, dera e oborrit sërish u çel. Një burrë me syze dhe çantë hyri në shtëpi.

Gjatë vizitës, nëna i qëndroi mbi krye të plagosurit. Fytyra herë i skuqej e herë i zbehej. «E paska marrë rëndë», tha me vete.

Por mjeku ç'do të thosh, vallë? Çaste ankthi. Në heshtje njeriu me syze ja pastroi plagën të sëmurit, ja lidhi, e, pastaj pas një vargu këshillash, shkroi një recetë për një seri barnash.

— Do t'i pini në orarin e caktuar, — tha ai me seriozitet. — Lëvizje të tepërta nuk do të bëni. Plaga që kini marrë ka nevojë për kurim dhe pushim absolut. Në mungesën time, një infermiere do të vijë herë pas here t'ju kurojë. E qartë?

Kur mjeku do të delte, nënë Makua e ndali dhe e pyeti!

— Më thoni të vërtetën, a paraqitet e rëndë gjendja e tij?

U qetësua, vetëm kur ai i tha se duhet tepër kujdes, pa i sëmuri do të lehtësohet.

— Pa tjetër, — tha ajo. — Mjafton që të mos ketë rrezik jete. — Çdo gjë do të bëhet, — dhe sytë i shndritën nga gëzimi.

Mjeku u largua, ndërsa nënë Makua s'iu nda djaloshit të plagosur.

— A erdhi ora për të pirë barnat Skënderi? — pyeste vajzat, herë pas here. Dhe kur qëllonte të vonohej infermierja, ajo zbehej e vinte rrotull e shqetësuar.

Po pse u vonua, xhanëm? A s'e di ajo që plaga duhet ndërruar?

Po ashtu, netëve i delte gjumi nga merakuri për të.

— Pa të vete të shoh një herë djalin si është. Dhe në majë të gishtrinjve ngjiste shkallët dhe i hynte në dhomë:

— Po pse, mor bir, akoma s'të paska zënë gjumi?

— Tani sa u zgjova, — i thoshte ai për ta qetësuar, kurse në të vërtetë s'e linte dhembja.

— Po fli, fli, të pastë nëna!

Ai e falënderonte dhe mbyllte sytë, pastaj, me qëllim që t'i linte asaj përshtypjen se po e zinte gjumi, niste të gërhinte lehtë.

Kështu kaluan dy javë me radhë, gjersa një ditë, i shëruar, Skënderi u ngrit nga shtrati.

Tani edhe operacioni armik në Pezë kishte dështuar plotësisht.

— Po largohesh, Skënder? — i tha nëna me mallëngjim në çastet e nisjes.

Partizani, i emocionuar, s'mundi t'i përgjigjej dot. Por as nëna s'u ndje për një çast. Sytë i qenë mbushur me lotë. Dhe ashtu e heshtur, si atë ditën e parë të ardhjes, e përqafoi dhe e puthi fort.

— Nënë, — i tha djali duke mbledhur veten, s'do ta harroj kurrë këtë që bëre për mua.

— S'kam bërë gjë, bir. Edhe Hilmiut diku një nënë populli i shërben. Ne që të gjitha jemi nënat tuaja, — dhe e përqafoi prapë me dashuri prej nëne.

— Mirupafshim në Shqipërinë e lirë, Skënder!

Pastaj i plagosuri, që tanimë ishte shëruar plotësisht, doli nga ajo shtëpi, ku kishte qëndruar aq kohë për të marrë sërish rrugën e malit, ku e prisnin shokët e tij të armëve, ndërsa nëna e komunistëve dhe e ilegalëve, nëna e partizanëve e dinte se shokë të tjerë do të hynin në shtëpinë e saj. Dhe ajo do t'u shërbente të gjithëve, sikur të ishin vëllezër të vërtetë të Hilmiut.

+ NAJA ME FSHESË

Naja hyri në dhomën e të vëllait me fshesë në dorë, gjoja që ta fshinte, por në të vërtetë kishte tjetër qëllim: donte të gjente një shkak e t'ja thoshte Mait të gjitha që kishte menduar atë ditë duke punuar në fushë.

Që nga këndi i derës, ajo pa në pasqyrë një copë të fytyrës së Mait dhe krehërin, që mezi futej në flokët e dendur. Mai po krihej më gjunjë pak të përkulur e të hapur anash, pasi pasqyra që më poshtë se koka e tij dhe, siç ngjet zakonisht me ata që i kanë flokët kaleshë, përpiqej t'i shtronte duke u gërdheshur.

Në xhamet e dritares, lulet e dahlias dukeshin si yje të kuqe, një flutur me krahë gjithë viza e ngjyra ishte futur brenda dhomës e përpiqej më kot pas xhameve, të delte përjashta. Naja e ndoqi me sy, me kureshtjen në se flutura do të ishte e zonja ta gjente vetë cepin ku xhami që thyer e të fluturonte përjashta. Sigurisht, prej atij cepi do të kishte hyrë.

Ajo u kthye dhe, si të ishte kujtuar për diçka, e pyeti të vëllanë:

— U bëre gati?

Që nga mënyra se si e shqiptoi fjalën gati, Mai e kuptoi se pyetja e saj kishte një kuptim tjetër dhe, duke mos dashur të futej në diskutim, nuk iu përgjigj. Bëri sikur s'dëgjoi dhe vazhdoi të krihej.

E motra po e sodiste me fshesë në dorë e me një farë kujdesi të tepëruar.

— Uli pak në majë se të janë bërë si fole. A do të të sjell pak ujë?

Mai filloi të vërshëllente diçka nëpër dhëmbë. Pastaj më nge futi krehërin në xhep, ndreqi jakën e xhaketes dhe shkundi qimet, duke fryrë djathtas e majtas, pa e shikuar fare të motrën, njëlloj sikur ajo të mos ndodhej në dhomë.

— Hidh edhe ca kolonjë që të mbash erë të mirë! — lëshoi një shigjetë tjetër Naja.

Tani s'kishte si të duronte më gjatë, veç po ta kishte lëkurën prej bualli.

— Atë ta kam lënë ty! — ia ktheu ai me ironi.

— Kam frikë se ta mbaroj shpejt.

— Unë s'përdor kolonjë, ndonjë çikë parfum po, mundet.

— Po kolonjën kush e mbaroi?

— Jot shoqe, — i tha Naja gjithë naze, — kur vjen këtu tek ne.

Në sytë e saj xixëllonte një gëzim çapkën, duke e ndjerë mirë se po ja merrte hakun me këtë përgjigje që ai s'e priste.

Mai nxori gjuhën sikur ato, që dëgjoi s'ishin për t'i besuar e as për t'i marrë seriozisht.

— Kur e keni konkurimin? — e pyeti.

Ajo që mbështetur pas shtalkës së derës dhe fshesën e luante me dorë si pendul sahati.

— Pasesër më duket.

— Ah, o Zot! Le që s'ka Zot fare, — e qortoi veten Naja, siç bënte gjithmonë kohët e fundit sapo përmendte Zotin, — por unë dua të mos fitoni...

— Pse? Apo që s'të morën ty...

— Ti s'deshe, — i tha ajo papritur.

— Unë s'desha? — u habit Mai gati i fyer, duke i rënë gjoksit me gisht. — Ç'janë këto budallallëke që thua?

— Sikur s'e di unë... — nguli këmbë Naja, mospërfillëse dhe shumë e sigurtë në ato që thoshte.

Timbri i zërit ruante një notë të hollë ironie.

— Çfarë di ti? — pyeti ai furrishëm e duke i ardhur inati nga siguria që tregonte e motra.

— Ti i the babait «mos e lër» dhe ai s'dëgjon të më lërë.

Mai ktheu kokën anash që të tregonte se s'kishte të bënte fare me atë punë. Me zë të qetë e bindës i tha:

— Pse, unë e urdhëroj atë, mua do të më dëgjojë babai? Ai ka mend më shumë se unë e se ti.

— Ty të dëgjon babai, nguli këmbë Naja. — Pse atëhere kur i the ti të më linte, më la? Nuk erdha unë atëhere?

— Kur, moj? — e pyeti Mai vrazhdët, nga që s'i kujtohej një gjë e tillë.

— Atëhere kur erdhi delegacioni kinez. Nuk këndova unë tri këngë në shtëpinë e kulturës dhe pastaj një kinez më fali një distinktiv të bukur? Nuk të kujtohet, që pastaj ma more ti dhe ja dhe së fejuarës?

— Ou! — tha ai duke lëvizuar dorën në erë. — Kjo ka dy vjet që ka ngjarë.

— Jo dy vjet, por gjashtë muaj. Delegacioni

erdhi në maj. S'të kujtohet kur i shpumë në serrat dhe domatet sa kishin filluar të piqeshin?

— Të paska mbetur merak për atë distinkti-
vin! — tha Mai me qesëndi, duke u kthyer sërish
tek ai fill i bisedës. Dhe, me qëllim që ta fyente,
shtoi: — Po e paske aq merak, po ja marr Viqes
e po ta jap ty.

Në kundërshtim me përgjigjen që priste Mai,
Naja i tha në mënyrë të vendosur.

— Nëma. Dua ta kemi kujtim për vete.

— A e di që je budallaqe? — e pyeti Mai
serioz, si t'i thoshte diçka të rëndësishme.

— Viqja është e zgjuar — ja ktheu ajo me ironi,
duke e thrritur Viktorinë në mënyrë përkëdhelëse,
ashtu siç e thrriste i fejuari. Kjo përgjigje e ze-
mëroi Main akoma më shumë dhe, i nxehur, filloi
të bërtiste:

— Ç'ke me Viqen? Atë të mos e zësh në gojë,
dëgjove? Dy herë ma ke përmendur sot...

— As ti s'ke punë me mua të më thuash bu-
dallaqe! — i tha Naja duke e lëshuar fshesën nga
dora.

Ai u mat të ikte duke e kuptuar se biseda e
tyre s'kishte nisur mbarë dhe fundi i saj nuk i
dukej aspak premtues. Por te dera, sikur të ishte
penduar që e kishte lënë mendimin përgjysmë e
të pazbërthyer, u kthye ta sqaronte të motrën, që
ta kuptonte mirë se ishte vërtet budallaqe dhe të
mos e merrte atë fjalë si një sharje të thjeshtë.

— Je budallaqe, pra, se ne po përpiqemi për
të mirën tënde dhe ti po bën të kundërtën. Ti je
këngëtarja më e mirë në kooperativë dhe ata duan
të të futin në grupin artistik. Babai u ka thënë:
«Unë jua dërgoj Najen, por më përpara hiqeni nga
brigada e arave dhe caktojini një vend me ditë

fikse, në çerdhe, në mencë, në dyqan, vende ka plot». E more vesh tani? Ja, për ty e bëjmë, që të zësh një vend të mirë dhe të rrish rehat. Kjo është e gjitha...

Naja e dinte këtë. Dinte gjithashtu se sekretari i partisë, Sadik Rama, i kishte premtuar të jatit se edhe atë punë do ta shikonin, por s'mund të bënin pazarllëk ashtu siç kërkonte Themë Marku. Pas disa javë bisedash të gjata e të kota, ndërsa grupi vazhdonte provat, Sadiku i kishte thënë Themiu:

— Ne s'mund t'i caktojmë gjithë amatorët me ditë fikse. Ti, po të duash, dërgoje Najen, po të duash mbaje.

Themiu s'kishte pranuar, i sigurtë se do të vinte një ditë që do t'i luteshin, siç i ishin lutur edhe herë të tjera, kur të afronin ditët e konkurimit. Atëhere, ai plak myzeqar, me një fytyrë të mprehtë si një sëpatë guri në formë harku, bënte qef. Fillonte ta hidhte fjalën gjetskë, të bënte sikur s'kuptonte, të habitej pse gjithmonë e thrrisnin për t'i kërkuar diçka e jo për t'i dhënë dhe dridhej e përdridhej gjithë naze, ndërkohë u shkelte synë të pranishmëve gjoja se po bënte shaka.

Pse, pak të ka dhënë kooperativa? u nxeh sekretari në një nga ato seanca.

— I kam nga krahët e mi! — iu përgjegj Themiu, duke u rënë llërëve.

Nga qëndrimi i sekretarit dhe nga fjalët e tij të rënda nuk u fye dhe duket se s'i lanë ndonjë mbresë, sepse pas pak hoqi takijen nga koka dhe, me qetësinë më të madhe, tha:

— Ama, ashtu siç u jep të gjithëve thua ti? Ashtu e di edhe unë.

Mua, mua, ç'më ka dhënë më shumë nga të tjerët?

Mirëqënja që kishte siguruar dhe mungesa e kulturës, formonin një mbishartesë të keqe në mendjen e tij. Frytet e asaj mbishartese qenë arriganca dhe mospërfillja.

— Ajo Naja që kërkoni ju, më bën dyzet ditëpune në muaj. Pse ta heq andej e ta dërgoj në mbrëmje, që të këndojë për qefin tuaj?...

— Jo për qefin tonë, po për të gjithë.

— Dhe të nesërmen të vejë që mesnatë në fushë. Pse të lodhet atje në darkë e të rrijë pa gjumë? Vëreni me ditë-fikse!

Sekretari ja preu:

— Ikë, Them, për kokën tënde dhe mos na e prish gjakun më! Bëj si të duash.

Dhe Themiu kishte dalë me kokën përpjetë e me çibukun në gojë.

Kur iku ai sekretari i tha:

— E di unë ç'do ti...

Kjo shprehje e sekretarit të organizatës-bazë kishte këtë kuptim: «Ti, o Them Marku, je mësuar me qahajanë te koka, je mësuar të të urdhërojnë, por jo të të luten»...

Sekretari e tepronte. Sigurisht, ai ishte i zemëruar dhe i inatosur që njerëzit kapeshin pas disa vogëlsirave dhe s'donin të kuptonin akoma të mirën e tyre. Ai ishte i mendimit se hapat ekonomike, që kishte bërë fshati myzeqar në këta vjet, ishin shumë më të mëdha e më të ndjeshme se jeta kulturale. Ai boshllëk që ishte krijuar, ndihej dhe, domosdo, duhej një farë kohe gjer sa të mbushej. Shpresat më të mëdha ai i kishte të brezi i ri, të zgjerimi i shkollave dhe të levizja

e gjërë artistike. Ai e takoi Naje Markun, e hoqi mënjanë dhe ja tregoi gjithë bisedën.

Unë s'e kam kërkuar një gjë të tillë, — u habit Naja duke i ardhur turp nga sjellja e të jatit. Faqet i qenë bërë të purpurta dhe sytë i flakëruan.

— As që më shkon mendja për këtë, i kishte thënë Sadiku. — Unë e di që ti je e gatshme. Edhe yt vëlla ka faj në këtë mes, atij i takonte të mbante një qëndrim tjetër.

Naja ishte gati t'ja falte babait, sepse ai ishte i vjetër, pra kishte edhe paragjykime, kurse qëndrimin e të vëllait, s'kishte si ta shpjegonte. Si ishte e mundur të rinte aqë i qetë, gjoja i paanshëm, sa herë hapej kjo bisedë në shtëpi? Pse heshte në mënyrë aqë të vendosur? Mos vallë nuk i pëlqente që Naja të merrte pjesë në grupin artistik? Cila ishte arsyeja, mos ishte fanatik apo prapanik?

Dhe pak nga pak ajo kishte zbuluar sekretin e atij qëndrimi.

... Matanë dritares dielli po perëndonte, duke u zbehur mbi avujt e dendur të detit. Mbi murin e dhomës, si në një ekran bojë qielli, dolën degët dhe hijet e pemëve. Naja hodhi shikimin tej xhamëve. Në kundërdritë, pemët dukeshin si vizatime kineze të prera në letër, diku të praruara e diku të arrëta. Flutura akoma s'e kishte gjetur shtegun për të dalë në ajrin e parfumuar të mbrëmjes.

— A e kuptove tani? — e pyeti i vëllai.

— E kam kuptuar me kohë që ti s'do të më marrësh... — i tha Naja me inat.

— Të paskan fryrë, më duket.

Ajo heshti, duke u përpjekur ta mbante ve-

ten, e të dukej e qetë, sepse akoma s'ja kishte thënë gjërat më të rëndësishme. Në fillim e kishte ngacmuar, e kishte trazuar si një urë zjarri, duke pritur të shpërthenin xixat dhe tani, që ja kishte arritur qëllimit, po hetonte me kureshtje fytyrën e të vëllait.

— Pse, moj, vetëm familja jonë do të plotësojë grupin artistik?

Ai përsëriti fjalë për fjalë thënjen e babait dhe prandaj u zemërua me veten që s'ishte përpjekur të gjente një arësyetim tjetër më të saktë. Nuk i pëlqente që Naja të mendonte se qëndrimi i tij pajtohej plotësisht me atë të babait e se midis tyre s'kishte asnjë ndryshim.

— Kushdo vete për vete... — i tha Naja, duke e ndjerë se këto fjalë nuk ishin plotësisht të sakta të shprehnin mendimin e saj për këtë çështje. Ato ishin shumë të varfra e të thata. Ajo donte t'i thoshte mendimet e saja me disa fraza të tjera, ku të hynin fjalët masivitet, aktivitet artistik, pjesëmarrje e gjerë, ashtu siç i dëgjonte në radio, por druhej se nuk do t'i rregullonte dot mirë dhe i vëllai do ta përqeshte.

Mai mendoi se ishte koha t'i jepte fund kësaj bisede të pakëndshme dhe, duke dashur ta fyente të motrën që t'ja mbyllte gojën edhe për herët e tjera, i tha me cinizëm:

— E shoh, qënke rritur! Ta ka qefi të përdridhesh, më duket... Dhe ja qepi vështrimin në fytyrë, për të shikuar ç'përshtypje do t'i bënin fjalët e tij.

— Si! Si e the atë fjalë?!

— Domethënë unë nuk dua, sipas teje, sepse...

— dhe s'dinte si të vazhdonte më tej.

— I ri! Kështu si ty janë të rinjtë! S'je në rrugë të drejtë, ta dish. Dhe ato fjalë që më the t'i kishe peshuar mirë. Se po të dua unë... do të më ruash ti!...

Mai s'dinte ç'të thoshte dhe filloi të fërkonte mjekrën, duke shikuar muret e dhomës me një vështrim të menduar. S'kishte dëshirë as të ikte, as të rrinte. Këtë gjyq prej së motrës nuk e kishte pritur. Ai gjithmonë e kishte kundruar si të vogël, mëndjelehtë e të papjekur.

— Ikë, ikë në provat, — i tha ajo me përbuzje. Dhe pastaj, krejt në mënyrë të natyrshme, shtoi: — Javës tjetër do të vij edhe unë.

Mai, si ta kishte shtyrë njeri, doli nga dera. Naja filloi të fshinte dhomën e të këndonte. Ndjehej e lehtë dhe e gëzuar si asnjëherë tjetër.

X BISEDË ME KOMISARIN

Zef Kola e priste çdo të mërkurë me qef se atë ditë vinte gazeta «Vullnetari», që botohej si nëniletë nga «Zëri i rinisë».

Ai e ndiqte rregullisht këtë gazetë, që fliste për dy gjërat më të dashura të zemrës së tij, për hekurudhën e re që po ndërtohej midis fushës së Myzeqesë dhe për rrugën e Malësisë së Madhe. Me të dyja këto objekte e ndjente veten të afërt.

Rruga e Malësisë së Madhe shkonte pranë kaktundit të tij, kurse në hekurudhë kishte punuar vetë si vullnetar dy muaj gjatë vitit të kaluar.

Për këtë arësyë, kishte dëshirë të merrte vesh çdo ngjarje, çdo sukses dhe i gufonte zemra kur lexonte ndonjë reportazh, që fliste për qytezën ku kishte banuar.

Në vjeshtë Zef Kolën e kishin thirrur ushtar dhe ja fati e deshi që të jetonte përsëri pranë hekurudhës.

Repart i tyre, një repart i vogël kundërajror, qe vendosur në një pyll pranë detit Adriatik. Prej andej hekurudha nuk qe më shumë se 15 kilometra, të cilat Zefit, që ishte mësuar me rrugë të gjata malore, s'i dukeshin kurgjë. Ai mund ta bënte atë rrugë në dy orë, sikur të kishte guxim e t'i kërkonte leje komandantit.

Dhe kishte arësye. Tani në hekurudhë ishte e fejuara e tij, Lezja, se edhe brigadën e tyre, ashtu si brigadën ku bënte pjesë Zefi, e kishin caktuar në Dushk!

Ai kishte sjellë ndërmend kapanonet ku flinin vajzat dhe ishte munduar ta gjente se ç'numër mbante kapanoni ku flinte Lezja.

Të gjitha këto ai i mendonte në mënyrë të mjegulluar, pasi të fejuarën s'e kishte parë asnjëherë dhe nuk e njihte. Ajo Leze që i ngjallte fantazia dhe ia sillte përpara fytyrës, ishte e përsosur nga të gjitha anët, ishte më tepër se një këngë. Disa tipare ai i dallonte, po nuk i shkrinte dot në një kuadër dhe kur mundohej ta krahasonte me vajzat e fashatit të vet, ajo s'i përngjante me asnjë prej tyre.

Atë e kishin fejuar që të vogël e ai s'e kishte parë e as nuk shpresonte ta shikonte.

«A turp», thoshte Zefi, sa herë e sillte ndërmend këtë dëshirë të thjeshtë të natyrës njerëzore.

Vjet malësia ishte tronditur nga shembja e një zakoni të lashtë. Vajzat në hekurudhë kishin bërë një kuvend, ku i deklaroronin të prishura fejesat në djep dhe pastaj atë vendim e kishin botuar si një letër të hapur në gazetë drejtuar prindërve të tyre.

Ata që e kuptuan shpejt se ky hap një ditë po bëhej, thanë me zemër të çelur: «Hajt pra, kështu u baftë! Derisa thotë Partia, një kështu a e drejta dhe e mira».

Të tjerët e kyçën pikëllimin në zemër, sepse prishja e fejesave nuk ishte pa telashe dhe shumë familje i vuri para një gjendje krejt të re. Kishte

ngjarë një nga ato gjërat e rralla: diçka që ishte bërë u bë dhe tani duhej ndërtuar sërish po në një formë krejt të re.

Zefi kishte pritur me ankth se mos edhe e fejuara e tij do t'i dërgonte ndonjë letër të atillë.

Sivjet punët dukeshin më të qeta dhe gazeta nuk shkruante më për kuvend vajzash.

Kishte edhe një arësye tjetër të besonte se ndërmjet tyre s'kishte për të ndodhur, «prishje»: Fisi i Zefit kishte marrë një kushërirën e Lezes e në qoftë se ata s'pranonin ta jepnin Lezen, këta u kishin dërguar lajm se do ta «lëshonin» Franën, megjithëse ishte grua me fëmijë.

* * *

Zef Kola shkonte nga fjetorja në bateri me hap të shpejtë, duke shkelur në një rrugë gjithë rërë. Rëra e hollë kërciste nën shojet e këpucëve, ashtu sikurse kërcet bora që bije me ngricë dimrit në malësi.

Përpara tij tani shtrihej deti Adriatik, kurse prapa krahëve kishte gjithë atdheun. Tytat e gjelbërta të kundërajrorëve mbuluar me degë fieri, ishin drejtuar drejt qiellit. Antena e radiolokatorit me një zhuzhitje të hollë, vërtitej mbi shasi, duke lëshuar valë elektromagnetike në të gjitha drejtimet. Në qoftë se ato valë nuk ndeshnin ndonjë objekt metalik në ajër, fusha e ekranit mbetej e bardhë. Këto i dinte Zefi, sado që nuk kishte të bënte me aparatet. Detyra e tij që e thjeshtë, por jo më pak e rëndësishme: ai duhet të mbushte topin dhe sa më shpejt ta bënte atë punë aqë më mirë e kryente detyrën.

Këtu në bateri gjithmonë e ndjente veten

krenar. Atë pikë të Atdheut e mbronte ai dhe shokët e tij, që të tjerët të punonin të qetë në fabrika, uzina, vullnetarët në hekurudhë e në Malësinë e Madhe.

Aty më tutje, ishte plazhi dhe nga bateria dukej vija e përhimtë e anëdetit e njerëzit të vegjël sa një pikëçuditëse.

Në verë e sidomos ditëve të djela plazhi nxinte nga njerëzit. «Aty vinin edhe maqina me vullnetarë nga të hekurudhës, i kishin thënë shokët pran-daj s'do të bënte keq të shkonte të djelave, se s'ishte çudi të takonte të fejuarën».

Zefi ulte kokën. Si mund ta takonte kur s'e njihte? A ishte e hijshme t'i delte përpara e t'i thoshte se ai që i fejuari i saj? C'qëndrim do të mbante Lezja?

Vallë me kë ngjiste? «Sikur të jetë si ajo arësimtarja që ndan librat në shtëpinë e kulturës» thoshte Zefi me vete, duke mos e bësuar vetë një ëndërr të tillë.

Kujtimi i saj i ngjallte në shpirt ndjenjën e një diçkaje të ëmbël qetësonjëse, si shija e një ëmbëlsire të mrekullueshme, që i pushtonte çdo skaj të trupit. Ajo kishte një fytyrë të vogël e të qeshur sytë të zez me qerpikë të gjatë e dy çukëza në faqe. Zefi për shkak të saj kishte filluar të lexonte më shumë libra.

Kishte filluar ta donte së largu, pa guxuar t'ia thoshte ndokujt, e sillte më shpesh në parafytyrimin e tij e në takime të rastësishme, kurse veten e tij e shpinte më shpesh në shtëpinë e kulturës.

Papritur një ditë i erdhi inat kur e kuptoi se Vela kishte zënë shumë vend në mendjen e tij dhe s'po e linte të qetë.

Ajo që e trembi më shumë, ishte mendimi krejt i natyrshëm, se edhe e fejuara e tij mbase kështu si Zefi, donte më shumë ndonjë tjetër që kishte afër... se sa atë.

Ky mendim turbulloi shumë edhe atëhere vendosi ta hiqte nga mendja Velën flokëzezë. Dy javë me radhë nuk shkeli në shtëpinë e kulturës, duke e detyruar veten me zor të qëndronte larg, indiferent, si njeri që s'e lidhte asgjë as me Velën, as me ndjenjat që e shqetësonin.

Në këtë gjendje shpirtërore ai e priti me gaz lajmin se për dy javë, një pjesë e repartit do të shkonte larg te Kodrat e Kaprollit, ku do të hapnin 500 gropa për ullinj. U nis me qejf, duke e ndjerrë se sa më larg që të shkonte, aq me lehtë do ta kishte ta largonte atë ndjenjë shqetësuese.

Këto kohët e fundit kishte filluar të mendonte më shumë, të provonte disa lloj turbullirash që s'i kishte provuar kurrë. Në një mënyrë a në një tjetër këto turbullira lidheshin të gjitha me komisararin e me bisedat e tij në dhomën politike. Dhe ai maturanti që merrej me përllogaritje në qendrën e radiolokatorit, oh, sa e ngacmonte! Shokët e togës së tij po hapnin gropa për të mbjellë ullinj në një tokë, që e kishin shpyllëzuar vetë. Zefi me një tufë fidanesh hedhur në sup shkonte rrugës dhe i vinte të këndonte. Mendonte se pas disa vjetëve aty do të formohej një ullishte e mirë, ajo do të ishte fryt i punës së tyre, si një kujtim i vyer i vjetëve të rinisë. Dhe ai e parafytyroi veten se një ditë pas 15-20 vjetësh, do të vinte ta shikonte ullishten e tij, atëhere kur pemët do të kishin hyrë në prodhim e fletët e tyre hiroshe do të hidhnin mbi tokë hije të dendura. Ai do të shkonte nën ullishte me... një vajzë zënë dorë për

dore... Koka e saj i vinte gjer te supi dhe flokët ia vallëzonte era prapa.

Ajo grua në krah të tij do të ishte Lezja. Por ai u habit kur vuri re se parafytyrimi i tij i kishte sjellë përpara sërish Velën me të gjitha tiparet.

«S'e kam parë asnjëherë» mendoj me hidhërim të singertë.

Pikërisht në ato çaste, kur atij i dukej se shkonte poshtë hijeve të ullishtes, një shok i doli përpara dhe i dorëzoi një letër.

— Fute në xhep — i tha Zefi me që kishte duart e zëna. Ai kishte vënë re mbi zarf një pullë ngjyrë mjalti, ku dukeshin dy malësorë me veshje karakteristike, duke kërcyer vallen e Kukësit. Ndërsa ai përsëriste me mend melodinë e njohur ritmike e energjike, figurat mbi pullë vazhdonin të lëviznin dhe ai sikur shihte gjithë hedhjet e tyre të vrullshme, kthesat, lëvizjet e krahëve e të supeve dhe atë shaminë e kuqe që valëvitej mbi kokat e tyre.

Kush ia dërgonte letrën? I shpuri filizat afër kashtores i lëshoi për tokë, nxori letrën dhe sapo e pa se kush ia dërgonte, letra i fërgëlloi në dorë: «Leze Cani». Ndjeu sikur truri i luajti brenda në kokë dhe ai për një sekondë e humbi ekuilibrin, iu duk se po rrëzohej dhe krejt papritur hodhi një hap përpara. Çdo gjë ngriu e sikur mbeti pezull. Vallëtarët e pullës që deri atë çast po hidheshin me gaz, u fiksuan menjëherë në një ngurtësi plastike si një film i këputur, kur në ekran duket vetëm një kuadër dhe mbetet ashtu me një këmbë lart, me duart afër kokës.

Vallë ç'shkruante?

Me duar që i digjeshin nga zjarri, ndërsa zemra i rrihte me të shpejtë krahërorin, ai grisi anën

e zarfit dhe nxori prej andej një copë fletë me vija të palosur më katërsh.

«Zef!

Ti e di se prindërit na kanë fejuë qysh se ne kena qenë të vegjël pa na pyetun...»

Zefi kërciti dhëmbët dhe sytë i flakëruan nga një zemërim i egër, që iu ngjit si një valë e nxehtë nga thellësia e trupit.

S'kishte nevojë ta lexonte më tej, sepse e merrte me mend se çfarë i shkruante.

U ngrit nga vendi, hodhi vështrimin nga shokët, me dyshim se mos e kishin vënë re tronditjen e tij e kur u sigurua se ata po punonin si zakonisht, pa e pasur mendjen nga Zefi, iku në drejtim të kaçubave anës detit.

Deti pllaguej ngadalë anës bregut si një mace që ledhatohet pas këmbëve. Mbi qiellin e kaltërt ca re të vetmuara kundronin si ëndrra të largëta. Zefi ecte me njëfarë nxitimi e inati, u kujtua se që larguar shumë pa ditur as vetë, pse po nxitonte e ku po vinte. Donte vetëm të ikte, të zhdukej diku.

Nuk donte të shikonte asnjëri me sy. I dukej sikur të gjithë do ta tallnin e do të qeshnin dhe se tani ai më s'kishte as një vlerë. E fejuara e kishte lënë.

Ai u shtri përmbys në tokë, vuri duart grusht njeri mbi tjetrin e mbi ta mbështeti ballin. Kur mbylli sytë, lotët i shkanë mbi lëkurën e kurrizit të dorës.

Zemërimi, inati, fyerja, si një lumë i rrëmbyer e kishin marrë përpara dhe po e rrokullisnin me shpejtësi poshtë, drejt një caku që s'po ia shifte fundin.

Ndjenja e patriarkalitetit e krenarisë prej mashkulli të fyer e këshillonin të vepronte menjëherë e fyerjen ta lante me fyerje. Nga që vetja i dukej si një copë leckë pa vlerë, poshtërimi që kishte pësuar si një këshilltar e mësonte për keq.

«Ta vras» mendoi aty për aty. Ky mendim që i kaloi në tru si një vetëtimë e rrëmbeu dhe për një çast e qetësoi. Do të merrte pushkën, do të vinte në kamp e do ta pyeste me letër në dorë. Ti je ajo që ma ke dërguar këtë letër? Po, do t'i thoshte Lezja. E atëhere Zefi do të shkreppte pushkën.

Ajo ndjenjë e fortë patriarkaliteti të cilën e kishte sjellë nga fshati, i thoshte se ky ishte një poshttrim i madh, aqë i madh sa s'kishte si llogaritej e se për këtë duhej të hakmerrej. Nderi vlen më shumë se jeta. Ç'e do jetën kur nderin ta merr nëpër këmbë një copë grua?

«Budalla, gomar», e qortoi veten. «Po a vritet njeriu kështu? Pushkën na e kanë dhënë të mbrojmë Atdheun, dhe jo të vrasim njerëzit tanë, kështu thotë komisari».

Fytyra e komisar Sadikut ruante gjithmonë një buzëqeshje e një mirëdashje të brendshme, ashtu siç ishte mësuar ta shikonte Zefi qëkur se kishte ardhur në repart. Tani komisari ndodhej përpara tij.

— Komisar, ti nuk e di hallin tim.

— Po, mor po, unë e di. Unë bile e prisja prej kohësh këtë letër.

— E shikon pra, më turpëroi. Unë jam koritun në sy të njerëzve. Çdo njeri do të më tregojë me gisht duke thënë: Ja ky është ai Zefi, që e la e fejuara.

— Po ata të tjerët?

— Cilët të tjerë?
— Ata të tjerët që i lanë të fejuarat, si vep-
ruan?

— Nuk më duhen, unë flas për vete...

— Sepse nuk të intereson.

— Të thashë pra, nuk më duhen të tjerët. Veç
s'di si të bëj.

— I thuaj: të lumtë burrneshë!

— Ajo s'është burrneshë, ajo është vajzë pa
mend në kokë.

— Shumë shpejt ke filluar ta shash. Ti duhet
ta kuptosh se kjo është një gjë e mirë dhe e gu-
ximshme. A e kupton që këtë gjë madhështore
mund ta bënte vetëm koha jonë, koha e Partisë.
Me qindra, me mijëra vajza, po shkelmojnë një zakon
qindravjeçar. Fejesa e tyre ka qenë skllavëri dhe
ja ato s'kanë më frikë se mos mbeten pa martuar,
s'kanë ndrojtje para prindërve të rreptë. Janë
ngritur në këmbë dhe me një gojë thrresin: Ky
zakon na pengon, ky zakon na kërues kokën, na pla-
gos zemrën. Tani do të martohen me djem, të
cilët do t'i zgjedhin vetë.

— Pse i lig jam unë a? Ai tjetri mos do të jetë
më i mirë?

— Jo, ai tjetri do të jetë më i keq, sepse ku
ka më të mirë se ty në botë. Ah, ç'po të pëlqen
vetja si shumë... Ti ke frikë Zef.

— Unë frikë?

— Po, po, kështu duket. Unë e di pse të vjen
keq. Ti ishe mësuar të mendoje për të me mendje
të fjetur, me një ndjenjë të qetë se nusen e kishe
gjetur, pra kishe siguruar një nga gjërat më të
vyera në malësi, ku gjithmonë ka pasur pak femra
e shumë meshkuj. Ajo që të bën ty të zemërohesh
e të inatosesh nuk është humbja e dashurisë, sepse

një njeri që s'e njeh s'mund të thuash se e dashuron, por është më tepër humbja e ndjenjës së sigurisë. Të duket sikur të shkëputën nga duart diçka që të përkiste ty prej kohësh. A s'të duket se këtu ka më tepër egoizëm prej mashkulli dhe prej pronari se sa fyerje të singërtë? Po të të kishte lënë Lezja vetëm ty, e gjithë vajzat e tjera të ishin të fejuara, ti do ta kishe vështirë. Po tani, gjithë vajzat e malësisë janë të lira dhe ti do zgjedhësh vetë atë më të bukurën.

— Unë dua Lezen, dua atë që kisha.

— Ti nuk e di as vetë kë do, Zef. Ti je mësuar të mendosh për Lezen dhe sigurisht me mendjen tënde e bën të bukur, të zgjuar, të dashur, yll të rënë nga qielli. Ajo i ka të gjitha të mirat dhe kur e pyet për ndonjë gjë, të përgjigjet ashtu siç do ti, me ato fjalë që të pëlqejnë ty. Por ajo nuk është Lezja.

— E kush na qenka pas teje?

— Ajo është dikush tjetër, një figurë që ti e ke krijuar me mend në çastet e lira, kur je i vetëm, kur shikon një vajzë tjetër, e kur shkon në shtrat për të fjetur. Mbase edhe ajo nga ana e saj ashtu të mendon ty, por mos vallë ti je pa të meta? Gjithësecili ka të metat e tij. Pastaj, pasi të martoheshit, ti do të doje të gjeje te e fejuara, atë vajzë që kishe ëndërruar, ashtu si e kishe parafytyruar, kurse ajo do të ishte ndryshe dhe ti do të mësoheshe me vështirësi. Fejesa juaj s'ka për bazë as ndjenjat as njohjen, ajo është një shitblerje e thjeshtë. Për vajzat po e po, por edhe për djemtë është skllavëri. A mund ta durojë shoqëria jonë socialiste këtë zakon të mbetur nga kohërat e lasha? Po të vishej një njeri si në mesjetë, a nuk do të qeshnin të gjithë, por atëhere pse t'i mbajmë

këto mbeturina të një shoqërie që ka perënduar?

— Sidoqoftë është e rëndë dhe e hidhur ta provosh mbi kurrizin tënd, në lëkurën tënde.

— E rëndë! Mundet që është e rëndë, por duhet të pranojmë se në ato martesë ka gjithmonë të fshehur një dramë. Po motra jote Zef...

— Motra ime? — pyeti Zefi.

Dhe solli ndërmend historinë e saj. Prindërit e detyruan të martohej me atë që ishte fejuar dhe ajo u martua... Pas martesës kishte filluar ta merrte hakun për këtë padrejtësi, në një mënyrë që Zefi skuqej kur e kujtonte. Babai e kishte këshilluar të hiqte dorë nga ajo rrugë, kurse ajo i qe përgjegjur me cinizmë, në një mënyrë të paturpshme. Dhe dukej sikur nxitohej ta shpërdoronte sa më parë atë copë jetë, si një i pirë që nxitohet të rrëkëllejë gotën, para se të mbyllet lokali.

— Thuaj të drejtën Zef, gjatë kësaj kohe a nuk ke dashur ndonjë tjetër, s'të ka vajtur mendja të thuash sa mirë do të qe sikur Leze Cani, t'i ngjiste kësaj vajze?

— Kurrë!

— Mos gënje! A nuk të pëlqen më shumë Vela se sa Leze Cani?!

— Kush ta paska thënë këtë shpifje?

— Ti vetë.

— Unë? As që më kujtohet të të kem thënë diçka të tillë. Unë shkoja merrja libra në bibliotekë, vetëm kaqë.

— Po a nuk të pëlqente ta sodisje, ta lakmoje e të mendoje: «Vallë të jetë dhe Lezja kaq e mirë?»

— Tani po flet përçart.

— S'të pëlqen më duket që po ta zbuloj të fshehtën tënde. Shikoje të vërtetën në sy. A e kup-

ton se ky është revolucioni, a e ndjen këtë përmbysje?

— E kuptoj se kjo është një gjë e mirë, por është diçka tjetër kur merr një letër dhe të thotë se fejesën e quan të prishur. Ajo letër të djeg në dorë, të çërrit zemrën, të duket vetja leckë, të humb burrnia dhe vlera. Është tjetër ta kuptosh e tjetër ta provosh, shoku komisar!

— Pa mendo. Cilat janë ato vajza që bëjnë këtë gjë. Mos janë të huaja? Janë vajzat tona, janë motrat tona, janë kushërirat, shoqet, luftëtaret tona. Do të të pyes edhe diçka, Zef, thua j të drejtën, a e dashuron Lezen?

Zefi heshti. Nuk e dinte në thellësi të shpirtit, nuk e dinte në se e donte apo ishte mësuar të mendonte për të, siç mund të mendonte për çdo vajzë tjetër, me të cilën prindërit mund ta kishin fejuar rastësisht.

Zefi u ngrit, fërkoj ballin me gishtrinj, si të donte të largonte prej andej një mendim të hidhur dhe pastaj filloi të shkundte rërën e imët nga rrobat e zhubravitura. I erdhi turp që kishte biseduar me komisarin shtrirë përmbys si një fëmijë kokëfortë. U ngrit në këmbë e ktheu kokën t'i kërkonte të falur.

— Shoku komisar...

Komisari s'qe aty. Pranë tij s'kishte asnjëri. Më tej shtrihej deti i gjërë e i pafund. Prapa tij shtrihej toka e butë dhe e lashtë me kodrat që valëzoheshin në horizont, ku tarracat dukeshin si shkallë që ngjiten në qiell. Një çift pëllumbash ranë në ranishte dhe u zhdukën si me magji. Te këmbët e tij kishte mbetur letra me pullën e postës ngjyrë mjalte ku valltarët me veshjen karakteristike të Kukësit dukeshin sikur vallëzonin. Zefi kishte

biseduar, duke e ndarë veten e tij më dysh, duke e bërë veten njëkohësisht të pandehur dhe prokuror, të mbrojtur dhe akuzues.

Ndjehej më i qetë e më i kthjelltë, duke e kuptuar se ai hap duhej hedhur, ishte i domosdoshëm. Ishte si një lumë i turbulluar dhe i rrëmbyer, që duhej kaluar për të vazhduar rrugën më tej. Hidhërimin e tij të madh dukej sikur e kishte holluar ujët e atij lumi dhe tani s'e ndjente më atë shijë të hidhur në fundin e gjuhës e në grykë.

Mendimet e kishin ndihmuar, e kishin udhëhequr në atë shteg të dendur, ku heshtat e patriarkalizmit të lënë brez pas brezi qëndronin të kryqëzuara në formë X. Zefi, pa e ndjerë i kishte bërë të tijat bisedat me komisararin për marrëdhënjet e reja shoqërore.

Ngriti letrën nga toka dhe mori rrugën për në repart: Iu afrua komisar Sadikut, i zgjati letrën dhe i tha:

— Kështu duhej të ngjiste. Ndryshe s'kishte si të bëhej, shoku komisar.

Filloi të mbillte ulla me shokët. Mendimet e tij sërish fluturuan te ulla, ku ai do të kthehej pas disa vjetësh me një vajzë, koka e së cilës i vinte gjer te supi, flokët e saj ishin të zes. I ngjishte Velës.

SHOKËT

— Haki, po ti qënke kokëfortë! As të thashë një herë të heqësh dorë nga krijimi që ke nisur. S'bën dot kopiatrice ti! — i tha brigadieri.

Haku e vështroi duke u përmbajtur nga një tension nervor që i shkaktoi Zeneli. E megjithatë ai nuk i ktheu përgjigje. Sytë ju picërruan fare.

— S'do ta lë punën pa e parë se ku jam.

— More, ç'më duhet mua, se ku je ti!

— S'dua më shumë se tri ditë!

Ata përsëri si ditët e tjera, bisedonin me zë të lartë pa u marrë vesh midis tyre.

Dhe përsëri pranë tyre u afruan punëtorët.

— Haku për të mirën e përgjithshme po punon, shoku brigadier, ai s'po e bën maqinën për babanë e tij. — tha një prej tyre.

— E di që s'e bën për vete, por kam frikë mos rrahim ujë në havan. U bënë kaqë ditë që merret me të... Po në qoftë se ju ngulmoni, atëhere, edhe unë tërhiqem...

Hakiut, sa dëgjoi shokët, ju çel fytyra, hodhi cigaren, pastaj ju afrua kopiatrices, që do të bënte kallëpe për këpucë. Ai vështroi shokët përsëri dhe u buzëqeshi.

Afërditën as që e vuri re fare. Vajza ndjeu habi, se ai i buzëqeshte gjithnjë. Kur e shikonte nga larg i tundte dorën e tij të madhe, por këtë radhë ndodhi ndryshe: «Ai s'çau kokën fare për mua!» — — mendoi Dita. Ajo shkoi kokëvarur në tornon e saj dhe zuri të punonte.

Hakui përveshi mëngët e këmishës dhe nxori krahët tërë muskla. Si shtrëngoi copën e metalit, mori limën dhe zuri të limojë. Balli iu mbush me djersë. Ai ngriti kokën dhe e fshiu ballin me shpinën e dorës pa e lëshuar limën. Në fytyrë i mbetën vijëza, ngjyrë sërmë. Kur ra sinjali për pushim, punëtorët lanë punën dhe shkuan të hanë darkë, i kaluan pranë Hakiut; njëri i rrahu shpatullat «S'ta kalon njeri si axhustator Haki, s'ta ha qeni shkopin» i tha Patriu. Ndërsa Afërdita i shkoi pranë si hije dhe si foli, Hakui që e kishte ngritur kokën dhe u buzëqeshte shokëve për rromuzet e tyre, u habit kur pa që Dita s'i foli.

«Për sonte mjaft», tha ai me mendje dhe doli jashtë. Retë si shtëllunga tymi qarkonin hënën. Hakui eci dhe u kënaq nga fresku i mbrëmjes nga fëshfëritja e gjetheve të plepit. «Nesër do ta montoj» mendoi i kënaqur.

Të nesërmen Hakui po përgatitej të fillonte montimin e maqinës.

Punëtorët punonin dhe po t'i shikoje të dukej sikur s'e vrisnin fare mendjen për punën që po bënte Hakui. Por edhe Hakui tani s'mendonte më. Ai kishte nisur nga montimi i maqinës; ndërsa Dita ngriti kokën dhe shikonte kopiatricën që po merrte formë. Fshiu fytyrën me pëllëmbën e dorës dhe një vijëz e zezë duke nisur nga balli i mbeti në fytyrë.

Ajo e shoi tornon dhe pa i mbajtur mëri që s'i foli ditën e shkuar Hakiu, ju afrua si e ndrojtur. Hakiu s'e dëgjoi kur i tha: «punë e mbarë Haki!» Ai kishte ulur kokën dhe po shtërngonte një vidë. Pasi e shtrëngoi vidën, ngriti kokën dhe pa Afërditën që rrinte në këmbë, pranë tij.

— Ah, ti qënke Dita!

— Po, — i tha ajo — unë të fola por ti s'e kishe mendjen fare.

— Më fal, s'të vura re! Po ç'kemi? — Ajo qeshi, ngriti pakëz shaminë e kokës dhe nxori ballin e saj të djersitur.

— Ti u lodhe, Haki!

— Jo s'u lodha, por diç kam një shqetësim, se çfarë s'ta them dot, por ama për të pasur e kam një siklet.

— Po çfarë ke, ma thuaj mua? — e në çast iu largua inati, që kishte marrë ditën e shkuar me Hakiun nga që s'i foli — hë pra folë.

— Po s'kam ç'të të them, se përcaktoj me mendje që ta them, mbase nga puna që kam nisur... E kupton, jam në pritje? — i tha Hakiu me dashamirësi.

— Mos u nxito ta mbarosh për tri ditë, se punëtorët i thanë Zenelit.

— Ke të drejtë Dita, shokët s'u kursyen për mua, po unë kam hall mos turpërohem!

Ajo qeshi me kënaqësi:

— Ti kurrë s'do të turpërohesh, unë i njoh forcat e tua.

Hakiu e vështroi Ditën, po s'foli, diç i mbeti në grykë. Tani po afroreshin edhe punëtorët të tjerë rreth tyre. Maqina që ngritur. Hakiu, me hap të shpejtë, shkoi dhe mori dy copa druri pa formë

dhe, me duar që i dridheshin, i kapi nga të dy anët me mashë, kurse më lart vuri kallëpin origjinal me numër dyzet. Si i kreu të gjitha këto punë, fshiu buzët, i dha pak flokëve prapa, se i kishin zënë sytë. Ndezi motorin. Motori në fillim u lëkund, si të zgjohej nga një gjumë i rëndë, por në çast e mori shpejtësinë. Hakiu lëvizi levën dhe dy thikat u lëshuan në dy copëzat e drurit. Atij nisën t'i vishen sytë me një perde si të murme, kur pa që dy thikat s'kishin ndërmend të punonin ashtu si kishte menduar Hakiu. Ai në çast u drodh e i shkuan mornica. Ashklat e drurit mbuluan maqinën, deri sa u rrafshuan dy copëzat e drurit. Ai shoi motorin dhe dyllë i verdhë vuri të dy duart në mes.

— Unë s'vlekam asnjë grosh! — u tha shokëve. Patriu shkoi dhe i vuri dorën në supe, një tjetër i tha se ato punë nuk zgjidhen ashtu fët e fët. Shokët kishin besim të Hakiu, kurse Hakiu s'kishte besim në veten e tij. Atij iu mbush balli me djersë.

— Mirë — tha Patriu — nesër përsëri do ta shohin, po ti mos u mërzit Haki, se kështu e kanë këto punë.

Por atë e brente ndërgjegjja.

Afërdita iu afrua pranë, aqë sa ndjeu frymëmarrjen e thellë të Hakiut. Ajo e shikonte se si i gulçonte gjoksi, se si i hapeshin flagrat e hundëve. Hakiu s'e kishte mendjen te Dita. Atë çast e kishte përpirë maqina. Ai shikonte i lodhur me sytë e picërruar. «Eja të ikim Haki! Pa nesër shohim e bëjmë» Ai lëvizi mekanikisht. Maqina mbeti aty, ndërsa Hakiu i zbehtë në fytyrë, mori rrugën. Prova e kopiatrices e kishte lodhur. «Nuk mundem» tha me vete «Do të heq dorë» murmuriti i dëshpëruar. Pastaj i hipi autobuzit dhe shkoi te pallati

i kulturës. U ul në karigen e butë, shtriu trupin. Tek rrinte ulur në anë të tavolinës, vështronte nga dritarja poshtë në rrugë, ku kalonin njerëzit. Njerëzit ecnin të qetë, duke folur shok me shok, nën shkëlqimin e dritave neon. U kthye përsëri në pozicionin e mëparshëm. Thirri kamarierin, pagoi dhe doli.

Natën Hakiu përpiquej në gjumë, i bëhej sikur po tallej Zeneli, që qeshte me pjesët e kopiatrices, që i tundte në ajër si topa peri, ndërsa Hakiu përpiquej t'i kapte si mace. Zeneli i largonte veglat sa në njëjërën dorë në tjetrën. Hakiu përpiquej për t'ia marrë veglat nga duart Zenelit, ndërsa Zeneli përpiquej që të luante akoma, duke bërë dredha, ndërsa shokët e shihnin dhe qeshnin. «Haaakiii» vinin të qeshurat. Ai përpëlitej i mbytur në djersë. Fatriu, Artani rrihnin një copë llamarinë, pam, pam, pum, pum, e thërrisnin «jepi Haki», «kape Haki» kurse Zeneli e vështronte duke u shkrirë së qeshuri.

Më në fund u zgjua duke gulçuar, i mbytur në djersë. Me zor mbushej me frymë. Qëndroi ndënjur në shtrat, deri sa u qetësua. Djersët iu thanë, pastaj ndezi dritën e abazhurit dhe vështroi orën. Ishte herët, prandaj shoi dritën përsëri, por nuk e zuri më gjumi sado që u përpoq të flinte duke u kthyer sa në njërin krah, në tjetrin. Mbyllte sytë, mendohej të largonte mendimet, por kot: mendimet i turreshin më keq. I mërzitur largoi jorganin mënjane e duke fërkuar sytë, hodhi këmbët te parketi.

Kur po ecte rrugës, iu bë sikur i pushoi dhe mbja e kokës dhe sikur ju freskuan mendimet rreth kopiatrices. Nisi të arësyetonte më shumë. «Jo — tha — unë nuk heq dorë». Vrapoi me të shpejtë dhe hipi në autobuzin e parë. Kur arriti para klubit,

zbriti se e dinte që xha Petraqi e hapte shpejt kafën. Hyri brenda.

— Mirëmëngjez, xha Petro!

— Mirë se vjen, o djalë i mbarë, paske ardhur shpejt sot! — i tha bufetjeri.

— U ngrita herët sot, s'më flihej, or xha Petro! —

Petrua i zgjati që përtej banakut filxhanin me kafe.

— Na mbush nga një konjak! — i tha Hakiu.

— Me një nusë, Haki, dhe hë tani, të duhet nusë, or djalë! S'ke ç'pret më apo jo, si thua?

— Ke të drejtë, xha Petro, bile më ka kaluar mosha, po ta marrësh shtruar.

— Hë të shkretën, të paça rixhanë, ma bëre qefin. — Ata i kthyen gotat.

Autobuzi i dytë solli punëtorë të tjerë. Hakiu doli nga klubi dhe menjëherë shkoi të kopiatricja, i hapi kasetat dhe i vështroi duke i prekur lehtë me gishtrinj si të kishte frikë mos i lëndonte. Në atë çast, ja behën punëtorët dhe u afruan te Hakiu dhe si i thanë «mirëmëngjes» nisën të bisedonin për maqinën e tij. Hakiu u çudit me shokët, të cilët dukej sikur kishin fjetur me idenë e maqinës tërë natën. Tani po çuditej me veten e tij, si kishte bërë pa u konsultuar me shokët për punën. që kishte nisur.

Sekretari i partisë i gjeti punëtorët tek bisedonin me Hakiun.

— Haki, mbrëmë ike i dëshpëruar se nuk pate rezultat, kështu më thanë shokët e tu, apo jo Fatri? — i tha sekretari buzëqeshur.

— Kështu është, shoku Viron, ika shumë i dëshpëruar.

Mos e ndërpre punën në mes! — i tha

Vironi dhe i rrahu shpatullat. Hakiu u ngroh dhe i ndritën sytë.

— Jo, i tha Hakiu, punën s'di ta ndërpres dhe pengesën që më doli do ta kapërcej me shokët!

— Këtë desha nga ti, që të kesh besim dhe të mos dëshpërohesh. — Hakiu mblodhi grushtat, u mat të fliste, por s'mundi. Vironi u largua; ndër-sa Hakiu e ndoqi me vështrimin, derisa Vironi doli jashtë. Pastaj së bashku me Fatriun dhe Sokratin u mblodhën për të tretën herë dhe nisën të rrihnin mendimet.

— E di Haki, unë së bashku me Sokratin mendojmë që maqinës tënde i mungon një vegël që të shtyjë thikat, e kupton, thikat e tua nuk largohen nga kallëpet, prandaj ne mendojmë që duhet një thikë tjetër, që të mos presë vetë po të bëjë një rrugë sipas kallëpit origjinal. Kështu, thikat do të punojnë si duhet.

Hakiu ndjeu një dashuri të madhe për shokët, dhe e kuptoi se ata kishin menduar gjatë për kopi-triçen.

Hakiu filloi nga puna, por gjithnjë e kishte mendjen tek mendimi që i dhanë shokët. Ndërkaq ora kalonte. Dita e vështronte Hakiun që ishte zhytur në punë. U mendua që t'i shkonte pranë, por s'guxoi t'i fliste. «S'mundem» tha me mendje «do të pres kur të bëjë provën e fundit, atëhere do t'i flas» mendoi ajo.

Në orën shtatë po bëheshin përsëri përpjekjet e fundit. Maqina mori pamje tjetër, ajo kishte tani një vegël më shumë. Ca djersë, ca mendime të shokve të gjitha këto i kishte më shumë. Hakiu përsëri e mbuloi fytyrën me pëllëmbët e tij të mëdha. I mbetën vijëza të zeza në fytyrë, bulëza djersë ja mbuluan ballin. Thikat afrohen me

qetësi dhe nisën të punojnë, atij i dukej sikur e gudulisnin, sikur po e përkëdhelnin, thikat punonin dhe atij i bëhej sikur nuk shikonte më. E përveçanësisht djetësonat që i binin në sy. Ai i fërkonte sytë dhe maqina punonte. Çudi, duart i lëvizte sipas ritmit të maqinës. Kallëpi rrotullohej e merrte formë, kurse rreth Hakiut po mbledheshin punëtorët. Ca të tjerë Hakiu akoma s'i shikonte. Pak më vonë sikur u çlirua nga tensioni, i pa dhe u hodhi duart në qafë.

Dita mbeti prapa, s'kishte forcë të futej në mes tyre. «Le të gëzojnë shokët, pa unë pres» tha ajo me vete dhe iku.

Fatriu shoi çelsin dhe nga kopiatricja nxori një palë kallëpë të punuara dhe ja lëshoi Hakiut në duar.

— Merri. Haki e shikoi. Kjo punë mbaroi.

— Po Hakiu s'u besonte syve. I dukej sikur ishte në ëndërr. U hodhi vështrimin shokëve dhe midis tyre pa dhe Zenelin që i buzëqeshte.

— Hëm, djall o punë, desh u prisha dhe për pak — tha brigadieri.

«Po Dita, ku është Dita që nuk e shikoj në repart... Ah paska ikur, sonte që desha t'i them dicka... ajo paska ikur, sa keq...!» Mendoj Hakiu.

RRETH ORËS GJASHTË

Mbledhja e bashkimeve profesionale nuk zgjati shumë. U caktua dhënja e stimujve moralë disa shokëve. Pastaj u bë plani i aktiviteteve të muajit dhe si zakonisht në të tilla plane, u vu një piknik kolektiv në periferi të qytetit, një pasdite tematike letrare, ku do të ftonin një shkrimtar, dhe diçka tjetër. Nga fundi dikush u kujtua të uronte disa shokë, që kishin marrë diplomat me korespondencë.

Kur po zbrisnin shkallët e ministrisë, ora akoma s'kishte shkuar gjashtë. Tek monumenti i Skënderbeut, tri gratë e reja të grupit të projektimit, u shkëputën nga të tjerët dhe morën rrugën poshtë, drejt bulevardit «Stalin».

Bënte ende shumë vapë dhe prapa xhameve të pasticerive dukeshin siluetat e njerëzve që pinin aranzhata dhe bozë.

— Ti Ana, diplomën e more, po një gostisje s'na e bëre, — tha duke qeshur njëra prej tyre.

— Po vërtet, s'thua keq ti. Nuk shkojmë kështu siç jemi të hamë ndonjë kasatë, diku, këtu rrotull — tha Ana e cila kishte marrë diplomën. — Ka akoma kohë, besoj.

— Mirë ju shkoi mendja — tha tjetra. — Unë po mendoja se ku të vesh e të mbyllesh që tani në shtëpi. Ç'është e drejta plot punë kam për të

bërë, po edhe po mbetën, prapë mbi mua do të bien.

— Po shkrij nga vapa, — tha e shkujdesur Luljeta, më e reja prej tyre — Ku të vemi?

— Ma lini mua në dorë, — u gjallërua Ana. Papritur asaj i kaloi plogështia dhe lodhja e vapës. Sytë zunë t'i ndrisnin nga një entuziazëm i befasishëm

— Hajdeni pas meje dhe keni për të parë që do t'ju kënaq.

Ato u futën në trotuarin e mesit, midis pemëve të gjelbëra dhe shpejtuan hapat. Dielli akoma s'kishte perënduar dhe nga asfalti i porsalarë i bulevardit, ngrihej një avull i vakët dhe mbytës. Maqina spërkatëse kaloi edhe një herë mes për mes rrugës së gjërë, duke hedhur currila të holla uji nga të dy anët, e ndjekur nga një turmë zhurmëmadhe fëmijësh.

Ora e madhe ra gjashtë. Ato të tria lanë trotuarin e mesit dhe morën rrugën drejt kafe «Tiranës». Një djalë i ri, kaloi me biçikletë rrugën me shpejtësi dhe cirkat e ujit spërkatën këmbët dhe fustanin e tyre të lehta verore.

— Çfarë budallai, — tha me inat Luljeta, duke fshirë me dorë pulpat e spërkatura.

Jashtë, në trotuar dhe në një pjesë të rrugës, përpara kafe «Tiranës» ishin nxjerrë tavolinat dhe karriget e kuqe e të verdha prej plastmase. Disa prej tyre ishin të zëna. Njerëzit të ulur hanin akullore dhe vështronin ngeshëm kalimtarët.

Të tria shoqet hipën me shkathtësi në trotuarin nga ana e kafenesë, duke bërë shaka me inatin e Luljetës. Kur arritën para tavolinave të jashtme, Ana që printe përpara, instiktivisht ngadalësoi hapin dhe e qeshura i ngriu në fytyrë.

— Do të rrimë këtu? — pyeti ajo me zë më të lartë, duke kaluar vështrimin vetëtimthi tek të dy shoqet.

Aty pranë, me një gërhimë rrëqethëse, kërciti një karrige. Këmbët e saj prej alumini u fërkuan me zhurmë pas pllakave të trotuarit. Njeriu që rrinte mbi të, një burrë i imët me fytyrë gjithë prenka, kishte zgjatur qafën mbi mbështetëse dhe po vështronte plot kureshtje të tria gratë. Një sekondë më pas, një kokë u kthye nga to, me të njëjtin interesim. Pastaj, dy nga e majta dhe një tjetër tek tavolina, pranë dritares së madhe. Në fytyrat e këtyre të fundit, s'kishte ndonjë shprehje të veçantë. Ata thjesht qenë bërë kureshtarë nga vëmendja me të cilën njerëzit kishin parë të panjohurat. Pastaj, të qetësuar, ata u kthyen në pozicionet e mëparshme dhe vazhduan bisedën e lënë përgjysmë.

— Futemi më mirë brënda, — tha Senka, pas një ngurimi të shkurtër. — Do të jemi më rehat aty.

— Dakord? Atëhere pas meje...

Në sallën e brendshme të kafenesë ajri ishte mbytës, plot zagushi. Tavolinat ishin të mbushura plot e përplot dhe mbi kokat e njerëzve varej pezull një fashë e hirtë tymi, nga duhani i llullave dhe i cigareve të çdo lloji. Shumica e klientëve pinin kafënë e pasdites. Në dy tavolinat e qoshes, një grup burrash pinin fërnjet dhe bënë muhabet me zë të lartë për një artikull gazete. Nga mënyra se si flisnin dhe se si e mbanin trupin të mbështetur në karrige, mund t'i merrje për gazetarë, që kishin dezurnin e gazetës, në shtypshkronjën aty pranë.

Për një moment të tria gratë, mbetën pak të hutuara përpara derës së xhamtë. Në fytyrat e të

triave kishte një farë topitje dhe pavendosmëri të heshtur.

— Shkojmë më mirë në ndonjë lokal tjetër, — tha me zë të ulët Senka, që ishte në prag të derës, duke u munduar ta shkëpuste veten dhe shoqet nga ai turbullim i lehtë, i pakëndshëm.

— Ja, ulemi atje. Ajo tavolina po boshatiset, — thirri me gëzim Luljeta, duke treguar me dorë një tavolinë pranë banakut.

Disa nga njerëzit, që rrinin në tavolinat e mesit, kthyen kokat. Koka u kthyen edhe nga drejtime të tjera.

— Po ti ç'bërtet kështu, — tha nëpër dhembë Ana, duke u munduar të fshihte shqetësimin. — Tërhoqëm vëmendjen e të gjithëve.

— E pse nuk u ulëm atje? — nguli këmbë Luljeta, kur të tria u ndodhën jashtë.

— Nuk e pe se sa shumë njerëz kishte? Pastaj si shihnin....

— Ohu, punë e madhe! Të uleshim atje pa çarë kokën për të tjerët.

— Le që kishte aq shumë tym.. Nisemi një vrap tani te kafe «Flora» dhe atje do ta ndjejmë veten shumë mirë. Keni për të parë — i siguroi Senka, si e çliruar nga një barrë e rëndë.

— Mirë, pra.

Ato i ranë bulevardit mes për mes dhe Luljeta nisi të tregojë diçka, që i kishte ndodhur vajzës së saj të vogël në kopsht.

Vapa kishte rënë pak nga dielli, që po ulej prapa apartamenteve të rrugës së Durrësit dhe u jepte një reflektim të kuqërremtë pellgjeve të vogla të ujit, që po thaheshin me shpejtësi dhe vitrinave të mëdha, që vinin varg pas dyqanit të luleve.

Ishte ora, kur njerëzit, me fytyra të gjallëruara nga freskia e mbrëmjes, që po vinte, vërshonin drejt qëndrës, nga të gjitha anët, dhe brenda një kohe shumë të shkurtër, në një mënyrë të pakuptueshme mbushnin sheshin, sikur të buronin s'dihet se si, nga ç'skaje dhe rrugë të panjohura. Kjo ishte ora më e dëshiruar e ditës dhe njerëzit të paduruar vërshonin e vërshonin duke mbushur rrugët, trotuaret, parqet, dyqanet.

Ato mezi arritën deri në kafe «Flora». Për çudi aty nuk kishte shumë njerëz. Njëpërmjet derës së hapur, ato hynë pothuajse njëkohësisht, pa e ndërprerë bisedën që kishin nisur.

Tavolinat e para ishin të zëna dhe disa njerëz rrinin mbështetur mbi banak duke pritur turtat që po paketonte bufetjerja. Në të dy anekset kishite vende të lira. Ato u nisën drejt aneksit të majtë. Atë çast, një burrë nga tavolina e qoshes, ktheu kokën dhe sytë e tij indiferentë, papritur morën një shprehje të re habie dhe kureshtje njëkohësisht. Ai vështroi edhe një herë, tkuri sytë e, si, për t'u siguruar për atë që po shihte, u tha diçka shokëve të tavolinës dhe pas një sekonde, të katër burrat e asaj tavoline kthyen kokën nga hyrja. Senka, që ecte pas shoqeve e vuri re atë lëvizje të të panjohurve dhe e pushtuar papritur nga një nervozizëm i lehtë, vështroi rrëshqitazi nga ana e tyre. Ajo hezitoi pak, pastaj përshëndeti me kokë, shpejt dhe e papërqëndruar njëren prej atyre fytyrave që iu duk si e njohur.

— Hajde, hajde! Unë po thosha ç'janë këto, kur na doli Senka jonë. Paskeni nisur jetën e kafeneve tani, ë?

Ai tundi në ajër dorën e tij të rëndë, si të donte të thoshte «eh, ç'vete, ç'vete!» Qeshi si pa

të keq dhe si u mbështet përsëri në ndejtësen e lartë të kolltukut, nisi të rufisë me qejf kafënë, e cila dukej të qe ftohur pak.

Senka u vrejti në fytyrë. Asaj s'i erdhi aspak mirë nga kjo mënyrë të foluri. Por, fytyra e kuqe dhe e tendosur e fqinjit të saj nuk të linte shteg të merrje ndonjë inat të vërtetë. Në çast ai e kishte harruar atë që kishte thënë. Këtë e tregonte haptazi shprehja e qetë dhe e shkujdesur e fytyrës së tij prej babaxhani. Qe rehatuar përsëri në kolltukun e gjërë dhe, me sytë gjysmë të mbyllur nga kënaqësia e kafesë, po dëgjonte me një qetësi të patrazuar diçka që po shpjegonte njëri nga miqtë e tij.

— Ana, i thirri Senka me nervozizëm shoqes, që po zinte vend në tavolinën e lirë. Ikim që këtej, të lutem!

— Pse?

— Ngreu, ngreu — nguli këmbë ajo. Dhe shoqet pa pasur kohë të kuptonin nervozizmin e saj, e ndoqën pas, me një ndjenjë habie.

— Po ç'pate kështu? — e pyetën ato, pasi dolën jashtë.

— Nuk e dëgjuat atë? — shpërtheu Senka me zemërim. — «Jetë kafenesh» thotë. Puh, ç'njerëz. Shoqet panë njëra-tjetrën të çuditura.

Senka ishte zbehur në fytyrë dhe merrte frymë me vështirësi. Ajo me fjalë të shkëputura u shpjegoi atyre çfarë i ndodhi me fqinjin dhe u shfry me duf.

— Sa nervoze më bëri ai tip. Ke parë ti!

— Ama dhe ti përse bëhesh merak — u mundua ta qetësonte. Ana — Sikur ç'po bënim. — Se mos aty ishim vetëm ne. Nuk i pe dhe ato vajzat e reja aty pranë?

— Ohu, ato s'janë si ne. Ato janë studente.

— Po njësoj është.

— S'është hiç njësoj — nguli këmbë Senka.

Ana ngriti supet, u mat të thoshte diçka pastaj ndërroi mendje. Shpesh me Senkën i ndodhte të hahesh për këto gjëra. Por sonte ajo s'donte t'i prishte qejfin. Ndaj dhe heshti.

— Uf, sa u mërzita-psherëtiti Luljeta e pakënaqur — ku po vemi tani? Pse sorollatemi kështu kot?

— Shkojmë atëhere në kafe «Rinia» — propozoi pa dëshirë Ana.

Edhe ajo ishte e mërzitur nga gjithë kjo dhe tani i gjithë qejfi me të cilin e kishte marrë këtë punë, po i fashitej e po i kthehej në një detyrë të bezdisshme. Por, meqënëse ftesën e kishte bërë ajo, i vinte zor ta prishte kështu këtë mbrëmje. Ndaj dhe propozoi kafenenë tjetër aty afër. Dhe si për të shfajtuar veten nga gjithë kjo, shtoi me të shpejtë.

— Aty është dhe lokali si më familjar.....

Luljeta e vështroi e mërzitur dhe nuk u përgjegj.

Tani dielli kishte perënduar plotësisht dhe tutje në horizont kishte lënë një fashë të gjërë ngjyrë violet. Në të dy anët e trotuareve u ndezën llambat neon dhe drita e tyre qumështore u duk sikur spërkati tabelat e dyqaneve, pemët e gjelbëra dhe kalimtarët e nxituar. Një grup veturash çau me shpejtësi drejt pallatit të kulturës.

— Oh, sa mirë, në fresk — u gjallërua papritur Luljeta. — Na u mor fare fryma atje.....

— Ku vemi me kaq ngut? — thirri anash një zë.

Ato kthyen kokën dhe midis turmës panë që po vinte dikush.

— Ou, Pandi — thirrën të tria, dhe fytyrat ju çelën tek panë shokun e tyre të shkollës.

— Hë, ç'kemi — u tha ai duke ju dhënë dorën me radhë. — Sa kohë u bënë që s'ju shoh. Aha, morët fund dhe juve!

Ato qeshën me gjithë shpirt, sikur papritur të qenë çliruar nga një ankth mundonjës.

— Po s'më thatë. Nga po ja mbathni këshu?

— Hiç, ja Ana mori diplomën, uroje pra... ne dolëm sot shpejt nga një mbledhje që kishim dhe thamë të vemi e të hamë nga një kasatë, sepse dhe vapë është dhe... veç kësaj rasti erdhi.... se mos bëhemi mbarë ndonjëherë ne.. Ja, sot qëlloi..

Senka nisi të flasë me të shpejtë, duke përsëritur një varg të gjatë arësyesh dhe justifikimesh, pa ndonjë lidhje. Ndërsa i thoshte mekanikisht të gjitha këto, asaj papritur i lindi një inat dhe zemërim i verbër kundër vetes dhe kundër të gjitha gjërave. Disa herë ajo u përpoq ta ndërpriste tërë këtë lumë fjalësh, që e kishte marrë përpara, duke dashur të thoshte diçka tjetër, më të mençur e më të natyrshme. Dhe pikërisht atëhere kur donte ta bënte singërisht këtë, thoshte diçka tjetër, akoma më të çoroditur dhe pa kuptim.

Në fillim ai i vështroi të tria pak i hutuar, pa mundur të kuptojë shkakun e këtij shqetësimi. Pastaj dalëngadalë nga gjithë ato fjalë të ngatërruara, filloi të kapë diçka të turbullt dhe fytyra e tij, sikur e humbi atë shprehje gëzimi, që kishte në çastin kur u takua me to. Me një gjest padurimi ai u zgjati dorën dhe murmuriti me nxitim:

— Unë po nxitoj të marr gruan se kam prerë bileta për në kinema. Dhe në çast u zhduk midis turmës.

— Po unë çgrija ashtu? — tha e irituar Senka sapo mbetën vetëm.

— Çfarë?

— Hiç, asgjë.

Ato e bënë një copë rrugë pa folur, duke ndjerë secila thellë në shpirt një ndjenjë të pa përcaktuar fyerjeje.

— Epo do hymë këtu apo jo, se na erdhi në majë të hundës kjo kasatë — tha me ankim Luljeta, kur i qenë afruar parmakëve të kafe «Rinia».

Tavolinat e jashtme midis barit dhe luleve ishin mbushur me njerëz.

— Ja ku qënka dhe Nermini me të shoqin — tha Luljeta duke përplasur lehtë duart.

— Ku?

— Ja atje. Shkojmë tek ata?

Ajo është me të shoqin, kurse ne.... — tha me drojtje Senka.

— Aq më mirë. Ulemi dhe ne atje.

— Kushedi ç'do mendojnë pastaj për ne...

— Ti po bëhesh e çuditshme, Senka — u nxeh papritur Ana.

— Ç'do të thotë e gjithë kjo?

— Jo, po. Unë më mirë s'po vi. — Le që tani vajti dhe ora të marr Gimin në kopsht.

— Sa vajti ora?

— Shtatë e gjysmë po shkon.

— Bobo, bulmetorja jonë mbyllet në tetë dhe unë s'kam gjalpë për sonte.

— Ja tani, u kujtua dhe për gjalpin. Hajde tani se s'ka lezet. Për gjysmë ore s'bëhet hataja.

— Shkoni ju — tha Senka e pezmatuar. — Ju betohem që s'më vjen keq. Unë po nisem të marr djalin tani.

— Ah, i doli lezeti kësaj pune. Atëhere ikim fare të tria.

— Jo, nguli këmbë e fyer Ana.

— Unë ju ftova dhe tani s'mund të ndahemi kështu.

— E lëmë një herë tjetër, Ana. Mos të të vijë keq — tha me një ton lutës Senka.

Për një çast të tria ngelën të nemitura, sikur papritur t'u qenë shteruar të gjitha forcat dhe dëshirat.

Pa thënë asnjë fjalë, ato morën rrugën drejt qëndrës duke hequr këmbët zvarrë, të lodhura e të mërzitura.

— Më dërmoi kjo drej sandale — u ankua Senka. — Fluskë ma ka bërë këmbën.

Asnjëra s'e vuri re ankimin e saj. Qendra ishte mbushur plot me njerëz. Nënkat e reja shtynin karrocën e bukura të fëmijëve, duke iu shmangur me kujdes autobuzëve urbanë, që çanin sheshin kryq e tërthor.

— Si na shkoi kjo mbrëmje kështu... tha me ngadalë Luljeta.

Përsëri asnjëra s'u përgjegj.

Atë çast secila kishte në vete një lloj boshllëku dhe pakënaqësie të papërballueshme.

Autobuzi i linjës Kinostudio-Kombinat çau përsëri sheshin dhe ato u tërhoqën të trembura anash.

— Sa shpejt që iku ora! Çdo bëhet sikur të ketë vajtur burri para meje në shtëpi — foli Senka.

Përsëri ato s'folën.

Autobuzi i linjës së Tiranës së re i detyroi të hipnin në trotuar.

— Ika — tha Senka me nxitim.

— Ja, erdhi autobuzi im.

— Ikë, ikë...

— Natën e mirë, pra.

— Natën e mirë.

Senka hodhi çantën në sup dhe vrapoi duke çaluar pak drejt autobuzit.

— A nuk të duket e gjithë kjo një budallallëk i madh? — tha pas një heshtjeje të gjatë Luljeta gati e revoltuar.

— E keqja është se të tria e ndjejmë këtë dhe prapë s'shkëputemi dot. Në këto raste, të kap një lloj apatie dhe pastaj s'ke dëshirë as ta mposhtësh. Kaq pakuptim të duket.

— S'është aspak pakuptim, Ana. Këto janë gjëra të vogla që në pamjen e parë duken të parëndësishme. Ti do të thuash se asgjë nuk i shton personalitetit tonë në se vemi apo s'vemi në kafe. Po fakti që ne tërhiqemi qoftë edhe para kësaj gjëje, tregon një dobësi. Ja përshembull ai rasti tek «Flora». Ai burri që qe kapardisur atje, me një qetësi të çuditshme pyeti Senkën dhe ne si rosa të trembura morëm rrugët menjëherë. Mua më duket se aqë më keq u fyem që ikëm. Pikërisht atëhere duhet të uleshim aty, për t'i dhënë të kuptojë atij dhe të tjerëve që të kenë më respekt për ne.

— Ke të drejtë — tha Ana e menduar. — Gabimi filloi pikërisht kur dolëm.

— E megjithatë asnjëra s'tha të kthehemi. S'duhet ta kishim bërë në asnjë mënyrë atë gjë.

Për një copë herë ato heshtën pa folur ndan trotuarit, para sheshit Skënderbe.

— Ti do të shkosh në këmbë? — pyeti më në fund Ana.

— Po.

— Atëhere po ndahemi këtu.

Unë po marr autobuzin.

Ato i dhanë dorën njëra-tjetrës dhe pa folur asnjë fjalë më shumë, morën drejtime të kundërta.

UNË, GRUAJA DHE GËRSHETAT E VAJZËS

Grindja me time shoqe, Inxhinë, filloi për një çështje fare pa rëndësi: t'ja prisnim apo të mos ja prisnim gërshetat vajzës së madhe, që mbaroi shkollën e mesme dhe do të hynte në universitet.

Unë ishja i mendimit t'ja prisnim, jo se doja të tregohesha më përparimtar nga gruaja, se, për ashtu, ka raste që ajo ma kalon mua, por vetëm e vetëm pasi ma kishte ënda ta shikoja vajzën me flokë të prera dhe të më dukej si djalë, se — t'ju flas hapur — jam shumë i dëshiruar për një djalë. Dhe në këtë pikë më duket se kam të drejtë: po mbush 20 vjet i martuar me Inxhinë dhe kam plot pesë fëmijë me të, por që të pesë, për fat të keq, vajza.

Ime shoqe, mërzhitet shumë kur ja përmend këtë fatkeqësi dhe nis të më mbushë mendjen se në këto kohë që jetojmë ne, njëlloj është si djali si vajza. Por unë ja pres shkurt:

— Lere agjitacionin, grua. Agjikator dhe aktivist jam vetë unë. Çështja është që djali duhet më shumë se vajza.

— E, po merr një grua tjetër, atëhere — u nxeh ajo pardje kur ra fjala e gërshetave të vajzës.

— Edhe grua tjetër mund të marr, s'më ndalon dot njeri, — ja ktheva më me inat se ajo.

S'do mend që Inxhia u bë xhind dhe, duke mos e kontrolluar dot veten, më lëshoi në sy të vajzave të vogla atë fjalën e rëndë «njeri i trashë», që s'do t'ja fal sa të jem gjallë.

Por ju do të thoni që edhe gruaja ka të drejtat e saj njëloj si burri dhe mund ta shkelë nganjëherë ashtu siç e shkelim ne, kur na hipin xhindet. Ah, jo, ju lutem!

Për të drejtat e barabarta të gruas unë jam nga ata që kam ngritur dorën i pari dhe jam dakord që asaj t'i jepem të gjitha të drejtat. Por të merremi vesh, jo edhe e drejta që t'ja hipë në zverk burrit.

«Mblidhe, shoku Myrto, — do të më thoni ju, — se këto mendime që shfaq ti, janë ca si jashtë vijës dhe s'i kanë hije një shoku, që mban nga një llogo në javë përpara masave për emancipimin e gruas».

Me sa duket, po bini dhe ju në gabimin e sime shoqeje, që më quajti «njeri të trashë». Se, që ta merrni vesh, unë s'jam aqë gdhë sa t'i them tutje e tëhu këto mendime. Por, ama, brenda kapakut të kokës dhe mureve të shtëpisë sime s'më ndalon dot njeri të flas si të dua. Sigurisht, që edhe brenda këtij sinori gjej nganjëherë belanë me të pesë vajzat që marrin anën e mamasë, por zakonisht me ato arrij të merrem vesh dhe s'më ka ndodhur gjer më sot që ndonjëra prej tyre të nxjerrë në pazar punët që bisedohen në shtëpi.

Vetëm pardje, vetëm në atë djall-o grindje që pata me Inxhinë, vjen e na hyn në mes vajza e madhe. Ajo nuk dinte gjë fare nga telashet që

kishim pasur ne, burrë e grua, për punën e gërshtave të saj. U ul në karigen pranë radios dhe filloi të lëvizë rrotullin e stacioneve, sikur nuk ishte mirë aty ku e kishim lënë ne.

— Ç'ke me radion? — ju vërsul Inxhia ashtu tërë nerva siç ishte.

— Dua ta shpie në stacionin tjetër, që jep tani një emision interesant për rininë.

— Për rininë! — shtrembëroi buzët Inxhia.
— Na plasët me këtë rini!

Vajza ngriti kokën dhe e shikoi të jëmën me habi e me inat bashkë. «Ç'ka mamaja që po tërbohët kështu?».

Unë ja kuptova mendjen çupës, por doja që ajo të pleksej ca me tëmën. Isha i sigurtë që edhe për punën e gërshetave ajo s'do të ishte dakord me Inxhinë, por me mua.

— Për sherr ju kemi më tepër se sa për punë,
— vazhdoi Inxhia.

Vajza ktheu sytë nga unë. Midis ballit i qe bërë një rrudhë e thellë. S'e kisha parë ndonjëherë aq të shqetësuar.

— Mos u mërzit, bijë e babait, — i thashë, — I kanë hipur xhindet s'atëme dhe s'di ku ta shfrejë inatin.

— Pse? — pyeti ajo dhe u ngrit në këmbë.

— Se s'do që ti të presësh gërshetat, si të gjitha vajzat e kohës. Ka qef të të shohë gjithnjë si veten e saj, kur ishte e re.

Inxhia këtë kishte pritur që të më vërsulej mua.

— Por qysh ke dëshirë zotrote, ta shohësh tët

bijë të bishtosur si ato dhitë në të hyrë të majit?
— E dua moderne vajzën, s'e dua primitive, si ti, — ngrita zërin unë, me qëllim.

Gruaja sa s'u çmend fare nga inati.

Ajo e di mirë që unë s'jam edhe aq i dhënë pas gjërave të reja, bile jam grindur edhe herë të tjera me të për çështje të tilla, unë kam mbajtur zakonisht anën e zakoneve të vjetra. Dhe kështu që unë bëja të kundërtën dhe asaj i vinte plasje.

— Shitja tjetër kujt ato, se unë të njoh. Edhe këtë që kërkon të bësh me gërshetat e vajzës, që dashke t'ja presësh gjoja për modernizëm, nuk e ke për modernizëm, jo, po për atë maninë tënde për djalë, që të griu përbrenda si njeri primitiv që je.

Ç'është e drejta, gruaja më shkeli tamam në kallo. Mirëpo unë e kam atë dreq zakon që, kur më përmend tjetri pikërisht atë dobësi që e kam me të vërtetë, hidhem përperjetë si ajo mushka kur e pic-kon miza e kalit.

— Ti s'më mëson dot mua! — i thashë. — S'mbetet Myrto Baxhuli që ta mësojë gruaja! Në shtëpinë time do të bëhet si them unë! — dhe u ngrita e rrëmbeva gërshërët që ishin mbi maqinën qepëse.

Gruaja s'lëvizi fare nga vendi. Vetëm më shikoi me bisht të syrit dhe me një të qeshur të hidhur nën hundë, që më mbërtheu në vend. Kurse çupa, gjakftohët, tundi kokën dhe tha:

— Ju po i bëni hesapet pa më pyetur mua si dua t'i mbaj flokët.

Unë hapa sytë dhe më mbetën gërshërët në dorë. Me cilin fliste kështu vajza? Me babanë?

Sigurisht që edhe s'ëmës nuk i bëri përshtypje të mirë kjo e folur pa teklif e vajzës. Mblodhi buzët e mërzitur por, me që s'merrte dot anën time, nuk tha asnjë fjalë.

— Më quan akoma atë beben e dhjetë vjetëve të shkuara, — vazhdoi vajza.

I hodha një sy vjedhurazi gruas. Ajo kishte ulur kokën. Unë isha i sigurtë që pajtohej më shumë me mua se me vajzën, vetëm se s'i kishte dalë akoma inati dhe i vinte rëndë të më shikonte.

— Kështu mendoke ti, çupë e babait? — u drejtova vajzës dhe, pa dashur, i lëshova gërshërët aty ku qenë. Ama duart filluan të më dridheshin nga zemërimi.

— Kështu, baba. Dhe më vjen keq që ju grindeni për gjëra boshe, fare pa rëndësi.

Gruaja ngriti kokën dhe diç i bëri me shënjë vajzës, por kjo s'e ndryshoi qëndrimin.

— Po ne të kemi bërë kokën, moj! Si flet kështu ti! — ja plasa unë.

— Në më kini bërë kokën, kjo nuk do të thotë që kini edhe të drejtën të ma qethni kur të doni, — ma ktheu gjakftohët.

Ishte hera e parë që vajza fliste me këtë gjuhë përpara nënës e babait. «Djali e marrtë këtë punë, — mendova me vete. — Vetëm shkollën e mesme mbaroi dhe ja se ku arriti! Po kur të mbarojë universitetin?»...

Ky qëndrim i çupës ja tundi nervat edhe gruas. Deshi s'deshi, lëvizi edhe kjo nga vendi dhe, pa i hedhur sytë fare nga unë, u derdh e zuri për krahu të bijën.

— Ti s'je në vete, — i tha. — A u flitet prindërve kështu?

Vajza nuk e prishi terezinë dhe, ashtu gjakftohët, si edhe pak më parë, vazhdoi fjalën:

— Unë nuk kuptoj si e kini hallin ju në mes jush. Jini apo s'jini në një mendje që t'i pres gërshetat?

— T'i presësh, posi! — ja pat gruaja.

U kuptua që ajo e bënte këtë vetëm e vetëm që të shkonte fjala jonë si prindër, pa të ishte ndryshe s'do të pajtohej me mua në këtë pikë.

NËPËR BARIN ANËS LUMIT

Ai desh të kthehej nga fusha në shtëpi, por i doli e shoqja në të hyrë të fshatit me mëshqerën përpara:

— Dëgjo këtu, kafsha ka gjithë ditën që po rri brenda, ma sollën demat në shtëpi, duhet shpënë në qëndrën e... por t'i s'e bën atë punë, prandaj të lutem shumë, nxire e kullote një copë herë pas lumit...

— Aman o grua, mos më bjer në qafë, jam i lodhur.

— I lodhur se nderje këmbë mbi këmbë! Po turp, o Pano.

— Kaqë e kam fuqinë, o grua; po pse do të thuash ti, po ja traktori që është traktor me dyzet kuaj fuqi në gjoks, rri e çlodhet tre katër muaj në dimër aty në hangar, kurse unë, me as gjysmë gomari — fuqi... hë? Kam kaqë sëmundje, reumatizëm një...

— Këto i ler mënjanë se i kam dëgjuar gjithnjë, merre mëshqerën aty dhe nisu.

Hundë e buzë bashkë, Panua bëri tatëpjetë.

«Ti shkund ca krënd mëshqerës... mirë, por

duhet hipur majë shelgjeve. Jo more, se s'është bërë kjo të hajë krënd e unë të rrezikohem të thyej kokën që atje lart... më mirë ta fut këtu në jonxhë, kësaj ane s'ka njerëz dhe s'ka kush të na shohë... dhe ja këput një koqe gjumi...»

Mëshqerën e ngau te shtegu, ajo kishte frikë nga degët e kapërthyerat të trëndafilëve të egër që i prisnin rrugën, por më tej sytë e saj të mëdhenj (sy mëshqerë) dalluan qilimin e gjelbër që dallgëzonte... kafsha ja mori me vrap, kërceu mbi hendek dhe u gjend brenda!

Panua zgjodhi një vend, që vinte pak i pjerrët. U shtri mbi shpinë dhe kapelën e vuri përmbi sytë, pastaj sa dha e mori nja pesë herë frymë, e kapi gjumi menjëherë. Dhe ashtu si i urituri që sheh n'ëndërr kulaç, kështu edhe Pano Nagallja sheh n'ëndërr, sikur ja kishte shtruar me shokë shumë, aty nën mollën e oborrit, me një tavë mish të pjekur përpara, me gota shinike, me domate të kuqe turshi që lëshojnë një aromë që të çmend, kur përzihet në qiellzë me atë raki të hollë erëmirë, pa ka ardhur edhe Nashua me Ibrahimin aty, në krye të sofrës me kitarat në qafë e me këngë në gojë:

«Jallaaa kush s'na do, kështu na vështroftë...»

Dhe ëndrra do të ikte kushedi se nga, kur Panua ndjeu që nën tokë aty nën veten një zhurmë të çuditshme. Ishte zhurmë e s'ishte zhurmë, ishte në ëndërr e s'ishte në ëndërr... reshpërimi aty përposh ngjante si një gërryerje, si një kujë, si një gërvimë... Panua kërceu përpjetë e bërtiti i trembur:

— Gjarpër!

Po s'ishte gjarpër. Panua çaploi sytë dhe pa se atje ku kishte futur hundët e tij... Një iriq po ngrin-

te lart një kukumale dheu të shkruftur ashtu si e ka zakon.

— Hë, i flamosur!

Mezi u mbush me frymë e vështroi përfaq.
«Po ç'paskam bërë kështu?»

Që të vendi ku u shtri për të fjetur gjer këtu te kukumalja e iriqit, ishin kaqë çape. I kishte kaluar Panua duke u gërryer e zhgërryer sa e pat shtrirë jonxhën dhe e pat bërë shesh. Cibukun e gjeti nja gjashtë çape më poshtë, po se si i shkanë sytë dhe u lemeris:

— O bo-bo i ziu unë, mëshqera qënka urgusur!

Kafsha aty në mes të bimës kishte ngrënë aqë shumë sa tashti po dridhej e shkumëzonte. Panua zu të bërtiste si i shkalluar, por askush s'e dëgjonte. Kumbullat lavrake anës mezhdave faleshin nga era dhe tregonin me krenari degët e tyre të rënduara nga barra e kokrrave, nëpër misërorët gjelbëroshe fishkëllonte flladi i Moravës. Thirrjet e Panos as dëgjoheshin fare, se traktorët rrapëllenin e gjëmonin fletët e plepave shushurinin, e ujërat e lumit buçisnin e shkumëzonin, kurse grykët e kalamajve ngrinin lart një kor me zëra të gëzuar:

— O bo-bo i ziu unë!

Ju afrua kafshës dhe e shtyti me të dy duart, pastaj e qëlloi me shkëlma:

— E mallkuar, ç'më paske bërë!

Më në fund dikush dëgjoi çirrjet e Panos, fjala shkoi arë më arë e kodër më kodër.

— Mëshqera e Panos është urgusur!

— Ta pret mendja, do t'ja këtë marrë me gjumë!

Panua po e shtynte mëshqerën rreth kishës, falej e bënte kryq. Jargët i shkonin mjekrës së

parrojtur, djersët nëpër qafën e tij të ngjallur e lotët nëpër faqet e tij të flashkëta.

Te qoshku i stallave doli për këtej veterineri i kooperativës, ndër duar mbante çantën e zezë.

— Aman Gjorgjo, aman....

Veterineri përkiti barkun e kafshës nga ana e majtë dhe mblodhi buzët:

— Më mbaj çantën.

Veterineri i kapi kokën mëshqerës e ja ngriti lart. Hundët e saj teshtitën, por ai ja kapi nofullat, kokën ja mori nën sqetull dhe i hodhi në gojë një si miell të bardhë.

— Tashti Gjorgjo, ta vërtit ca rrotull kishës?

— Po s'vure mend, o Pano... o burrë ta shtymë gjer te pusi i Naqove, t'i hedhim përsëri ujë të ftohët!

Nga ormani i Shelgjeve dol këtej Kicja, i ati i Gjorgjit. Ndër duar mbante legëtyra thekri, që i pikonin ujë nëpër gjunjët. Sytë e tij të vegjël e tinzarë shihnin me djallëzi e kjo vihej re në atë gojën e tij të vogël, ku dhëmbët verdhashë po ja kafshonin buzët e holla.

— Po ti, o Pano, s'do urgusesh ndonjëherë vetë?

— Që të më vërtitësh t'i rrotull kishës.

— Të vërtit mirë unë, në gropë të gëlqeres të hedh!

— Aman, o vëlla Kice, mos më nga, se e di si jam?

— Hë...?

— Gjarpëri të më kafshojë, ai do të ngordhë.

— Ashtu hë! Po na urguse edhe ne, o derëzi, na plase, çdo ditë dhe nga një havaz të ri! Kush e bën? Panua.

— Eee, ke hak Kice, m'a ke shtëpinë plot me

nipër e me mbesa, po unë? Ti më vafsh shëndoshë se djalin e ke veteriner.

— Na mallëngjeve, Pano! Po ti, mor katran, s'bëre një punë të saktë, mbete si kërpudhë në fshat. Gjithë sa vijnë e shkojnë në kooperativë, me emrin tënd na tallin: Hë mo, Panon si e kini? Mus-taqet si i ka? A ka oreks? A u ka bërë ndonjë gjë-më të re? «Ja prit tani, sesi do ta rregullojnë këtë avazin e sotëm, me këmbë, me duar, me bishta...

— A, jo Kice, ju vetë i bëni këto.

— Ne?

— Ju domosdo, ti, Nashua. Kovaçi.

— Edhe Kovaçi?

— Edhe Kovaçi, edhe Cekrezi.

Ishin afër hajatit e kafsha gogësi.

— Gjorgji!

— Mos ki frikë, kur gogësin, shpëton.

— Të hëngërsha dasmën...

— Në dasmat e ke mendjen!

Hynë në hajatit e pusit e mbi hajat ngrihej arra e madhe me degët gjer poshtë, që kishin ngulur atje atë hijen e thellë dhe atë aromën e ëmbël të çoçanikut. Brenda te pusi ishte gjysmë errësirë e vendi i lagësht anë e qark. Koka e gurtë e pusit ndrinte si grihë, se gratë e mëhallës mprihnin aty thikat e bukës. Mungonte kova dhe Gjorgji dikujt i thrriti që nga muri i pasmë.

— Evgjeni! Aty je?

Kam vënë saçin mbi zjarr.

— Lere se digjet vetë, po sillna këtu atë ka-trovën e bardhë.

Rendi këtej një vajzë e re nja tetëmbëdhjetë vjeç me trup të hedhur, me disa fije flokësh mbi ballë. Nallonet i kishte të holla prej panje e i tro-këllinin lehtë mbi plloçat e hajatit. Ishte tërë gaz

e fjalë, dhëmbët i kishte më të bardhë se gushën, në gjysmë erësirën picërroi sytë që të dallojë kush ndodhej. aty. Në llërët e shpërveshura i njiheshin gjurma mielli. Kishte qënë në magje.

— Ç'kini kështu?

— Ja, mëshqera e Panos, i dhashë citan. Nëma kovën.

Por vajza s'pranoi. U përkul vetë te gryka e pusit, e lëshoi kovën poshtë, ashtu nënqeshi dhe iu dukën gropëzat ndër faqet. U dëgjua gërzima e zinxhirit që u shdrodh, u dëgjuan ca zhurma si të zajeve që fërkohen me valëzat e ujit në breg të lumit e bashkë me këto edhe një jehonë e hollë dhe e mbytur nëpër thellësit e pusit. Panua i pëshpëriti Kicit:

— Vëlla, Kico, dëgjomë, mua, nuse më të mirë për Gjorgjin...

— Jo xhanëm!

— Kot s'na solli te ky pus. Unë i thashë të vemë nga kisha e ai s'deshi, më solli te Shënmari e tij!

— E more veten Pano!

Po Gjorgji s'dëgjoi gjë, as Evgjenia, se u përplas kova në ujërat e pusit e doli që andej një jehonë e thellë. Kicit i qeshi fytyra, po përsëri s'e la Panon bosh:

— Hë Pano, të ma kishe punën si ma ke gojën!

— Dalim e ndezim këtu jashtë? I lemë vetë, janë të rinj.

— Djall o Pano!

Dolën. Duke u fërkuar e duke u kafshuar me gurët e mureve të pusit, duke lëshuar tatëpjetë curila e gicilime, doli lart katrova me ujin e ftohët. Dy të rinjtë u gërgitën me fjalë:

— Nema kovën mua, ja derdh unë...

- Jo, jo, mirë e kam vetë.
 — Po, ti s'di.
 — Ua, ndonjë punë e madhe, se s'kemi parë
 ne mëshqera të urgusura!
 — O bo-bo saçi! — u kujtua vajza.
 Po përsëri, nuk doli.
 — More Pano, po pse or' i uruar nuk i shtro-
 hesh punës, ja sot jot shoqe po hap qilizmë.
 — Mos m'a kujto se më s'këlldiset trupi sikur
 hap varre.
 — Nopran që je, mirë e ka jot shoqe.
 — Mos ma zer në gojë, se e ka ajo atë gjuhën,
 tamam si fletë hithre.

* * *

Mbi fshat erdhi mbrëmja. Retë me byk vënin që nga sheshi i kombajnave, e përzienin ajrin me erën e kashtës, pastaj merrnin grykën lart fshatit e atje i thithnin ujërat e lumit. Llamburitën dritat elektrike nëpër rrugët, nga dritaret e çelura zu të shkiste drita edhe gjer në kopshtet e perimeve, ku tani gjelbërimi dukej blu, domatet e kuqe duke-shin të verdha kurse piperet jeshile, drithëronin ca nuanca midis ngjyrës së bakrit dhe asaj të tun-xhit.

Panua u ul te sofati i oborrit, nën strehët e haurit të mbuluara me thekërishte. Natë vere, pak e lagësht por e freskët dhe e ëmbël. «Do të ketë rënë shi në ndonjë anë». Yjet mezi dukeshin, se mbi fshat ishte ndehur napa e bardhë e dritave.

Panua ka futur duart nën sjetullat, është këru-sur dhe rri i menduar. Roksana hyn e del në sobë. duke gatuar për të nesërmen. I shoqi rri e rri pa kollitet dhe e shoqja e di mirë se ku e ka hallin ai. Gruaja gjeti kohë dhe i solli pagurin e plumbtë të

rakisë. As i foli gjë. «E përse t'i thuash? Kot, ky s'merr vesh. Mbeti dembel e shkoj e vate».

Panua e ngre pagurin, e mban rakinë një copër herë në gojë, sikur e përkëdhel me gjuhë dhe mbush gjoksin me frymë. «E mirë është e shkreta».

— Të ta ndez dritën? — pyeti gruaja.

— Jo, jo, se më vriten sytë, mirë jam kështu.

— Do të bijesh të flesh?

— Bah! E ku kam gjumë unë?!

— Deshe ndonjë mollë?

— Mollët janë për kalamaj...

— Por e shoqja s'u përgjigj më dhe Panua psherëtiu thellë. «Eh, me këtë raki të hollë të pas-këshe edhe pak djathë, ose nja dy cironj të kripur... More po atje në vatrën e kulturës, po kërcet ahengu. Por edhe atë s'e dua, qejf më të thatë, le që të rinj ata, rakinë s'e vënë në gojë. Po pse do thuash t'i? Po ja kënaqen me të kënduar!»

Në erësirën e natës, tani kur Roksana kishte rënë në gjumë, Panos i xixëlluan sytë dhe u ngrit drejt e më këmbë.

«Do ta bëj Spiro Pillaton, të vijë vërdallë...»

Doli në rrugën e madhe. Natë e thellë mbi fshat. Nën hajatin e Çezmës së Madhe dy hije njerëzish që përshpëritin. «Hë, hë, këta e paskan lënë mbrëmjen, eh, rini, rini.» Bëri edhe disa çape dhe hyri në oborrin e Pillatos. Aty pa gomarin e fqinjit, që po dremiste pas avllisë: E qëlloj me shkelm dhe e vuri përpara. Kafsha e mërzhitur, u bind. Panua e shpuri kafshën në oborrin e vet dhe e mbylli lesën e tij. «Kur të ngrihet Spirua në agim, domethënë kur të dalë të pragu me takëmet gati, sëpatën mprehur për në mal... Shih gomar, gomar s'ka... Hej ç'kemi për të qeshur!»

Panua u struk përsëri te sofati i vet.

Nëpër tisin e natës gomari vej e vinte nëpër oborr, por s'gjente dot asnjë rrugë nga të dilte. Më në fund nuhatja e tij diçka zuri... Ngriti lart kokën, shtriu përpara qafën e tij të ngathët... Kishte gjetur një napë me gjizë. Atë e kishte varur Roksana që në mbrëmje për të kulluar... në degën e mollës.

Kur ardhi agimi, Panua dalloi hijen e gomarit, që po përtypej nën mollë.

— O bo-bo, unë i ziu... po tashti?

* * *

Kaqë mënyra provuan ata të kryesisë, që ta sjellin Panon në rrugë të mbarë, por më kot. Dhe kaloi kaqë kohë.

— Si t'ja bëjmë këtij njeriu, xhanëm?

— S'merr vesh e shkoi e vajti!

Asaj dite mbi fshat po jepte agimi. Tekniku i hidrocentralit doli i përgjumur te sfrati i jazit, u shtriq me krahët lart, pastaj u kërus mbi rrjedhën e u hodhi syve disa grushte me ujë. Te Lëmi i Madh, brigadierët po nishnin njerëzit për në punë. Sesi u ndodh asaj dite edhe Panua te Lëmi, këtë s'mund ta shpjegonte njeri...

— Simo Telua në kositje, Braho Bregu në shkuljen e drizave. Halimi në... Ti Pano Nagallja të marrësh pendën e qeve dhe o burrë, në mbjelljen e misrit... Ti, Gjeno, ik i shtjer misrin...

— Në mbjelljen e misrit!? Unëëë??? Reumatizmë një, mëlçinë e zezë... dy, shpretkën e zmadhuar... tre...

Evgjenia doli përpara:

— S'prishet puna, shoku brigadier... Unë ngas pendën Panua le të vijë pas e të më shtjerë misrin në brazdë...

Ishin ca rripa tokë lart mbi fshat, ku traktori s'vërtitej dot.

Tani vajza çan përpara me dorezën e parmen-dës në dorë e hostenin në tjetrën, kurse Panua i shkon pas me një çetur misri ndër duar. E ashtu i numron kokrrat e verdha një nga një e dy nga dy. Vajza nxiton pas punës, nganjëherë ja merr edhe këngës, por kjo e sëndis Panon, që mërzhitet e djersin, zë kotet e psherëtin, pastaj u flet qeve:

— Me ngadalë, ore ti Balash! Oj ky, sikur e ndjekin...

— Panooo, mos i fol Balashit, ai e ka mirë, kurse ti...

— Hë moj edhe ti, dëgjon ata të kryesisë...

Vajza vështron dendur nga kodrat përtej Mburimave. Atje janë ata të brigadës së ndërtimit. Mledhin ujërat për t'i sjellë në fshat. Duken që këtej tubat e shtrira ugareve që vezullojnë në diell.

— Evgjeni! Si shumë sheh andej nga Mburimat?

— Po ty ç'të duhet? Apo duhet të të marr dorën...

Ta kam fjalën, por ti mos u nxeh pastaj unë s'i them njeriut... Të kujtohet ajo ditë kur m'u urgus mëshqera?

— Hajt shiko punën atje.

Kaloi andej çeta e kalamajve. Çunat ktheheshin nga pellgjet e lumit, ku ishin larë. Disa ishin fare të zhveshur, disa përgjysmë e tashti po futnin tutat mbi kokë; një vocrak mundohej të

arrinte të parët, duke rendur e duke kolovitur ndër
duar këmishëzën e bardhë.

— O... sokë... po plitmëni o!

— O lele më hyri një gjemb në këmbë!

— O shokë!

— Ç'është, mo?

— Shihni për çudi! Evgjenia lëron, kurse ai
goxha Pano i hedh misrin!

Kalamajtë u mblodhën kokë më kokë. Dhe
mbetën ashtu të shtangur e të nemitur.

— Si s'ka turp, goxha burrë!

— Thonë se Panua është dembel i madh!

— Kështu thotë edhe babi im!

Një kalama, më i rritur se të tjerët, hipi mbi
një kumbull, tundi duart dhe e bën zërin si të
Panos:

— Reumatizëm një... mëlçinë e zezë dy...
shpretkën e zmadhuar tre...!

— Ti Cile e ke kushëri Panon?

— Për kokë të babit unë s'e kam hiç asgjë!

— E ke, e ke, hə mo, s'ke turp!

— E ke, e ke!

Cilja ja dha të qarit. Panua atje më lart shti-
het sikur nuk dëgjon gjë, por fjalët e fëmijëve i
djegin. Zu e kafshonte buzët me dhëmbë, pastaj
nisën t'i dridhen gjunjët, duart, bile edhe buzët.
Evgjenia ndalohet atje në fund të brazdës dhe bën
sikur pastron parmendën me krepallën e hostenit.
Tani më s'shikon nga Mburimat, por sheh Panon.
Nëpër qimet e zeza e të parruara të mjekrës, Panos
i është përskuqur surati dhe sytë i mban përdhe.
Vajza mendohet: «Vallë përse dridhet? Nga inati
apo nga turpi? Të qe punë inati do të kishte shpër-
thyer... Oj, paska turp ky njeri?

— Na Sivak, Gajto, qëndroni!

Të dy qetë ndaluan. Evgjenia mori kopanin e drunj të e nisi të qëllojë e të dërmojë galinat e mëdha. I foli Panos:

— Xhaxhi Pano... më duket se s'e kemi mirë punën. Duhet dërmuar këto si popla të mëdha...

— Ashtu duhet po... nema mua kopanin.

— Na, po a të vete të marr një të dytë?

— Ku ta marrësh?

— Andej nga Mburimat...

Panos i xixëlluan sytë, por gjithnjë përdhe kurse vajzës i qeshi e gjithë fytyra. Një çunak po afrohej:

— Xhaxhi Pano.

— Hë, mo kolopuç.

— A të vij unë të hedh misrin?

— Po eja, mo pëllumb!

— Jo, jo unë, xhaxhi Pano!

— Unë unë!

Kalamajtë u lëshuan nëpër brazdat. Evgjenia u nis, kur nga ana tjetër e arës u duk koka e një djali. Ishte Gjorgji. Megjithëse akoma po vërtitej nëpër korrijëzën me shkoza, Panua e njojtë dhe menjëherë u kthye nga ana tjetër e thëriti:

— Gjeno! Gjeno! Evgjeni!

Vajza dëgjoi, mbeti gati pezull te kreu i një hendeku e u kthye këtej. Shaminë e gushës po ja fluturonte era.

— Gjeno! Ktheu këtej, eja!

— Pse? — ajo u ngrit mbi majat e gishtave.

— Sepse Mburimat erdhën këtu...

Gjorgji po afrohej duke qëlluar me shkelm galinat e arës.

— Pun e mbarë, Pano!

— Mirëseardhe.

— Qënke bërë pendar sot.

- Ç'të bësh, punojmë për ty!
- Për mua?
- Po ja de, misër për silazh, për gjën' e gjallë, për sektorin tënd.
- A ka vlagë toka?
- Sytë e Panos shkrepëtiten me djallëzi:
- E si mos të ketë? Tokë e re kjo! Arat e reja kanë vlagë sa të duash...

Çunat u vërvitën pas pendës së qeve. Gjorgji e arriti vajzën te hendeku ku pat mbetur pezull e ku flladi ja ngiste shaminë e gushës.

- Dale çuna, mos ashtu, duhet kujdes se plori ua pret këmbët qeve.
- Xhaxhi Pano, a të kam gjë fis unë?
- Më ke posi, unë dhe yt atë jemi kushërinj.
- Xhaxhi Pano, a të vij unë përditë të të shtije misër?
- Të vish biro, të vish.U duk kjo punë. Duhet kapur penda!
- Jo, jo do të vij unë!
- Unë! Unë!
- Jo, jo, ju, se unë e kam kushëri! Hë de!

Tani kalamajtë po thyejnë galinat e thata. Pas çetës së tyre ulen galat e mëllenjat, merimangat rendin nëpër brazdat e lëshojnë fije të holla. Pendari ngre kryet. Tutje nga Mburimat po futin tubat në tokë. Më këtej, pas shelgjeve në grykën e Llëngave, Gjorgji dhe Evgjenia rendin nëpër barin e trashë anës lumit. Dallohet shamia e kuqe e vajzës, që i valvitet mbi fytyrë e nëpër gushë.

TAKIMI

Në portë u ndje një e trokitur e lehtë. Ajo e lehtë sikur ta kishin prekur gishtat e njomë të një fëmije. Kjo ngjet shpesh tek shtëpia e teto Sanës, sepse ajo është «tetoja» e gjithë vogëlushëve të pallatit. Tek ajo ata gjejnë gjithmonë një copë pambuk e jodio, kur u gërvishen gjunjët nga futbolli, në bufenë e saj ruhen gjithmonë karamete me mjaltë për vogëlushët e mirë të pallatit. Edhe kur nëna e babai vonohen në mbledhje aty rrihet mirë, sepse tetoja për këto raste, mban një tufë me revista «Fatosi» dhe nuk kursehet t'u lexojë lloj-lloj përrallash e tregimesh të bukura, që botohen në to. E kush nuk e njeh teto Sanën? Prandaj kur në mbledhjen e lagjes merr leje për të thënë edhe teto Sana fjalën e saj, kryetari nuk e ndjen nevojën të kërkojë qetësi, pasi sundon menjëherë një heshtje plot respekt: «Shëëët! — pëshpëritet. — Po flet teto Sana...»

Sot teto Sana kishte kohë që i kishte mbaruar punët dhe ishte ulur në kanape e po lexonte një libër. Prandaj edhe nuk e dëgjoji të trokiturën e lehtë. Po e trokitura u përsërit.

— Hyrë, xhan! — ngriti zërin tetoja.

Por askush nuk po dukej.

Në çast teto Sana u gjend në portë. Sapo e pa, një i ri e përshëndeti me mirësjellje.

— Pandeja se trokisnin fëmijët, — tha ajo duke kërkuar falje. Urdhëroni!

I panjohuri u gjend ngushtë, prandaj buzëqeshi me zor.

— Mos trokitët gabim? — foli ajo. — S'ka gjë.

— Jo, jo. Nuk kam gabuar, — e ndërpreu. — Desha të bisedoj me ju, teto Sanë.

«Me ju, teto Sanë». Cili ishte ky njeri që ajo nuk e njohte?

— Urdhëroni. Por cili jini? — bëlbëzoi ajo, ndërsa po mbyllte derën.

— Jam Qemali — tingëlloi zëri i tij.

— Po urdhëroni! — vazhdoi gruaja. — Megjithëse jam vetëm, pasi Zana...

— E di. Zana është në bibliotekë, — plotësoi ai.

— Po. Këto ditë mbron diplomën...

Ajo e ftoi vizitorin në një dhomë të vogël, që shërbente si dhomë pritjeje. I tregoi divanin për të ndenjur, ndërsa vetë shkoi drejt dritareve dhe i hapi me kujdes. Një aromë e këndshme lulësh blini u përhap në dhomë. Qemali u ul dhe hodhi një vështrim rreth e rrotull. Ishte një dhomë e thjeshtë dhe e pastër. Teto Sana erdhi dhe u ul në një poltronë të vogël, përballë tij. I afroi cigare, por ai e falenderoi duke i thënë se nuk pinte. Atëhere ajo lidhi duart në prehër dhe e vështroi me vëmendje drejt e në sy.

— Si jeni, djalë i mbarë?

Qemali, i zënë ngushtë, buzëqeshi, «Mirë ma bëri, — tha me vete — Mos vallë e bëra këtë rrugë që të vij e t'i them se jam mirë me shëndet?»

Prandaj u përgjegj në heshtje duke prekur lehtë me pëllëmbë vendin e zemrës. Kur ngriti kokën hasi në vështrimin e saj.

— Sigurisht ju më njihni... Zana ju ka folur...

Por mendoj se e filloi keq bisedën, prandaj u bë flakë i kuq në fytyrë.

Gruaja aprovoi duke mbyllur sytë dhe duke tundur kokën lehtë.

— Prandaj, — vazhdoi ai tani më i sigurtë, — më mbetet të tregoj qëllimin e kësaj vizite dhe atëhere do të jini ju ajo që do të flisni e unë do të dëgjoj.

Ai heshti pak. Pastaj gjithmonë duke e vështruar ar gruan drejt në sy, shtoi:

— Koha, që nga dita që unë dhe Zana u bëmë miq, na mjaftoi për të njohur mirë njeri-tjetrin. Ne duhemi dhe mendojmë që asgjë nuk na pengon për të krijuar edhe ne familjen tonë. Por ne nuk mund të vendosim vetë, përderisa akoma presim pëlqimin tuaj, që nuk e di se për ç'shkak po vonohet. Çfarë tregon heshtja juaj? Ju lutem të më flisni hapur e pa nguruar aspak për gjithshka mendoni.

Teto Sana, që gjer tani po dëgjonte me vemendje, e largoi vështrimin dhe u mbështet në poltronë. Sytë i mbërtheu në një figurë gjeometrike të qilimit. Qemalit iu duk sikur kjo bisedë e kishte lënduar atë. Ndoshta bëri gabim që nuk u shpjegua më gjatë? Mos vallë duhej t'i fliste diçka për veten e tij? Apo mos duhej t'i numëronte konditat për jetën e tyre në të ardhmen? «Dreq, o punë! S'më vjen doresh hiç! Si nuk u këshillova më parë me ndonjë më të dhënë për ksi punësh! Megjithëse këtu or vëlla, edhe s'ka filozofi: ja thashë copë dhe po kështu e dua edhe përgjigjen. A nuk ësh-

të e vërtetë se kjo nënë e di që prej një viti që vajza e saj dashuron? Prandaj mjaft mendoj një vit. Tani erdhi koha që përgjigjja të jepet në një minutë të vetme», mendoj.

Më kot priti t'i drejtonte vështrimin; ajo humbi në mendime. Pasi ndënji një copë herë në heshtje, s'iu durua: mbeti të bisedojë me mendimet e saja:

«— Mos u lodh më. Mjaft mendove. Ti i di të gjitha.

— I di.

— Vajza jote është treguar e sinqertë dhe të ka konsideruar jo vetëm si nënë, por edhe si shoqe. Prandaj, edhe nuk t'i ka fshehur as ndjenjat e zemrës.

— Po.

— Prandaj për mua s'duhet të ketë asnjë fshehtësi në mendimet e tua: jini nëna e një vajze të vetme, e cila nesër do të jetë inxhinierë e re e pret me padurim të krijojë një familje të lumtur me atë që dashuron. Me të u njoha në uzinë. Ishim shokë pune. Mos vallë vajza ka gabuar në zgjedhjen e saj? Apo doni të thoni se më vonë nusja e re ndoshta do të pendohet për vendimin e nxituar.»

Qemali ndjeu se kishte djersitur. Donte, së paku, të nxirrte shaminë për të fshirë bulëzat e vogla që i rrëshqisnin në ballë, por nuk e bëri: do të prishej kuadri i figurës së një nëne, e cila, e anuar në një rën anë të ndenjësës, me duar të bashkuara mbi prehër, mishëronte një botë të urtë e të duruar. Ndërkohë dikur tingëlloi një orë. Pefas ajo lëvizti. Vështrimi i saj ndeshi në atë të djaloshit. Buzëqeshi si e zënë në faj. Atëhere me një-

rën dorë rregulloi cepin e fundit mbi gjunjë, ndërsa tjetrën e shkoi, ashtu kot, mbi flokë.

— Më fal, djalë i mbarë, mos ma verë re. Më ndodh ngandonjëherë kështu, të humbas e të mos përmendem për disa minuta. Kam kohë që më ndodh kështu, dhe u ngrit lehtë-lehtë, kaloi nëpër dhomë. Kur u kthye, mbante në duar një shishe të vogël. Qemali buzëqeshi i turpëruar.

— Këtë raki e ruaj për njerëz që ja dinë vlerën. Në rast se nuk ja di, provoje që ta mësosh: avullon porsa takon në gjuhë...

Qemali ndjeu sikur një rrymë e ngrohtë i përshkoi trupin. Mori gotën dhe i uroi shëndet. Ajo falënderoi me përzëmërsi.

— Më erdhe kaq papritur, — e nisi bisedën ajo, — por sidoqoftë bëre mirë.

Qemali ndjeu që zemra po i rrihte fort nga emocioni. Do të donte që në këtë minutë ta përqafonte atë nënë të ndrojtur dhe t'i thoshte me zjarr: «Mjaft! Mos nxirr, nënë, asnjë fjalë më tepër». Por nuk mundi. Bile i erdhi rëndë edhe nga vetja që mendoj kështu. Ajo nuk qe shprehur akoma në se donte të quhej «nënë» e tij. Ndaj uli kokën, për t'i lënë rast të vazhdonte bisedën.

Ajo la picetën mbi tavolinë. E shikoi djaloshin në fytyrë dhe, me një buzëqeshje plot kuptim, tha:

— Ti kujton se unë kam ndonjë shkak që të mos jap pëlqimin për fejesën tuaj? Kështu sikur the, apo jo?

— Po... — dhe ai shtangu, pa menduar të kuptonte qëllimin e këtyre fjalëve.

— Qemal! — për herë të parë ajo i foli në emër dhe e shqiptoi aq ëmbël, aq butë, sa tjetri u rrëqeth. — Qemal! — vazhdoi me ton të vendosur, — dua të më kuptosh drejt. Unë kam një bijë të

vetme. E dua aq sa do i verbëri dritën e syrit. Por s'po të fsheh një të vërtetë: vajzës sime i takove ti në jetë, kjo për mua është fatbardhësi.

Qemali dëgjonte si i shtangur.

— Ti je djalë flori, — vazhdoi.

Këto fjalë ajo i tha me vendosmëri dhe kre-nari.

— Por mos kujto, — vazhdoi, se këtë bindje e kam formuar nga lavdatat e sime bije. Që t'i besoja asaj duhet t'i verifikoja vetë. Të dish, Qemal, sa më ke lodhur!... Po, po, mos u çudit: a e sjell ndër-mend «teto Natën»?

Qemali shtangu nga habia.

— Kështu, pra, mos u çudit, — vazhdoi ajo. — Ish drejtoresha jote më shëtiti në sallat e konviktit dhe më tregoi disa orendi prej dorës tënde, që i ruante akoma si kujtim: kafazin e lepujve, kornizën me vernik, kovën prej llamarine, albumin e heronjve... sikur ta dish se sa me mall e me dashuri më foli ajo për ty! I thashë edhe se kryeje detyrën e sekretarit të partisë në ndërmarrje. Po e dinte. «Ai kishte aftësi të çuditshme dhe kryente çfarëdo lloj pune, megjithëse ishte ende i vogël», më tha. Kur u largova isha e kënaqur dhe e bindur se vajza ime kishte ditur të zgjedhë.

Qemali dëgjonte me sytë të ngulur në qilim, dhe me fytyrën të skuqur flakë, mbase nga turpi, mbase nga gëzimi.

— Kjo ishte detyra ime sepse jo rrallë vajzat e reja pësojnë diziluzione pas martesës, sepse nuk arrijnë të njohin mirë atë që dashurojnë.

Këtu teto Sana u drodh e tëra.

— Po, po — përsëriti pastaj ngadalë, — kur s'e njohin mirë mund të gabojnë. Unë nuk desha

që kjo t'i ndodhte sime bije. E provova vetë këtë fatkeqësi dhe nuk desha ta provonte edhe ajo. Jeta më mësoi se martesë është një hap i rëndësishëm e se duhet kryer vetëm atëhere, kur je më se i bindur se ky hap duhet bërë. Ti duhet të më kuptosh. S'e kam pasur të lehtë. Për Zanën unë kam qënë nënë e baba bashkë.

— E di, belbëzoi Qemali.

— Sigurisht që e merr edhe me mend se Zana ka qënë preokupacioni dhe dashuria ime kryesore. Prandaj edhe kam qënë e dobët përpara saj. I trembesha çdo gjëje që haste ajo në jetë, më dukej e pafuqishme. Përse ndodhte vallë kjo? Këtë pyetje ja bëja shpesh vetes dhe nuk arrija të zbuloja shkakun e vërtetë, i cili mbulohej nga vetë unë, pa e kuptuar si. Tek e shihja që vajza ime rrëmbente lodrat dhe nuk mendonte për shokët, unë u lutesha atyre ta falnin se ishte e vogël... Kënaqesha e mbushesha me krenari, kur shihja që ime bijë zinte vendin e parë në lojë. Kur ankohej që mësuesja e kishte ulur në bankën e fundit, vrapoja tek ajo dhe i lutesha ta vinte në bankën e parë. Nuk shikoja asnjëherë, në këto veprime anën negative. Veç Zana të mos dëshpërohej. Por kulan vitet e ajo po rritej dhe m'u desh të luftoja me ato shfaqje që, padashur, ja kisha kultivuar vetë sime bijë. Por s'e kisha të lehtë. Zana tashmë ishte bërë kapricioze, mendjemadhe. S'e kishte as për gjë të më kthente fjalën. Qëndrimi i saj filloi të më nervozojë, më vuri edhe në mendime edhe unë u binda se i kisha dhënë drejtim të gabuar, të shtrembër, edukimit të saj. Kishte qënë dashuri egoiste, e dëmshme, ajo imja. Sa punë m'u desh pastaj që të arrija aty ku duhej! Filizi ishte rritur dhe drejtimin e tij vështirë ta mbante një

fill pe i lidhur në një dru të vetëm. Atëhere nisa një rrugë tjetër. Fillova të moskursehem për asgjë në sytë e sime bije e të diskutoja për gjithshka me të. Dhe ç'gëzim kur pashë se ajo filloi të më ndiqte! Atëhere unë e bëra shoqe që ime bijë të shohë qartë rrugën ku ecën, të njohë me saktësi njeriun që do ta bëjë shok jete. Një natë ajo më tha:

«— Nënë, mjeshtri i repartit tim është një djalë i shkëlqyer. Unë e pëlqej atë»

Sigurisht, në fillim u trondita nga këto fjalë, sepse më erdhën fare papritur, por e përmbajta veten dhe e pyeta:

«— Po ai?»

Ajo ngriti supet dhe tha:

«— Nuk e di, megjithëse një ditë kur zhyta duart në vaj, menjëherë sa më dha urdhër të pastroj detalin, e pashë që më buzëqeshi plot dashuri!..»

Qemali dëgjonte me vëmendje çdo fjalë të saj dhe, dalëngadalë, ndjente që shumë më shpejt nga sa e mendonte ai, kjo grua po zinte vend në zemrën e tij. Prandaj, kur dëgjoi fjalët e fundit, qeshi si fëmijë, uli kokën duke kaluar gishtat e duarëve në flokët e tij të dendur e tha me sinqeritet:

— Këtë po e dëgjoj për herë të parë.

Nëna e vështroi me habi.

— Vërtet? Gabim. Shumë gabim! Nuk është treguar e sinqertë. Ka menduar se ti do ta gjykosësh si mendjelehtë.

— Jo. S'ka asnjë arësye, sepse ajo e di që unë tek ajo kam admiruar thjeshtësinë, guximin dhe sinqeritetin. Ajo i ka të tria këto veti, s'ka pse të

skuqet që ka bindje të tilla, nuk do t'i vijë turp që pëlqen e para një djalë.

— Tani i zgjidhni vetë punët tuaja. Deri tani punën time ju e keni quajtur «heshtje pa ndonjë shkak», kurse në vërtetë nuk është kështu. E kam parë të arësyeshme t'ju lë kohë të njihni mirë njeri-tjetrin. Përse të nguteshit? Më thoni tani: A ju vlejti koha që unë «heshta»? Që të zgjedhësh shokun e jetës duhet ta provosh atë në shumë rrethana, të cilat nuk mund të krijohen vetëm në ato dy apo tri orë në fronin e ndonjë lulishteje, apo në qoshen e ndonjë rruge ku s'të sheh njeri... Shoku njihet në punë, në aktivitet, në jetë. Jo në vetmi, por në mes të kolektivit. Jo në errësirë, por në mes të dritës. Atje gjykoje shokun tënd. E në rast se nuk gjen atë që kërkon, foli hapur, pa frikë: «Deri këtu. Shumë mirë që i njohëm pikëpamjet e njeri-tjetrit tani, para se të ishte vonë. Ne nuk jemi për njeri-tjetrin. Le të mbetemi thjesht shokë». Mos e kam gabim që mendoj kështu?

Ajo heshti duke vështruar drejt e në sy. Ai tundi kokën ngadalë dhe mezi belbëzoi:

— Folë, nënë, folë se sonte po më le me gojë hapur...

Teto Sana qeshi e kënaqur. Këto fjalë ja bënë zemrën mal.

— Tani eja të të përqafoj si djalin tim.

Ai brofi në këmbë me duar të hapura, pa ditur ç'të bënte. Pastaj u përkul, ja mori dorën, e puthi me respekt dhe, ashtu i krusur përpara saj, ja mbajti një copë herë në faqen e tij. Kurse ajo, me zërin që i dridhesh, pëshpëriti:

— Ta doni shumë njëri-tjetrin.

Pastaj u ngrit dhe, lehtë-lehtë, doli nga dho-

ma. Nga kuzhina u dëgjua zhurmë lugësh e pjatash. U dëgjua edhe zëri i saj.

— Do të mundohem të rregulloj diçka për sonte, — tha ajo, e sakaq, hyri në dhomë me një shishe verë.

— Më duket se po vjen, — tha me një farë emocioni.

Ajo hoqi shpejt e shpejt përparësen duke i buzëqeshur atij plot kuptim dhe doli me nxitim nga dhoma.

Qemali dëgjoi zhurmën e portës që hapej, këmbë të lehta që shkelnin në qilim dhe një zë të njohur e të dashur që përshëndeste. Pastaj përgjigjen e nënës dhe përsëri zërin e vajzës.

— Jo, jo, nuk jam e lodhur. Ndihmova gjer tani një shok që e kishte projektin me të meta. Çudi, pse nuk erdhi Qemali sonte në bibliotekë?! — tha duke varur pardesynë dhe pa i mbaruar mirë këto fjalë u duk në pragun e kuzhinës. Por aty mbeti si e shtangur. Sytë e saj gjithmonë të qeshur e të gjallë, tani pësuan një tronditje të ëmbël.

— Mirëseardhe Zana — i tha ai.

Ajo sikur u përmend dhe vrapoi drejt tij. Nëna përmes derës gjysmë të hapur, i pa tek u ulën buzë divanit duke folur me zë të ulët. Pastaj i buzëqeshën lehtë njeri-tjetrit. Kjo është një lumturi e madhe, e pakufishme.

PULËBARDHAT

Xhelua u ngrit nga tavolina, nxori paqetën dhe iu afrua dritares, nga ku dukej bankina e gjatë e portit ushtarak, bankina dhe katerat siluruese, (KS-të, të mbledhur rrotull. Qielli po ngrysej. Një tufë pulëbardhash u ngritën nga dallgët e, si bënë nga dy rrotullime në fluturim, u ulën mbi rërën e pakët të plazhit. Aty seç çukitnin. Komisarit iu kujtua proverbi detar; «Po çukiti pulëbardha në kum, prit det të egër dhe furtunë». Atij i shkoi mendja tek lundrimi i afërt në det, por zilja e telefonit ja preu mendimin.

— Alo! Aloooo! ju jini, shoku regjizor? Si jeni me shëndet? Përsëri kërkoni t'i japim leje detar Adriatikut? Mirë, mirë; po i japim dy orë leje. Veç kjo të jetë e fundit. Mirupafshim!

Uli receptorin e, me vështrimin nga deti, përfytyroi detar Adriatik Metën, mitralierin e SO-tës, një djalosh i gjatë dhe simpatik. Ai luante rolin kryesor në dramën, që efektivit i repartit po e vinte në skenë me forcat e veta, nën regjinë e regjizorit të teatrit të qytetit. E luante mirë atë rol, me shkathtësi e fare natyrshëm. Dukej se kishte talent. Shokët e kishin kuptuar me kohë këtë. Në kohën

e lirë ai mund të imitonte cilindro. Dhe ç'të imituar! Por ja që detyrën funksionale nuk e kryente si duhet. Herë i gjendej ndryshk në armë, herë i vendoste fishekët në shirit kuturu etj. Veç se regjizori nuk i dinte këto. Ai kishte detyrën e tij, të vinte sa më mirë dramën në skenë, në mënyrë që me të, të ndihmonte sa më shumë në edukimin ideo-estetik të rinisë. Për këtë kishte kërkuar që Adriatiku të vinte në shtëpinë e kulturës e të bënte punë plotësuese e individuale me të. Komisar Xhelua vendosi të lajmëronte komandantin e 80-tës për t'i dhënë leje mitralierit.

— Alo!... «Shqiponjë e detit» jeni?... Lajmëroni Seferin t'i japë dy orë leje detar Adriatik Metës të shkojë në prova në shtëpinë e kulturës. Ku është tani detari?... Në shërbim, në truproje?... Mirë. Sa të dorëzohë shërbimin, të niset... Po, po komisar jam.

Mbylli telefonin, por dorën nuk po e largonte nga receptori. Diçka filloi ta shqetësojë. Ishte e dyta herë që regjizori kërkonte leje në telefon për të. Dhe ai i kishte dhënë. I kishte dhënë, se duhej. Ajo drama që do të shfaqej së shpejti, s'ishte një punë e kotë. Edhe ajo i shërbente qëllimit kryesor, edukimit të ushtarëve. Ajo s'duhej nënvlerësuar. E megjithatë... Duhet folur me regjizorin. Duhet folur menjëherë pas lundrimit.

Këtu mendonte komisar Xhelua.

Adriatiku, i bindur se do të merrte leje edhe atë pasdreke, pasi komisar ja kishte dhënë fjalën regjizorit, dorëzoi shërbimin dhe shkoi të pregatitej. Ishte rruar, pastruar e hekurosuar kur e lajmëruan t'i paraqitej komandantit të anijes, shokut Sefer. Ishte tepër i qetë. Veç se kur mori fletë daljen i shkoi një dridhje nëpër trup. Një dridhje

e çuditshme, siç u ndodh njerëzve kur janë duke ecur mbi urë dhe venë këmbën mbi dërrasën e kalbur, gati në thyerje, mbi një dërrasë që nuk mban më peshë të rënda. Një dridhje të tillë pësoi trupi i tij edhe kur bëri qitjen e parë me mitraloz. Ajo dridhje kaloi, u harrua e, pas qitjeve të tjera, nuk iu përsërit, kurse kjo tjetra sikur po e pushtonte të tërin. Megjithatë, ai nderoi dhe u largua me shpejtësi drejt postëblokut. I shkeli syrin rojes, një siluristi të anijes së tij, kur i tregoi fletën e daljes, dhe u bashkua me njerëzit që kalonin në rrugë.

Ecte duke shikuar herë pas here orën. Ai shqetësim që pak minuta më parë i erdhi aq papritur, nuk e kishte lënë akoma. Mendoi mos e kishte nga lodhja, sepse sapo i kishte dorëzuar shërbimin 24 orësh. Por jo. Çfarë lodhje mund të kishite, shërbimi ishte i lehtë. Si korier i oficerit të rojes, kohën më të madhe të punës ai e kalonte pranë telefonit. Mendoi se gjithshka i vinte nga emocioni, nga dëshira për të parë sa më parë Elmën, vajzën e dashur e me fytyrë të qeshur. Sytë e saj si dy fenerë në breg, lëshonin shkëndija edhe në kohë të zymtë për djaloshin. Dritat e tyre ishin drita shprese dhe sigurie. Kur ajo mbyllte qerpikët, detarit i dukej sikur feneri shuhej, për t'u ndezur përsëri e për të treguar se aty ishte bregu, aty ishte toka.

Me Elmën u njohën në portin ushtarak, e pastaj në anije, kur një grup të rinjsh të uzinës së qytetit erdhën për vizitë. Atëhere Adriatiku ishte i ndrojtur. I bëri përshtypje vajza kur u ul në kështjellën e mitrolozit të tij dhe mori në shënjë dy pulëbardha. Pulëbardhat ranë në fillim mbi ujë, pastaj u ngritën lart, por tytat e mitrolozëve i

shoqëruan. Vajza e mbyllte me vështirësi syrin e majtë. Këtë e vuri re Adriatiku. Atij nuk i pëlqeu që ajo shënoi mbi këto mikështa të detarëve, aq më tepër sepse qenë dy, një çift i zgjedhur. U turbullua e, kur vajza e pyeti për diçka, ai iu përgjigj tjetër për tjetër e u skuq. Pastaj, si për të marrë veten, i tha:

— Ne pulëbardhat i duam shumë. Sa e sa herë na shpëtojnë në det. Na tregojnë kohën dhe bregun.

— Dhe gjithmonë kështu çifte-çifte rrinë?

— Janë qënje të gjalla. Natyra vetminë nuk e ka krijuar për to, — u përgjegj Adriatiku. Pa vajzën dhe e treti prapë vështrimin tek pulëbardhat, që tani kishin dalë nga sektori i qitjes. Kështu u njohën ata.

Pas kësaj erdhën dhe të tjera. Dhe detarët u shkuan atyre në uzinë. Biseduan për një koordinim të planeve të punës së tyre edukative kulturalë, shprehën edhe gadishmërinë për të ndihmuar njeritjetrin. Ndaj, kur lindi problemi i forcimit të grupeve diletante, organizatat e rinisë së uzinës i ndihmuan ushtarakët, duke caktuar dy vajza për të luajtur në dramën që do të vihej në skenë. Njëra prej tyre ishte Elma. Asaj i caktuan një nga rolet kryesore. Në dramë ajo dhe Adriatiku ishin dy të rinj që dashuroheshin, që thurnin ëndrra e plane për të ardhmen. Në fillim regjizori i detyroi disa herë të përsëritnin skena të veçanta: «Më natyrshëm, më natyrshëm» — thërriste ai. Pas një muaji ai sikur u qetësua. Ata i kishin hyrë mirë rolit, luanin më tepër se ç'duhej. Kjo ra në sy, e kush mund të mbulonte dashurinë, që po shpërthente?

Këto po sillte ndërmend Adriatiku deri sa arriti te porta e ndërmarrjes së Elmës. Portieri, një

plak i thinjur, që e njihte si vizitor të shpeshtë, i buzëqeshi. Punëtorët e punëtoret nisën të dalin dy nga dy e grupe-grupe.

— Ja, po dalin, — tha ai.

Nga një grup vajzash u shkëput Elma. I shtrëngoi dorën.

Për disa kohë ata ecën përkrah njeri-tjetrit, pa e prishur monotoninë e hapave. Pastaj Elma i tregoi për prodhimet e reja të repartit të tyre. I tha se shoqet e ngacmojnë shumë. Papritur, ajo e vështroi drejt në sy dhe e pyeti:

— Me leje ke dalë?

Ai e vështroi sikur ta pyeste.

— Jo, kot pyeta. Thashë se ishe pa leje, se... i tha vajza.

Ai ja prehu menjëherë:

— Jo të betohem kam! Kam leje nga vetë shoku Xhelo, — dhe për ta bindur i tregoi fletën e daljes së lirë me firmë dhe me vulë të rregullt.

— Sidoqoftë, mua nuk më pëlqejnë këto dalje të shpeshta. Në ditë pune nuk kam parë asnjë detar tjetër të kapardiset nëpër qytet.

— Unë kam rolin. Roli është një detyrë për mua, — tha detari dhe ngriti vështrimin mbi fytyrën e vajzës, për të parë përshtypjet që i bënë këto fjalë.

— Dëgjo, Adi. Në pjesën që ne luajmë, dashuria i ndihmon të rinjtë për të kapërcyer vështirësitë e punës dhe të shërbimit. Unë kam frikë se mos ty të tërheq në drejtim tjetër, se...

— Nuk duhet të ma thoshe këtë. Nuk duhet të ma thoshe, pasi ti më njeh mirë. Unë... — dhe nuk vazhdoi më, veç ajo «unë» sikur i doli nga thellësitë e zemrës.

Ra prapë heshtja. Hapat e tyre të zakonshme

në asfalt vazhduan monotone. Në vend që të kalonin nga rruga kryesore, Adriatiku mori drejtimin e rrugës më të gjatë, ku kishte më pak njerëz. Nga njëra anë ky veprim i pëlqeu vajzës, u pëlqeu të dyve, pasi do të qëndronin më tepër bashkë, por nga ana tjetër e vuri në dyshim Elmën. Megjithatë, ajo e kuptoi se e teproi me fjalët e saj, prandaj hapi bisedë tjetër. Fundi, edhe ajo nuk ishte indiferente ndaj tij. Kur disa ditë me radhë nuk bëheshin prova, duke menduar se detarët mund të kishin dalë në det, ose se mos Adriatiku ishte i sëmurë, ajo kishte shkuar në repart dhe e kishte takuar.

Si ndërroi biseda, dy të rinjtë hynë në botën e tyre dhe rrugën deri në shtëpinë e Elmës. që me hap të zakonshëm mund ta bënin vetëm për njëzet minuta, e bënë gati për dy orë.

— Kur do të shihemi? pyeti vajza buzagaz.
— Dhe papritur përgjigje, shtoi se asaj i kishte mbetur qefi që regjizori s'tregonte ndonjë interesim për rolin.

— Ti, siç duket, e luan shkëlqyeshëm, — nxitoi të thotë Adriatiku.

— Shkëlqyeshëm?! — dhe Elma qeshi me të madhe. — Mesa duket, regjizori ynë tregon interes vetëm për rolet e burrave. Ti mos qesh, unë s'tallem. Nesër do t'i them se nuk vepron mirë.

Adriatiku u ngrys në fytyrë.

— Jo, këtë mos e bëj — thirri. — Jo, jo, ti nuk duhet të ndërhysh në këtë punë. Regjizori nuk.. Ti mos thuaj asgjë se...

Këto fjalë ai i nxori si me grep nga buzët që iu thanë. I shtrëngoi dorën vajzës dhe bëri të ikte. Elma qëndronte në këmbë e hutuar nga ato që dëgjoi. Atë diçka filloi ta shqetësonte.

— Mos i thuaj regjizorit, — tha në të ikur Adriatiku. — Ne do të bisedojmë herë tjetër, përse s'duhet t'i thuash. — Dhe s'priti që vajza t'i përgjigjej.

Në çdo hap që bënte sikur e godisnin fjalët që tha ajo: «Në pjesën që ne luajmë, dashuria i ndihmon të rinjtë për të...». Pastaj... jo, djaloshi e kishte kokën të turbulluar. Dhe, për çudi, filloi sërish ajo drithërimë, që kishte ndjerë kur mori fletëdaljen. Po sikur të takonte komisarin e ai ta pyeste si shkonin provat? Çfarë do t'i thoshte?

Tek mendonte kështu, vuri re se i ishte afruar repartit. Ja dhe deti, ja dhe anijet pas bankinës.

Sa hyri në repart, pa komandant Seferin në mes të një grupi detarësh. Nxitoi hapin për atje.

— Shoku komandant, detar Adriatik Meta u kthye nga liridalja pa vërejtje!

Shokët e panë me kujdes.

— Ore «artist», si shkon roli? — pyeti Arbeni.

— Apo nuk e luan ajo partnerja! Tamam si pulëbardhë rrëshqet! — tha Mithati.

Të gjithë qeshën. Adriatiku i vështroi fytyrëngrysur, por nuk foli.

Detarët do ta thimbonin akoma «artistin» sikur të mos ndesheshin me vështrimin e egër dhe me fjalët e komandantit:

— Adriatiku erdhi tamam në kohë!

— Dikush lajmëroi, shoku Sefer, që të paraqitet urgjent tek komisari — tha njeri nga marinarët.

Adriatikut nuk i bënë këmbët. Fjalët e komandantit, që i doli në mbrojtje, e goditën rëndë.

— Ç'më shikoni ashtu? — iu drejtua ai shokëve.

— Na vjen zili, — tha Arbeni dhe u shkeli

syryn shokëve. — Lereni. Siç duket, sot s'i ka ecur mbarë, — shtoi pastaj.

Shokët u larguan, kurse Adriatiku shtangu në vend. Çfarë kishte bërë ai ashtu? Përse e bëri?

* * *

Në mbrëmje u suall i vetëm nëpër sheshin sportiv. Pastaj shkoi e u ul në një stol buzë detit dhe admironte pulëbardhat, që delnin çifte-çifte nga dallgët duke luajtur me to, pastaj humbisnin lart nëpër re «Ah, këto pulëbardhat!»... mendoi.

Pas shiut, edhe era u qetësua. Veçse uji i detit ishte i turbullt si mendimet e djaloshit. I ndoqi me vështrim pulëbardhat dhe mendja i shkoi tek Elma: «Po sikur ajo të bisedojë me regjizorin? Sigurisht ai do t'i thotë se nuk... Por ky është një gabim, një faj i rëndë. Ky është mashtrim! Po, po... Duhet të shkoj e të them të vërtetën. Po pse ta kapë regjizorin Elma, kur ajo e di shumë mirë se unë për të e bëra këtë gabim? Në pjesën që ne luajmë, tha ajo, dashuria i ndihmon të rinjtë për të kapërcyer vështirësitë. Kurse dashuria mua më shtyn të bëj marrëzira. Marrëzira! Duhet biseduar shtuar me komisar Xhelon dhe t'ja them troc të vërtetën».

Gjithë mbrëmjen u përpëlit në krevat. Ndo-nëse një natë më parë u ndodh me shërbim e pas dorëzimit të shërbimit nuk kishte mbyllur sy, pra-pë s'e zinte gjumi. Sotiri, që e kishte krevatin ngjitur me të, dëgjoi kërcitjet e herëpashershme të krevatit dhe i foli me zë të ulët:

— Çfarë ke kështu? Hapja zemrën shokut.
Ai heshti. Pastaj me zë të ulët tha:

— Kam bërë faj ndaj rregulloreve dhe komi-sarit.

— Ndaj rregulloreve?! — dhe tjetri ngriti kokën dhe priti të dëgjonte akoma. — Çfarë faj, Adi?

— U verbova nga diçka e shtrenjtë personale e për hir të saj prisha të përgjithshmen.

Shoku s'iu përgjegj me një herë.

— Sidoqoftë, ti duhet të mendosh mirë për gabimin. Të mendosh e të dalësh para shokëve. Ata do të të ndihmojnë. Do të të kritikojnë, por do të të ndihmojnë.

— Lerini fjalët ju atje, se do të flemë, — u dëgjua një zë i përgjumur nga fundi i kapanonit.

Të dy shokët pushuan. Adriatiku u rrotullua nga ana tjetër, nga ku ishte edhe dritarja. Ndërmjet xhamit të saj dukej drita e fenerit të molit. Ai dukej i mbytur në det. Dëgjoheshin dallgët që përplaseshin pas shkëmbinjve të molit dhe vërshëllima e erës e përzier me shi. Shiu binte, deti ulërinte, por feneri, sikur të mos pyeste fare për këto, lëshonte dritën e tij me intervale të caktuara. Ajo dritë, që qëndronte e pashuar midis dallgëve, shiut dhe erës, sikur i depërtoi në zemër edhe detarit. E për herë të parë nuk pyeti veten siç bënte shpesh: «Po pulëbardhat ç'bëjnë në këtë qamet?» Me vështrim tek feneri e zuri gjumi me një guxim e ngrohësi në zemër, me një vendim të drejtë në mendje.

Të nesërmen koha u gdhi e mirë. Ai iu vu punës për të përgatitur mitrolozin e për të dalë në det. S'i dihej alarmit. Ai jepet papritur. Të detyron të lësh bukën në mes, fjalën në buzë dhe gjumin. E pastroj mirë e mirë. Radhiti fishekët nëpër shiritet dhe, si i vendosi nëpër kaseta, u bë gati për të shpënë në vend vendimin e guximshëm, për të hequr qafë atë peshë që i rëndonte. Si u bind që çdo gjë ishte gati, kapi dorezat e armatosjes dhe afroi syrin tek shënjestra. Në rrethin

e shënjestrës, ku pasqyrohej shpejtësia maksimale e objektit, iu shfaq një pulëbardhë në fluturim. «Prapë kjo! Dreqi ta marrë! Ah, këto pulëbardhat»!... Në atë kohë u dëgjua zëri i Andonit nga cepi i bankinës, që kryente detyrën e përgjegjësit të ndërresës.

— Adriatik, të kërkon «partnerja» në postë-blok!

Për disa çaste ai mbeti me vështrim nga pulëbardha. Pastaj uli grykët poshtë, duke menduar: «Është vështirë të qëllohet objekti kur fluturon shpejt. Pastaj pulëbardhat janë mike të detarëve». Një buzëqeshje i mbuloi fytyrën. Fiksoi mitrolozin, e mbuloi me mushama dhe kërceu në bankinë duke i thënë shokut:

— Erdha! thuaj të presë pak!

Andoni nuk dëgjoi: ishte larguar për në detyrë. Adi u hodh nga anija në bankinë me hapat të nxituara. Ecte dhe mendonte: «Pse të ketë ardhur kaq herët? Vërtet ajo e justifikon këtë sikur interesohet për pjesën, për ndonjë material ose ndonjë porosi të regjizorit, po s'ma merr mendja të jetë ky qëllimi i ardhjes. Ka kuptuar gabimin tim, ose ka folur me regjizorin. Po, Elma, nga ky batak ku hyra, do të përpiqem të dal me forcat e mia...» Ecte i sigurtë si asnjëherë. Ecte dhe mendonte me vendosmëri: Po, po, Elma, unë e kam gjetur ku ka ndryshk posti luftarak dhe do ta luftoi vetë. Guximi nuk më mungon». Sakaq u ngjit drejt shkallëve të zyrës së komisar Xhelos.

Eprori ndërpreu punën dhe, pasi i tha të ulej, e pyeti:

— Ç'kemi, shoku detar? Si venë provat suplementare të dramës?

Adriatikut iu duk sikur komisari e pyeti si shkon drama e tij shpirtërore...

— Unë ja plotësova edhe dje kërkesën regjizorit dhe ju thashë të shkonit në shtëpinë e kulturës.

Kur shqiptoi fjalën «regjizorit», Adriatikut iu duk sikur komisari vuri buzën në gaz. Aty mori guxim dhe, me kokën pak të ulur dhe me vështrimin diku në mol tek një tufë pulëbardhash, tha:

— Shoku komisar! Erdha t'ju them një të vërtetë, që më rëndon e më gërryen si spirancë këtu në krahëror. Dje isha unë që fola në telefon në emër të regjizorit. Imitova zërin e tij.

— Si?! Qysh e morët guximin!?

— Kam bërë faj, shoku komisar. Faj që s'elan dot as uji i tërë molit. Kjo personalja e shkretë!... Unë ju premtoj... — dhe uli kokën mbi krahëror në pritje të kritikave të eprorit. Por komisari, për çudi, nuk i foli rëndë.

— Tani shko tek shokët në anije. Pas lundrimit çështjen tuaj do ta zgjidhë kolektivi. Veç dua që kjo të mos influencojë për keq në kryerjen e detyrave gjatë lundrimit.

Adriatiku nderoi dhe u largua i lehtësuar. Me që rruga për në anije binte afër postëblokut, në ecje e sipër ja bëri me dorë Elmës që priste, si për t'i thënë: «Mirupafshim. Pas lundrimit takohemi e do të t'i them të gjitha».

+ VAJZA ME ÇANTË SPORTIVE

Ishte një ditë e ngrohtë. Nëpër rrugë kishte gjallëri të madhe, lëvizje njerëzish, maqinash, karrocash. Një veturë, duke marrë kthesën me shpejtësi e duke i rënë burisë pa ndërprerje, i ndau nga njeri-tjetri. Mira, nga ana tjetër e bulevardit, vështronte me bisht të syrit dhe vazhdonte të ecte kokulur. Ai sodiste trupin e saj. Tutat sportive i nxirrnin në pah gjithë elegancën.

— Mira, besoj se më kuptove, — shqiptoi kur iu afrua.

— Jo, Aleksandër. Nuk jam në një mendje me ty përsa i përket kësaj pike.

Ajo fliste duke i rënë me majën e këpucës një guri të vogël.

— E pse, Mira? Ti duhet të më kuptosh. Gjithshka që them është për lumturinë tonë.

— Lexi, unë dhe kështu jam e lumtur, tha ajo duke hedhur prapa një tufë flokësh, që i binin në sy.

Për një moment ai u nevrkos me të, por e përmbajti veten.

— Tani erdhi koha të martohemi, të krijojmë

familje, — tha — ashtu siç e kanë krijuar gjithë moshatarët e mi. Ata janë edhe me fëmijë tani.

Ajo heshti. I binte gurit me këmbë dhe vetëm dëgjonte.

— Ti besoj e kupton vetë, tani nuk ka më lezet të hidhesh, të ekspozohesh nëpër pistat e fuqat e ndryshme.

Leksi i shqiptoi këto fjalë me zë të ulur, por të vrazhdë.

— Mua nuk më pëlqen kjo. — Dhe për një çast ai i mbërtheu vështrimin.

— Ti qesh. E përse qesh?

— Nuk ma merrte mendja të ishe kaq fanatik, Leksi!

— Por ti nuk e di ç'flasin në lagje. Shko e dëgjo. Dikush thotë se unë s'paskam qënë gjë, se mua s'më pyet e fejuara... E çfarë nuk thonë!

Ai fliste si me përtim, por përsëri me vrazhdësi.

— Leksi, ti je i ri, nuk duhet t'u besosh pëshpëritjeve. Thashethemet nuk kanë brirë. Ja, këto janë thashetheme.

Mira fliste duke e vështruar drejt e në sy, me shpresë se do të hynte thellë në botën e tij.

— Por ata që flasin janë njerëzit e shoqërisë sime.

Ajo buzëqeshi tërë ironi, ndërsa ai s'e përmbajti veten.

— Mira, mjaft më! — thirri.

— Ti duhet ta lësh përgjithmonë sportin, — tha me një farë egërsie.

— Jo.

— Po.

— Përse?

— Sepse ka kush merret me basketboll, nuk je vetëm ti.

— Sa bukur që flet!

— Mira, lëri ironitë. A e di se me cilin flet?

Ai tani fliste si i marrë, kurse ajo çuditej nga ky shpërthim.

— E shoh se të paskan bërë efekt të madh fjalët e botës. Aq sa edhe të paskan ndryshuar. Unë nuk e lë sportin.

— Mira!

Ai ja shtrëngoi aq fort krahun saqë ajo ndjeu dhembje e shtangu në vend. E shikoi edhe një herë nxitimthi dhe, duke tërhequr krahun me forcë, u largua. Tani i dukej se lumturia s'kishte qënë gjë tjetër veçse një ëndërr vashërie. Aleksis ishte hutuar i tëri. Ndiqte me sy Mirën, e cila dukej si një flutur që rendte me të shpejtë, duke bërë zikzake. Hyri në parkun pranë, zuri një stol bosh dhe ra në mendime...

Stërvitja ishte në mbarim.

— Mira, përse me vonesë sot? — tha treneri duke i dhënë topin.

— U vonova se më doli një punë, shoku instruktor, — tha ajo dhe e drejtoi kokën nga shoqet, që ai të mos kuptonte shqetësimet e saj.

— Mira, çfarë ke? Ti je kaq e zbehtë... — i tha Afërdita, shoqja e saj.

— Aleksis...

— Çfarë?

— Ai më tha ta lë sportin përgjithnjë. Unë nuk u binda dhe ai u bë si një bishë...

— Djemtë kështu janë, kujtojnë se u përkasim vetëm atyre.

— Jo, Leksi nuk është i tillë, por familja, rrethi ja kanë mbushur mendjen.

— Mira, si je njohur me të?

Ajo buzëqeshi. Sikur i kishte të gjalla ato ditë të bukura.

— Si shumë të rinj. — U njohëm në ato vite të zjarra aksionesh. Aty lindi dashuria jonë. Ne ishim në brigada të ndryshme, por punonim në të njëjtin front pune, në betonimin e urës së Rrogozhinës. Një ditë, në mbledhje, ai i shpalli garë brigadës sime. Unë e vështrova vëngër, kurse ai më buzëqeshi lehtë. Puna vazhdonte dhe ne na rriteshin forcat nga dita në ditë. Ai më përshëndeste gjithnjë dhe unë e përshëndesja. Njëherë në mbrëmje, ai më ftoi dy herë në kërcim. E ftova dhe unë.

Ajo fliste me druajtje dhe shikonte se si lëvizte lehtë-lehtë rrjeta e koshit të basketbollit.

— Por në na lidhi me Laksin një çast heroik, një çast plot emocione, — vazhdoi pastaj. — Duhej të higeshin bazamentet e urës së vjetër. Dhe ja, një ditë, një varkë e vogël me gjashtë vetë u fut drejt rrjedhjes së lumit, në drejtim të shtyllës katërkëndëshe të betonit. Pas pak, dikush u shkëput dhe u hodh në ujë. Zemra më rrihte fort. Ishin grumbulluar shumë njerëz. Që të gjithë ishin të shqetësuar. Ajo që do të kryenin ata, ishte një detyrë e vështirë. Pas të parit u hodhën edhe të tjerë. Ato sekonda na dukeshin si vite të tëra: pritnim me ankth. Më në fund ata dolën të raskapitur dhe iu afruan bregut. Leksi më pa e më buzëqeshi lehtë, si një hero fitimtar. Erdhi aty ku rija unë. I buzëqesha dhe i hoqa disa fije myshqesh, që i kishin mbetur në kokë. Pas pak minat plasën, disa metra lart u ngritën një re uji dhe copa betoni. Por u dëgjuan vetëm pesë krisje. Një minë mbeti pa plasur. Ne pritnim nga sekonda në sekondë, nga

minuta në minutë. Aleks i më shikoi dhe u bë gadi të hidhej në ujë. Unë e ndala. Pritni edhe pak. Kur papritur Aleks i mori një kuti tjetër në dorë dhe u hodh drejt shtyllës së betonit. Të gjithë kishin mbetur me zemër të ngrirë: po sikur të pëlcase mina? Nga sytë më doli një pikë loti. Një shoqe më pyeti: «Mira, çfarë e ke ti atë studentin?»

Unë ngurova dhe pastaj i thashë se e kisha kushëri. Pas pak u duk nga mesi i lumit duke notuar me pash. Në atë çast, për një moment na humbi nga sytë, por, menjëherë pastaj arriti në breg, ku e rrethuan shokët. Unë nuk munda ta shihja, pasi kishte shumë njerëz, por në sektor dëgjova se një student i quajtur Aleksandër, ishte plagosur lehtë në krah. Trupin ma përshkruan mornica. S'më zinte vendi. Bëra ç'mos deri sa e takova. Pas dy ditësh ai e ndjeu veten mirë. Duke parë perëndimet e diellit, më thoshte: «Nuk do t'i harrojmë këto perëndime të bukura myzeqare. Ja, disku i diellit sikur zhdukej tej mjegullës së turbullt të fushës». Në një perëndim të tillë të bukur ne i thamë njeri-tjetrit «të dua» dhe e ndjemë veten të lumtur.

* * *

Ndeshja kishte pak kohë që kishte mbaruar. Njerëzit, grumbuj-grumbuj, shkonin në drejtime të ndryshme. Ai ishte ulur dhe rrinte mendueshëm, duke shikuar vijat e bardha të fushës së vizuar. I shihte ato me inat, sikur ato vija, ato tabela basketbolli të ishin prishëset e lumtërisë së tij. Pranë

i kaluan dy të rinj, që bisedonin me entuziazëm rreth ndeshjes.

— Mira sot luajti shkëlqyeshëm. — tha njeri nga ata.

— Premton të bëhet një nga sportistet më të mira — tha tjetri duke hedhur një vështrim drejt terrenit sportiv, që kishte rënë në heshtje.

— Është mjaft serioze, — tha tjetri, duke marrë kthesën drejt klubit të studentëve.

Aleksandri i ndoqi me sy dashamirës ata dy djem që thanë fjalë aq të mira dhe filloi ta shihte ndryshe atë fushë, si fushën e aksioneve, të dashurisë së vet, si vendin ku ajo fitonte mijëra duar-trokitje.

Nga palestra doli një grup vajzash. Doli edhe Mira, duke kapërcyer shkallët dy e nga dy. Çantën e hodhi krahëve. —

Ai i shkoi pas.

— Mira!

Ajo shtangu në vend. Kishte më se një muaj që nuk e kishte dëgjuar atë zë. Ai iu afrua dhe vazhdoi të ecë krahë saj.

— Të përgëzoj për suksesin e sotëm! — i tha duke e shikuar drejt e në sy.

— Faleminderit, Aleksandër, — shqiptoi ajo me zë të ulët, si një vajzë e turpshme, — Sa nevojë kisha për këto fjalë!

— Mira, unë e kam pasur gabim, por... s'ishte faji im..

Ajo buzëqeshi

— E di — tha ngadalë. — Ka njerëz të tillë që arrinë të molepsin deri ndërgjegjen e disa inxhinierëve si ti... vazhdoi ajo, me ton dashamirës.

Ai nuk e kundërshtoi.

— Është e vërtetë, — tha, kurse ajo nuk ja ndante sytë. Në ato sy spikatte lumturia e rikthyer...

Tani.
e Tani

Shëfquet Tigani

+ MARIA

Sa shumë njerëz janë mbledhur! Shokë dhe shoqe të miat, shokë dhe shoqe të çupës. Të çupës janë të rinj dhe këndojnë nga ato këngët e reja që transmeton radioja në çdo emision të muzikës së kërkuar. Ata të mitë i kanë qef këngët labe, bisedat e shtruar, kurse gratë vallet e kënduara, nganjëherë të shoqëruara edhe me def. Më në fund ja arrita edhe kësaj dite: m'u rrit çupa, gjeti shokun e jetës dhe tani po bëjmë dasmën e saj. Dikur duheshin shumë para për të bërë dasmën. Sot unë po shpenzoj fare pak. Ata të rinjtë kënaqen me të kënduar dhe vallzojnë. Fizarmonikën e kanë sjellë vetë. Edhe oborrin përpara shtëpisë e shtruan vetë. Erdhën një ditë, e punuan, ngjeshën tokën, e ujitën, e rrethuan me stola, vunë ca llamba elektrike, që llamburitit sikur të ishte ditë dhe aty këndojnë, aty vallzojnë. Dikur, kur martoheshin qanin, kurse Ana vazhdimisht qesh. Shoqet i rrinë pranë; i rregullojnë flokët, palat e fustanit dhe s'ngopen duke e argëtuar me fjalë e me thumba pa të keq. Ajo është e qeshur dhe e lumtur. Unë jam ca e menduar,

por prapë e lumtur. S'di përse lumturia nganjëherë të ardhka me lotë.

Njerëzi vinë valë-valë me nga një dhuratë të vogël simbolike në dorë. Rrinë ca, bisedojnë, ikin, vinë të tjerë.

— Marie, të të trashëgohet çupa! Me jetë të lumtur dhe shyqyr që ja arrite kësaj dite!

— Faleminderit! Edhe në shtëpinë tuaj!

Mua më mbërthejnë kujtimet dhe më mbushen sytë me lot.

... Qyteti ishte i vjetër me rrugët gjithë gropa nga bombardimet, me kanale në të dy anët e rrugës ku vareshin ca akacie të deformatura. Pjesa më e madhe e shtëpive qenë të shkatërruara. Lufta kishte gjurmë në rrugët, në shtëpitë, deri në rrudhat e nënave.

Filluam nga rindërtimi. Unë hyra në një brigadë muratorësh. Isha punëtore dhe ndihmoja ustallarët. Punuam shumë për të mëkëmbur shtëpitë e vjetra, derisa u ngritën kantiere të reja, filluan të ndërtohen pallatet e para, të asfaltohen rrugët e para.

Atë e njoha vite më vonë, kur punonim për ndërtimin e fabrikës së çimentos. Ai ishte murator i mirë, njeri i mirë dhe, për më tepër, shok i mirë. Ne punuam bashkë.

Në mal të gjithë ishim shokë, vëllezër e motra. Të gjithë luftonim për një ideal të madh. Na qëllonte shpesh të flinim në një vend me shokët, të ecnim në rrugë të shkreta me shokë. Ne i donim shokët, i quanim trima, të guximshëm, të mirë, por në atë kohë s'para na shkonte mendja për simpatira, që kishin të bënin me seksin tonë.

Kur u çlirua, fillua të mendojmë edhe për veten.

Ai ishte i guximshëm. Punonim dhe hanim bashkë. Na pëlqente të rrinim shtruar pranë një zjarri, që e ndiznim në pushim. Rrinim dhe kuvendonim për luftën, për shokët që na ishin vrarë, për ata që punonin kudo në Atdhe. Dhe diçka na bashkonte, na lidhte më shumë.

— Marie, martohemi bashkë?

Unë shtanga në vend, por... më erdhi mirë. Kisha filluar ta shikoja atë ndryshe. Nuk kundërshtova. Dhe u martuam thjesht, pa ceremoni. Unë prindër s'kisha (më ishin vrarë në luftë), kisha vetëm disa të afërm. U veshja me një fustan të thjeshtë, të bardhë, dhe u martova.

A harrohet e puthura e parë? Unë e dashuroja atë.

Donim djalë, por na lindi Ana.

* * *

— Është bukur të ndërtosh, Marie! — më thosh.

Ai kishte shpirt ndërtuesi. Kur ngjitej skelave më dukej edhe më i madh, edhe më i fortë. Kështu e kujtoj gjithmonë me mistri në dorë, me plumbçe e çekiç, duke ngritur mure e duke u dhënë forma ndërtesave.

Pastaj më la dhe unë e ndjeva shumë humbjen e tij. Në katin e lartëm dikë zuri korenti. Ai shkoi ta ndihmonte, duke u ngjitur skelë më skelë. Diku i shkau këmba nga shpejtësia e ra. Dhe s'e dëgjova më zërin e tij. E doja shumë. Dashuria e vonë qënkërka e fortë. Ne provuam një dashuri të vonë. E

pata të vështirë të ndahesha nga ajo dashuri. Për mua ai ishte bashkëshort, shok, komunist, vëlla dhe babai i çupës sime.

Kortezh i madh. Banda e qytetit na shoqëronte me një marsh funebër. Qielli ishte pus dhe kishte vetëtimë të rralla. Gjëmime të largëta. Njerëz kokulur që përcjellin të afërmin, shokun. Në krye — Ai. E mbanin shokët në krah duke u ndërruar me radhë. Më pas kurora nga ndërmmarrja, nga shokët e partisë dhe të pushtetit. Pastaj banda. Pastaj unë. Nuk më besohej asgjë nga ajo që ndodhte. Për mua ai ishte i gjallë, jetonte. Unë ecja dhe dëgjoja Atë: «Ndërtimi është më i vështirë se lufta, Marie. Nganjëherë ndërtimi kërkon dhe viktima. Edhe jetën do ta japim po të duhet, Marie»...

Kortezhi u ndal në varezat e dëshmorëve. U mbajtën fjalime. Banda ekzekutonte hymnin partizan, që e këndonim dikur. Sa larg ato kohë!...

Unë atëhere qëndisja bukur.

— Marie, — më thanë, — na qëndis një flamur. — Dhe unë e qëndisa.

— Marie shpërndai këto trakte në qytet. Me kujdes, se ka spiunë!

Dhe unë i shpërndava. Bashkëpunova me grupe ilegale.

Kohë të vështira dhe të paharruara. Dola në mal. Vështirësi kishte plot. Morali gjithmonë lart. Duheshin vrrarë shumë nga ata bij bushttrash, që pastaj të ishim të lirë. Dhe vramë shumë.

... «Shoku Asllan u nda nga ne duke na lënë një dhembje të thellë... Ai luftoi dhe punoi për...»

— Mbahu, Marie! Edhe këtë radhë të duhet guxim e trimëri.

— Mbahem. Kam parë shokët kur na janë vrrarë përpara syve dhe nuk kam qarë. Vetëm urrejtja na

shtohet. Këtë radhë e kam shumë të vështirë, megjithatë do të mbahem.

Atë e vendosën në varr si partizan. Dy ushtarë bënë roje nderi me automatik në gjoks. Hodha edhe unë një grusht dhë në varrin e tij...

— I dëgjon të shtënat e pushkëve? Janë për ty, o komunist! Do të ndërtojmë, o shok, o burrë! Do të ndërtojmë ashtu siç doje ti, siç ëndërroje ti. Lamtumirë, o komunisti im!...

U largova prej tij duke i dhënë një premtim të madh...

* * *

Kështu motrat e mia.

Ditët e para për mua ishin të vështira. Shkoja në punë, ngrija kokën, hidhja vështrimin kudo, por atë s'e shikoja gjëkund.

Zhytesha në punë.

— Marie, një kovë llaç!

— Ja, byrazer, erdha!

Shokët më qëndronin pranë, më ndihmonin në punë. Ndonjëherë, kur ustallarët s'kishin nevojë për gjë, ulesha, vështroja kantierin. Zhytesha në zhurmat e tij. Në çaste të tilla dëgjoja edhe zërin e Asllanit tim.

Objekti po ngrihej dhe mua më dukej sikur ai punonte akoma në të. Objekti s'kishte mbetur në vend. Së shpejti do të mbaronte, do të fillonte montimi dhe do të prodhohej çimentoja e parë shqip-